**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**
**SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

# AFGANİSTAN'DA SON YÜZYILDA DÖRT BÜYÜK ETNİK GRUBUN SİYASİ KATILIMI

**(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

**Hassan Reza PARHAM**

**KOCAELİ 2021**

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**
**SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

# AFGANİSTAN'DA SON YÜZYILDA DÖRT BÜYÜK ETNİK GRUBUN SİYASİ KATILIMI

**(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

**Hassan Reza PARHAM**

**Doç. Dr. Kemal AYDIN**

**Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:13/01/2021-2**

**KOCAELİ 2021**

## İÇİNDEKİLER

**İÇİNDEKİLER** ..... I
**ÖNSÖZ** ..... IV
**ÖZET** ..... V
**ABSTRACT** ..... VI
**KISALTMALAR** ..... VII
**GİRİŞ** ..... 1

## BİRİNCİ BÖLÜM

**1. GENEL KAVRAMLAR**
**1.1. ÇALIŞMANIN KONUSU** ..... 4
**1.2. SORULAR** ..... 4
**1.3. VARSAYIMLAR** ..... 5
**1.4. AMAÇ** ..... 5
**1.5. ÖNEM** ..... 6
**1.6. SINIRLILIKLAR** ..... 6
**1.7. YÖNTEM** ..... 7
**1.8. SİYASİ KATILIM NEDIR?** ..... 7
**1.9. ETNİK GRUPLAR NEDİR?** ..... 8

## İKİNCİ BÖLÜM

**2. ISTİBDAT VE BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ (1880 - 1963)**
**2.1. AFGANİSTAN TARİHİNİN ÖZETİ** ..... 11
**2.2. EMİR ABDUR RAHMAN HAN (1880-1901)** ..... 11
**2.3. EMİR HABİBULLAH HAN (1901-1919)** ..... 20
**2.4. AMANULLAH HAN (1919-1929)** ..... 27
**2.4.1. Birinci Dönem: 1919-1924** ..... 30
**2.4.2. İkinci Dönem: 1924-1928** ..... 31
**2.4.3. Üçüncü Dönem: 1928** ..... 32
**2.4.4. Reform ve Yenilikçilik Getiren Politika Yenilgisinin Nedenleri** ..... 33
**2.5. HABİBULLAH KALAKANİ / Sakkaoğlu (17 Ocak – 13 Ekim 1929)** ..... 37
**2.6. MOHAMMAD NADİR HAN (1929-1933)** ..... 43

**2.7. MOHAMMAD ZAHİR HAN (1933-1963) ..... 53**
**2.7.1. Mohammad Haşim Han Sadrazamlık Dönemi (1933-1946) ..... 54**
**2.7.2. Şah Mahmut Han Sadrazamlık Dönemi (1946-1953) ..... 60**
**2.7.3. Mohammad Daud [4] Sadrazamlık Dönemi (1953-1963) ..... 65**

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**

**3. MEŞRUTİYET DÖNEMİ (1963-1973)**
**3.1. Dr. MOHAMMAD YUSUF'UN SADRAZAMLIĞI (1963-1965) ..... 70**
**3.2. HAŞİM MAİWAND WAL SADRAZAMLIĞI (1965-1967) ..... 72**
**3.3. NOOR AHMAD ETİMADİ SADRAZAMLIĞI (1967-1971) ..... 73**
**3.4. Dr. ADUL ZAHİR SADRAZAMLIĞI (1971-1972) ..... 75**
**3.5. MOHAMMAD MUSA ŞAFIQ SADRAZAMLIĞI (1972-1973) ..... 75**
**3.6. ON YILLIK MEŞRUTİYETTE POLİTİK PARTİLER ..... 76**
**3.7. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE EKONOMİ ..... 78**
**3.8. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE: EİĞTİM, KÜLTÜR VE BASINLAR ..... 78**
**3.9. ZAHİR ŞAH'IN 40 YILLIK KRALLIĞINA GENEL BİR İNCELEME ..... 79**

**DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**

**4. İKİ FARKLI CUMHURİYET (1973-1992)**
**A. Sağcılık ..... 82**
**4.1. MOHAMMAD DAUD HAN (1973-1978) ..... 82**
**B. Solculuk ..... 85**
**4.2. NUR MOHAMMAD TARAKİ (1978-1979) ..... 85**
**4.3. HAFİZULLAH AMİN (16 Eylül- 27 Aralık 1979) ..... 89**
**4.4. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN AFGANİSTAN'A SALDIRISI ..... 90**
**4.5. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE İSLAM ÜLKELERİNİN TEPKİLERİ ..... 91**
**4.6. AMRİKAN VE PAKİSTAN'IN SB'YE YENİLMESİNDEKİ ROLÜ ..... 92**
**4.7. İŞGAL PAHASI ..... 93**
**4.8. BABRAK KARMAL (1979-1986) ..... 93**
**4.9. Dr. NAJİBULLAH (1987-1992) ..... 94**
**HAZARALAR ..... 95**
**ÖZBEKLER ..... 96**
**TAJİKLER ..... 96**
**PEŞTUNLER ..... 96**

## BEŞİNCİ BÖLÜM

**5. AFGANİSTAN'DA İSLAMİ REJİMLER VE İÇ SAVAŞLAR (1992 – 2001)**
**5.1. SEBGHATULLAH MOCADADİ (28 Nisan 1992- 28 Hazıran 1992) .....98**
**5.2. BURHANUDDİN RABBANİ (1992-1996).....99**
**5.3. İÇ SAVAŞLAR.....99**
**5.4. MOLLAH MOHAMMAD OMAR (1996-2001).....101**
**5.5. KUZEY VE BAMİYAN'IN KATLİAMLARI .....102**
**5.6. MAZARİ, NAJİB VE MESUD'UN SUİKASTİ.....103**
**5.7. BUDA HEYKELLERİNİN İMH EDİLMESİ.....104**
**5.8. ERKEKLERİN VE KADINLERIN SINIRLANDIRILMSI .....104**
**5.9. YABANCI ÜLKELERİN MÜDAHALESİ .....105**

## ALTINCI BÖLÜM

**6. DEMOKRASİYE GEÇİŞ DÖNEMİ (2001 SONRASI)**
**6.1. 11 EYLÜL.....107**
**6.2. BONN KONFERANSI .....107**
**6.3. HAMİD KARZAİ (2001- 2014) .....109**
**6.4. GEÇİCİ HÜKÜMET.....109**
**6.5. TALİBAN .....111**
**6.6. SEÇİMLER .....112**
**6.7. MOHAMMAD ASHRAF GHANİ (21 Eylül 2016 ve Milli Birlik Hükümeti'nin kurulması).....113**
**SONUÇ.....114**
**ÖNERİLER .....119**
**KAYNAKÇA:.....120**
**MAKALE KAYNAKÇA:.....124**
**INTERNET KAYNAKÇA:.....124**
**ILAVE AÇIKLAMALAR:.....124**

## ÖNSÖZ

Günümüzde Afganistan'da bulunan etnik grupların son yüzyıl içerisinde siyasi katılımının incelenmesi, halihazırdaki Afganistan toplumu için ve özellikle de üçüncü Afganistani kuşağı için oldukça önem arz etmektedir. Böylece üçüncü Afganistani kuşağı geçmişlerini esas alarak ve ondan gereken bilinci elde ettikten sonra, gelecekleri için doğru çözüm yollarını ortaya koyabilirler.

Bu çalışmada yabancı veya yerli birinci el ve tarafsız olan kaynaklardan Afganistan etnik gruplarına bağlı çalışılmış kaynaklar kullanılmıştır. Aynı zamanda bu çalışma Afganistan etnik gruplarına dair bir önyargı ortaya konmaksızın ele alınmıştır.

Kocaeli Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün üzerimde emeği geçen bütün hocalarıma saygı ve sevgilerimle teşekkür ederim. Ayrıca kıymetli danışmanım sayın Doç. Dr. Kemal AYDIN'a her alandaki aydınlatıcı bilgilerinden dolayı teşekkür ederim.

Ministry of Urban Development and Land (Afganistan Şehircilik Geliştirme ve Toprak Bakanlığı) yetkilileri tarafından bu çalışmaya yönelik gösterdikleri özverilerinden ve yaptıkları katkılardan dolayı da teşekkür ediyorum. Son olarak bu çalışmada kaynaklarda ve tercümede, bütün emeği geçen dostlarıma ve arkadaşlarıma da teşekkürü bir borç biliyorum.

Hassan Reza PARHAM

**ÖZET**

Bu çalışma; Afganistanda bulunan etnik grupların (Hazara, Özbek, Tacik ve Peştun) son yüzyıldaki siyasi katılımlarını incelemeyi amaçlamıştır. Afganistanda son yüzyıldaki toplumsal, siyasal ve tarihsel durumlardan yola çıkarak, bütün savaşların ve çatışmaların nihai amaçlarının iktidarı ele geçirmek ve onu korumak olduğu söylenebilir. Bu çatışmaların ya da savaşların asıl sebebi ise, etnik grup liderlerinin kendi iktidarlarını meşru kılmak için, kendilerine tabii olan etnik grupları/halkları birbirlerine düşürmek istemesidir. Bu bağlamda ortaya çıkan etnik çatışamalar veya savaşlar iktidar sahiplerinin siyasi güçlerin gelişmesine ve sürekliliğine son yüzyılda oldukça katkı sağlanmıştır. Bu meselenin temeli son Emir Abdur Raman'a dayanmaktadır. Daha sonra Al Ahya hanedanı tarafından uygulanmıştır. Bu uygulamaların sonucunda bu mesele iç savaşlarda en yüksek dereceye ulaşmıştır.

2001 yılında gelen demokratik siyasal system sayesinde ve küresel toplumlar tarafından verilen destekler ile Afganistandaki bütün etnik grupların hakları eşit şekilde resmileşmiştir. Bunun neticesinde bütün vatandaşlara siyasi katılım hakkı ve siyasi parti kurma hakkı yasa çerçevesinde serbest bırakılmıştır. Ayriyeten tek bir etnik grubun, tek bir dile mensup kişilerin ve tek bir mezhep temelli olan siyasi aktiviteler yasaklanmıştır. Bu çalışmada Afganistanda bulunan ve son yüzyılda politik gücü spesifik bir şekilde kendi çıkarlarına yönelik olarak saptıran dört büyük (Hazara, Özbek, Tacik ve Peştun) etnik gruba yer verilmiştir. Bu sebeple diğer etnik gruplar bu çalışmada göz ardı edilmiştir.

Bu çalışmanın Afganistan çapında bulunan etnik grupların siyasi katılımlarının artmasına ve Afganistandaki çatışmalarla bunalımların sona ermesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Afganistan, Siyasal katılım, Etnik gruplar, Hazara, Özbek, Tacik, Peştun.

**ABSTRACT**

This study attempts to examine the political participation of ethnic groups in Afghanistan in the last century with emphasis on four major ethnic groups (Hazara, Uzbek, Tajik and Pashtun). The historical, political and social realities of the last century in Afghanistan shows that all conflicts, wars and violence have been about gaining and maintaining power. To achieve this, the ethnic groups has been used as a motivating and provocative factors to attract the ethnic masses, and finally, ethnicity has been given to the rulers and ethnic leaders as a motivating and mobilizing factor. The formation and continuation of political powers in the last century has also been strongly influenced by the element of ethnicity. This was founded by Amir Abdul Rahman in the last century, then the Al-Ahya family took over, and finally reached its peak during the civil war.

But for the first time in a century since the establishment of a democratic political system in 2001 with the support of the international community, the rights of all ethnic groups living in Afghanistan have been recognized equally, qualified citizens are required to participate in political process and any kinds of political activities and establishing organization based on legal frameworks are free for all individuals, and any political activity based on ethnicity, region, language and religion is prohibited.

In general, these four ethnic groups have seized political power in their favor in the last century and have not given other ethnic groups the opportunity to participate. The political participation of ethnic groups in the last century has fluctuated according to different historical periods and different political systems. Ethnic political participation can reduce ethnic divisions and tensions, and end the political crisis of the last century in Afghanistan.

**Key Words:** Afghanistan, Political participation, Ethnic groups, Hazara, Uzbek, Tajik, Pashtun.

**KISALTMALAR**

ABD Amerika Birleşik Devletleri

ABMM Afganistan Büyük Millet Meclisi

AGSA Department for Safeguarding the Interests of Afghanistan (Afganistan- Komünist İstihbarat Teşkilatı)

BM Birleşmiş Milletler

CIA Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)

DDR Disarmament, Demobilization and Reintegration

GRU Glavnoye Razvedyvatel'noye Upravleniye (Rusya askeri istihbaratı)

KAM Workers' Intelligence Department (Afganistan- Komünist İstihbarat Teşkilatı)

KGB Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti **(**Sovyetler İstihbarat Teşkilatı)

KhAD State Information Services (Afganistan- Komünist İstihbarat Teşkilatı)

NATO North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

SV Sovyet Birliği

ICC International Criminal Court (Lahey Uluslararası Ceza Mahkemesi)

ICRC International Committee of the Red Cross (Uluslararası Kızılhaç Komitesi)

ISAF International Security Assistance Force (Uluslararası Güvenlik Destek Gücü)

ISI Inter-Services Inrelligence (Pakistan İstihbarat Teşkilatı)

UNAMA United Nations Assistance Mission in Afghanistan (Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Misyonu)

## GİRİŞ

Siyasi katılım kavramı günümüzdeki anlamıyla tam bir modern olgu olarak görünmektedir. Hemen hemen geçen yüzyıla kadar, siyasi katılım sadece erkeklere ve toplumun üst sınıfına ait olarak görülmüştür. Oysaki Sanayi devrimi ve onun ardından Aydınlanma dönemi ve Kant, Hegel, Canlak, Rosso ve Mentiskio gibi filozofların düşünceleri devlet türlerine ve ulsus- devlet içeriklerine yönelik teorilerin ve fikirlerin yaygınlaşması siyasi katılıma oldukça alan sağlamıştır. Genel olarak bakacak olursak ulusal devletler inşa edildikten sonra, siyasi katılım genel anlamıyla vatandaşların oy kullanma kalıbında ortaya çıkmıştır. Böylece siyasi katılım İnsan Hakları evrensel bildirisinde ayrıca diğer küresel örgütler ve uluslararasında bu olgudan vatandaşların hakları ve toplumdaki bireylerin hukuku ve hakları olarak değerlendirilmiştir.

Halkın siyasi katılımı, 1747 yılında Afganistan yurdu inşa edildiği zamana döner. Dönemine ait, halk tarafından Ahmet şah isimli bir kişi Şah olarak seçilmiştir. İşte o zamandan beri bu grup halk tarafından, günümüzde "Louyeh Cerge" olarak ifade edilmektedir. Sözü geçen grubun, geçmişte olduğu gibi günümüzde de büyük ulusal kararlar çıkarılmasında oldukça etkileri bulunmaktadır. Geçmişlerde şahlar bu cemaat grubu tarafından seçiliyordu, fakat günümüzde cumhurbaşkanı tercihleri kaybolmasına rağmen yine ulusal büyük meselelerde etkileri bulunmaktadır. Bir yüzyıl önce, bu Cerge grubu Afganistanın bütün topraklarında değil, bazı bölgelerinde şekillenmiştir. Hemen hemen 1880 yıllarına kadar Afganistan toplumu Maulak al-Tawaiifi veya Federal olarak yönetilmiştir. Halbuki yaygın bir şekilde etnik grupların üzerinde gerçekleşen baskılardan sonar, tek bir merkezi hakimiyet meydana gelmiştir. Cergeler bir yüzyıl içerisinde şu yıllarda 1915, 1924, 1929, 1941, 1955, 1964, 1976, 1073, 1985, 1987, 1989, 1994, 2002 ve günümüze kadar kendi amaçlarını elde edebilecek şekilde şekillendirilmiştir. Eğer sözü geçen Cergeleri halkın siyasi katılımları gibi varsayacak olursak, bu sistemde bir kişi halk tarafından şah olarak seçilmektedir, böylece büyük politik kararlar oy verme vasıtasıyla yapılmıştır. Başka bir deyişle, bu sistem günümüzdeki seçimler ve demokrasi sisteminin geleneksel durumu olarak görülmektedir. Oysaki bu sistem hem demokratik değil hem de halkın gerçek isteklerini yansıtmamaktadır. Bu uygulama aslında iktidar sahiplerinin

halkın gözlerini boyayarak kendilerine ait olan politikaları veya uygulamaları böylesine demokratik gibi görünen araçsal yolarla kullanmalarına vesile olmuştur.

Afganistan'da son yüzyıl içerisinde, elitler acımasız bir politika yürüterek iktidarı ele geçirmek amacıyla etnik gruplardan sadece kışkırtıcı etken olarak, diğer itiraz eden veya isyancı olan etnik gruplara karşı baskı aracı olarak kullanmışlardır. Bu tür politikalar çeşitli dönemlerde başka devletlerde de kullanılmıştır. Bu politikalar etnik gruplar arasında derin çatışmalara sebep olmuştur ayrıca etnik ve hükümet arasında da çatışmalara neden olmuştur. İşte bu politika Afganistanda son yüzyılda öylesine şiddet ile uygulanmıştır ki, elitleri kendi menfaatleri için etnik liderleri iktidara taşımışlardır. Çok etnikli, çok mezhepli ve cok ırklı olan ülkelerde bir etnik grup uzun süre iktidarda kalabilmektedir. Oysaki üst ve hakim olan etnik grup, dış güçlerin desteğiyle ayrıca şiddet ve baskı kullanarak son yüzyıl içerisinde hakim ve üst etnik olarak iktidarı elde tutabilmeyi başarmıştır. İşte bu tür politika ve onun devamlılık sürdürülmesi iç savaşlarda görülmüştür. Dolaysıyla bu iç savaşların ardından ulusal dayanışma değerini kaybetmiştir, böylece ülke iki etnik guruba bölünmüştür. Bir yandan üst ve hakim olan etnik grup yani elinde bulunan iktidarı korumaya çaba gösteren, merkezcilik politikasını savunmakta olan. Diğer yanda ise, altta olan etnik gruplar gücün ve iktidarın eşit şekilde dağıtılmasını isteyenler. Bu dönemde etnik çatışmalar ve girişimler en son dereceye yükselmiştir. Sonunda İslamcılığın yeni bir güç olarak devreye girmesiyle, söz ettiğimiz çatışmalar ve girişimler geçici olsa da sona erimiştir. Yine hemen bunun ardından zaten yeni İslamcılık hareketinin kendisi etnik meseleleri canlandırmıştır. 2001 yılından itibaren ise, Dünya örgütleri tarafından sağlanan katkılar, siyasal ve ekonomik destekler ile yeni sistem ortaya çıkmıştır. Buna yönelik olarak demokrasinin güçlenmesi yönünde önemli ve faydalı adımlar atılmıştır. Bütün etnik gruplar için ortak anayasa oluşturulması, eşitlik ve beraberlik haklarının sağlanmasının altı çizilmiştir. Dolaysıyla Milli şura ve cumhurbaşkanı seçimlerinin kurumsallaşması ve demokratik kurumu Yeni Afganistan için ümit verici olarak görülmektedir.

Halihazırdaki çalışmada son yüzyılda Afganistan'daki etnik grupların (Hazara, Özbek, Tacik ve Peştün) siyasi katılımı ele alınmaktadır. Son yüzyılda Afganistan'da deneyimlenen sistemleri temel alarak, etnik grupların durumu incelenmiştir. Bu bağlamda

Afganistan'da gerçekleşmiş olan sistemler şunlardır; Mutlak Monarşi, Meşruti Monarışı (Kısa vadede), iki Cumhuriyet türü (Sağcılık ve solculuk), İslami sistem dolaysıyla iç savaşı ve Talebanın meydana gelmesiyle sonuçlanmıştır, son olarak ise 11 Eylül olayından sonra ve Bonn anlaşmasıyla birlikte uluslararası güçlerin desteğiyle Demokratik sistem ortaya çıkmıştır. Halihazırdaki çalışma sözü geçen sistem kategorilerini esas alarak, genel olarak altı bölümden oluşturulmuş ve her bölüm hakkında yorumlar ortaya konarak ele alınmıştır.

# BİRİNCİ BÖLÜM

## 1. GENEL KAVRAMLAR

### 1.1. ÇALIŞMANIN KONUSU

Afganistan'daki etnik grupların (Hazara, Özbek, Tacik ve Peştün) son yüzyıldaki siyasi katılımları incelenmiştir. Bu bağlamda Mutlak ve Meşruti Monarşi, Solcu ve Sağcı Cumhuriyetlerden, Mücahit İslamı hükümet ve iç savaşlar sonunda 11 Eylül olayından sonra demokratik sistemin geçilmesine odaklanılmıştır. Son yüzyıl siyasal bağlamda etnik grupları Afganistan genelinde oldukça etkilemiştir. Afganistanlılar ile Biritanya arasında yaşanmış olan üç savaş, ayrıca Rusların Afganistan işgali ve bunlara karşı cihatların gerçekleşmesi etnik gruplar arasında çatışmalar yaratmıştır. Bu süreç sonunda eskiye nazaran 2004 yılında ülkenin ana yasasındaki değişikliklerle etnik grupların siyasi katılımı artmıştır ve siyasi katılımı halkın temel hakkı olarak resmileşmiştir. Bunun yanısıra ifade özgürlüğü, siyasi partı özgürlüğü, teşkilat özgürlüğü ve etnik grupların varlığı Afganistan genelinde resmi olarak kabullenilmiştir.

Bu çalışmanın konusu da bu etkilerin gözlemlenmesi amacıyla etnik grupların siyasi katılımlarının incelenmesine odaklanmaktadır.

### 1.2. SORULAR

Ana soru

Afganistan'daki etnik grupların son yüzyıldaki siyasi katılımları Farklı dönemlere göre nasıl değişmiştir?

Alt Sorular:

Peştün, Tacik, Özbek ve Hazara etnik gruplarının siyasi katılımı Mutlak ve Meşrüte Monarışısında, Sağcı ve Solcu Cumhuriyetinde durumu nasıldır? Ayrıca sözü geçen dönemlerde hükümetler etnik gruplar meselesine nasıl karşılık vermiştir?

İktidarda olan ve hâkim etnik gruplar farklı etnik grupları politikada ve diğer siyasi alanlarda kabullenebilirler mi?

Farklı etnikler (Hâkim Etnik dışında), birlik içinde ve mantık çerçevesinde, demokratik yollarla hiç bir çatışma yaşamadan politikada ve ülkede önemli kararlar üretmeye nasıl katkı sağlayabilirler ve bu hakkı kendilerine nasıl kazandırabilirler?

Peştün, Tacik, Özbek ve Hazara Afganistan'ın dörtlü etnik grubu olarak Bonn oturumunda alınan kararlardan sonra Afganistan'daki siyasi katılım sistemi bütün etnik grupların ortak katılımı anlamına gelmekte midir?

## 1.3. VARSAYIMLAR

Ana varsayım

Son yüzyılda etnik grupların taleplerinin ana eksen olarak politikayı etkilemiş olduğu görülmektedir.

Alt varsayımlar:

Son yüzyıldaki değişim ve dönüşümler bilinçlenmenin ve eğitim seviyesinin yükselmesiyle gerçekleşmiştir.

Afganistan'daki etniklerin seçime katılım oranının değişmesi öngörülmektedir.

Etnik taleplerin sembolik aşamasını geçerek ülkenin büyük kararlar almasında etkili olmalarının gerçekleşmesini talepte bulundukları öngörülmektedir.

Hâkim olan etnik grup diğer etnik grupların siyasi katılmalarına engel yaratmış olursa diğer etnik grupların şiddete veya çatışmaya başvurabileceği öngörülmüştür.

## 1.4. AMAÇ

Ana Amaç

Bu çalışmanın amacı şudur: Son yüzyıl içerisinde etnik grupların siyasal katılımı incelemek. Dört etnik grup (Peştün, Tacik, Özbek ve Hazaraler) bu çalışmanın ana unsurunu oluşturmaktadır.

Alt amaçları:

Afganistan'da son yüzyılda etnik grupların farklı dönemlerde ve sistemde incelenmesi.

Hükümetlerin son yüzyılda etniklere karşı olan tepkilerinin incelenmesi.

Etnik grupların son yüzyılda etniklere karşı olan tepkilerinin incelenmesi.

Etnik çatışmaların bütün insani yaşamda incelenmesi.

## 1.5. ÖNEM

Siyasi katılımın, güç dağılımı ve ülkelerin iç-dış politikaları açısından oldukça önemli bir konu olduğu bilinmektedir (Rash: 2014). Bu bağlamda seçimler siyasi katılımın en mükkemel simgesidir. Böylece vatandaşlar seçme ve seçilme hakkından faydalanmaktadır. Ülke çapında halk kendi siyasi durumlarını ve geleceklerini belirlemek için ne kadar aktif ve dinamikse iktidar da o kadar meşruluk kazanbilir. Bu bağlamda bu çalışmanın konusu Afganistan'daki etnik grupların siyasi katlımına yöneliktir ve böyle bir çalışma ilk kez ele alınmaktadır. Dolayısıyla değerli ve önemli bir çalışma alanı oluşturması umulmaktadır.

## 1.6. SINIRLILIKLAR

Genel olarak Afganistan'daki etnik gruplara ve onların bölgesel yerleşimlerine dair gerçekçi, resmi ve net bilgiler verilmemektedir. Bu bağlamda ulaşılabilir bilgiler sadece tahminlere bağlıdır. Başka bir deyişle etnik grupların açık bir şekilde siyasi katılıma olan oranlarını açıklamak için resmi istatistiklere ihtiyaç duyulmaktadır, ne yazık ki ifade edildiği üzere bu oransal bilgilere Afganistan'da ulaşılabilmek oldukça sınırlıdır. BM'nin Afganistan'ın nüfusunun sayılmasını istemesine rağmen hükümet şimdiye kadar bunu

yapmamıştır. Hükümet tarafından nüfus sayımın ertelenmesinin en önemli sebeplerinden biri etnik sorunudur.

## 1.7. YÖNTEM

Bu çalışma sosyoloji ve siyaset bilimleri arası bir çalışmadır. Dolaysıyla bu iki bilimin, çalışmanın konusuna yönelik, kuramlarından yararlanılmıştır. Ayrıca bu çalışmada ele alınan konudan dolayı nicel çalışma yöntemlerinden olan ve belgelerden bilgi toplamaya dayanan içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Bu bağlamda bu konuya ilişkin çalışılmış kitaplerden, makalelerden ve gazetelerden veriler toplanmış ve bu verilerden yararlanılmıştır.

## 1.8. SİYASİ KATILIM NEDIR?

Siyasi katılım kavramına yönelik bilim adamları tarafından çeşitli tanımlamalar sunulmuş olmasına rağmen iki genel noktada uzlaşma bulunmaktadır. Birincisi siyasi katılım bir eylem olarak niyetli veya isteyerek ayrıca önceden planlanmış bir şekilde ortaya çıkmamaktadır. İkincisi ise kast ve niyet etkileyici duruma bağlıdır. Katılım kavramı ortaklaşmak ve bir şeye müdahale etmek anlamından gelmektedir (Manouchehri:1989). Bir süreç içerisinde her bir katılımcının bir sosyal eylemi gerçekleştirmesinden sonra somutlaşan olgu ise, kavramsal olarak siyasi katılım şeklinde tanımlanmaktadır (Kowsari,1997:60). Lester Milbrath "Siyasi Katılım" isimli kitabında, tüm vatandaşların politikayı ve hükümeti etkileyici birtakım faaliyetlere katılımını siyasi katılım olarak ifade etmektedir (Milbrath,2007:12). Michael Rash "Toplum ve Siyaset" adlı kitabında siyasi katılımı şöyle tanımlamıştır: "bireylerin politika sisteminde çeşitli seviyeye gelip gelmemelerini siyasi katılım olarak tanımlamıştır" (Rash,2014:123).

Siyasi katılım kavramı disiplinler arası bir kavramdır. Özelliklede siyaset ve sosyoloji bölümleri arasında oldukça ortak çalışma alanı bulunmaktadır. Bu bağlamda örnek verecek olursak siyaset sosyolojisi en yakından siyasi katılım kavramıyla ilgilenmektedir. Elit teorisine göre, siyasi katılım elitlere ait bir kavram olarak kısıtlanmaktadır. Bu bağlamda kitleler genel olarak pasif veya elitlerin elinde sadece bir alet olarak görülmektedir. Çoğulculuk (pluralism) kuramında ise, siyasi katılım siyasi

ahlakın anahtarı olarak görülmektedir, bu bağlamda gücün dağıtılmasında ve politikanın belirlenmesinde siyasi katılım önemli bir etken olarak ifade edilmektedir. Marksist kuramda ise sınıfsal bilincin yükselişiyle ve ardından sınıfsal bir devrimin yapılmasıyla siyasi katılım gerçekleşmiş olur. Yeni Marksistler örneğin Gramsci ve Althuser gibi sosyologlara göre ise, Kapitalizmin bekası için Burjuvazı sınıfı ile katılımı kontrol etmek için çaba gösterilmektedir. Oysaki Leninst kuramda Komünizmin bekası için Proletaryanın katılması talep edilmektedir. Siyasi katılım demokrasinin eş anlamı olarak tanımlanmadığı taktirde ise evrensel bir olgu olduğu görülmektedir. Ayrıca buna yönelik olarak herkesin siyasi faaliyet yapması anlamına da gelmektedir, dolayısıyla da bütün ülkelerde aynı formatta ve boyutta bulunmaktadır (Rash,2014: 123).

## 1.9. ETNİK GRUPLAR NEDİR?

Etnik terimi antik yunanistanda henüz şehirleşmemiş olan göçebe kabilelere ithaf edilirdi. Başka bir deyişle bir tür kent dışı topluluklar olarak ifade edilir. Genel olarak 19 yüzyıla kadar, Yunanlılara göre etinik kavramı kent dışı topluluklar analımına gelmiştir, bununla birlikte göçebe insanlar, dinsiz ve tarihsel mukedderatı olmayan anlamın da taşımıştır. Zamanla 19. Yüzyılda ırkçılık anlamı kendisine yüklemiştir. Son olarak 20. Yüzyılın yarısında etnik ve etnisite yeni kavramlar olarak yaygınlaşmıştır. Böylece etnik kavramı miliyetçilik kavramının karşısına geçmiştir (Karimi,2011:64). Günümüze ait 1941'i yılda yeni bilimsel alanlarda, ilk kez olarak sosyolog W L Loyd Warner tarafından etnik kavramı tekrar kavramsallaşmıştır. Böylece etnik kavramın Afrikalı dışı, Asyalı dışı ve özellike beyaz Avrupalı Amerikaya göç edenlerin ırkları yerine kullanılmıştır. Etnik kavramı 60 lara kadar analiz – yorumsamacıl kavram olarak sosyal bilimlerine henüz girmemiştir. 1969'i yıldan sonra Fredrik Barth'in gerçekleştirdiği etkili olan tezinden sonra inceleme ekseninde yer almıştır (Wafayezada,2014: 25).

Etnik ile ilgili oldukça tanımlamalar bulunmaktadır, fakat burda Smith ve Kaufman'in tanımlamalarna yer verilmiştir, Anthony Smıth: 'Bir üst ve büyük olan toplumda insan grupların arasında bulunan ortak geçmiş, hafıza, geleneksel ve kültürler örneğin din, dil, akrabacılık, bölge ve dış görünüş benzerliklerini etnik grup olarak' tanımlamıştır. Stuart J. Kaufman: 'Belirlenmiş olan topluluk, ortak geçmişe dayalı olan

inanç, ortak hatıralar, ortak kültür örneğin din, dil ve yurt '(Karimi,2011: 65) şeklinde tanımlamıştır.

Değindiğimiz etniklere yönelik tanımlamalara göre, genel olarak etnikler şu özellikleri kendisinde barındırmaktadır:

Gerçek veya efsanevi olarak ortak akrabalar

Ortak isim

Aynı vatan

Aynı dil

Aynı geleneksel ve göreneksel

Ortak değerler ve normlar

Ortak aidiyet duygusu (Karimi,2011:66).

James D. Fearon'e göre dünya çapında 160 dan fazla ülkelerde etnik gruplar bulunmaktadır. 1990 'li yıla kadar ortalama bir buçuk milyondan fazla nüfusu vardı. Başka deyişle bakacak olursak her ülkede en az beş etnik grup bulunmaktaydı, ayrıca ülke çapında en az oranla ülkenin yüzde biri nüfüs açısından etkilemekteydi. Ayrıca genel olarak dünya çapında ülkelerin yarısında 3-6 etnik gruplar bulunmakatadır (Wafayezada,2014:52).

Afganistana bakacak olursak, farklı diller ve etnikler bulunduğundan dolayı çok etnik ve homojenleşmemiş ülke olarak ifade edilmektedir. Summer Inistitute of Linguistics/Summer Dil Merkezinin sunduğu resmi istatistiklere göre, Afganistan'da kayıt edilmiş 55 etnik grup arasında 45 dil konuşulmaktadır. Dolaysıyla Morgenstern Afganistan ülkesini diller ve etnikler hazinesi olarak betimlemiştir. Bu bağlamda Barfield Afganistanı dilciler cenneti olarak ismilendirmiştir (Wafayezada,2014:104). Dolaysıyıla son yüzyılda bulunan bu potansiyelden yani çok etnik ve çok mezhepten iktidara gelen hükümetler behası için kulanmıştır. Öylesineki etnik meselesi Afganistanda bunalım noktası olarak görülmektedir (Giustozzi,2007:269). Afganistanın 2004 de gerçekleşmiş

olan Ana yasasında 14 farklı etnik gruplar (Peştün, Tacik, Hazare, Özbek, Türkmen, Belüç, Peşiye, Nurstani, Aymag, Arap, kırkız, Kızılbaş, Gücer, Berahuy) bahis etmiştir, ayrıca bunların hepsine eşit hakkın sağlanılmasının altını çizmiştir. Adı geçen etnikler arasında nüfus bakımından Hazare, Özbek Tacik ve Perştün en çok nüfusa sahiplerdir, ayrıca politikada büyük etki sağlamışlardır.

# İKİNCİ BÖLÜM

## 2. ISTİBDAT VE BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ (1880 - 1963)

### 2.1. AFGANİSTAN TARİHİNİN ÖZETİ

Afganistan adlı ülke bağımsız bir siyasal birim olarak, 18. yy ortalarında Durani İmparatorluğunun Ahmet şahın kuruluşuyla, 1747 yılında meydana gelmiştir. Ondan önce Bakhtar, Khurasan vs. isimleri ile bilinmekte idi ki Makedonyalı İskender, Kuruş, Türkler, Moğollar ve Araplar gibi imparatorlukların saltanatı çeşitli din ve dillerin aşiretleri ve etniklerin ikamet etmelerine neden oldu. Ahmed Şah'ın ölümünden sonra, 1880'a kadar tahta geçmek isteyen evlatları arasında savaş patlak verdi. Bu süre zarfında, iki güç (Rusya ve İngiltere) kuzey ve güneydeki toprakların bir kısmını topraklarına katladılar.

Ancak, Abdur Rahman, bazı bölgeleri Britanya Hindistanı'na (Durand Hattı) ve bazı bölgeleri Rusya'ya (Rejwi Hattı) vererek karşılık olarak Britanya'dan para, silah ve mühimmat desteği alarak katliamlara, ağır vergilerin uygulanmasına başvurarak çeşitli etnik grupları hâkimiyeti altına getirebildi. Bu dönemde Afganistan'ın coğrafi hudutları ve güncel siyasi sınırları oluşturulmuş, tek etniğe ait olan iktidar düzenlenmiş ve diğer etnikler çeşitli bahanelerle bastırılmış ve tahrip edilmiştir.

Geçen yüzyılda dört büyük nüfusa (Hazaralar, Üzbekler, Tacikler ve Paştunlar) vurgu yaparak etnik grupların siyasi katılımı araştırma hedefimizi teşkil etmekte, bu nedenle, tartışmayı 1880'in başlarından, yani çağdaş Afganistan'daki tiranlığın, tekelciliğin ve merkezileşmeye neden olan Amir Abdur Rahman Han'ın iktidarı almasıyla başlıyoruz. Hatırlatmamız gerekir ki, son yüzyılda çağdaş Afganistan'ın etnikler arasında var olan boşluk, gerginlik ve çatışma, itiraz eden etnik grupları bastırmak için diğer etnik grupların zorla gönderilmesi politikaları Abdur Rahman'dan kaynaklanmaktadır.

### 2.2. EMİR ABDUR RAHMAN HAN (1880-1901)

Afganistan halkı, Afganistan-İngiltere Brinci Savaşında (1839-1842) olduğu gibi, İkinci Savaşında (1878-1879) da İngiltere'yi yenilgiye uğratmışlardı. Abdur Rahman bir yıl ve yedi ay sürmüş olan ikinci Savaşın sonlarında, uzun süre Taşkent, Semerkent ve

Buhara gibi şehirlerde yaşamış ve sonra Mucahidinlere katılmıştır. Dolayısıyla 100 bin silahlı askerleri kendisine katılmalarını sağlamıştır (Ghubar,1996:1021). Abdur Rahman Han'nın ülkeye girişinde, Afganistan kuzey bölgelerinde İngilizlerle savaşan komutan Muhammed Eyyüb Han, ona mektüp yazıp bu mektubunda ondan İngilizlerle savaşa katılmasını istedi, ancak o, eski Şah gibi imha edilmek istemezseniz barış yolunu seçmelisiniz diye bu çağrıyı ret yanıt verdi (Devlet Abadi,1992:225). Bu dönemde İngilizler Abdur Rahman Han ile muamele arayışına girdiler, savaşın tekrarlanmaması için onu ikna ettiler ve Abdur Rahman ve İngilizlerin anlamasına göre: "Afganistan kralı Britanya devleti dışında, başka herhangi bir ülke ile siyasi ilişkileri kuramaz ve Afganistan'ın güney , İngilizlerin hükmü altına gireceklermiş" (Ghubar,1996:1022). Afganistan tarihçisi Mir Gholam Muhaamad Ghubar'a göre, bu anlaşma bunca halkın fedakarlığının sonrasındaki Afganistan siyasi özgürlüğünü yok etmişti. Diğer Afgan tarihçi Abdulhey Habibi, bu durumu şöyle anlatmıştır: "Afganistan İngilizlere ayakuyduramadığı için, İngiliz siyasetçiler Taşkent'te kaçak yaşayan komutan Abdur Rahman Han'a başvurdular... ve onu siyasi ilişkilerde itaat etmeyi kabul ettiği suretiyle güçlendirmiştir" (Habibi,1967:297). Abdur Rahman güç ve şahi tahta çıkmak için Britanya tarafından sunulan tüm koşulları kabul ederken, görünürde Afganistan halkını tamamen İngilizlerle karşı olduğunun gösterdi. Böylece İngilizler tarafından şah olmuş olan Abdur Rahman Han, halkın bu gizli anlaşmasından habersiz oldukları için tüm kuvvet ve heyecanıyla arkasında durdular.

Tam da bu zamanda halk, feodallar zorbalıkları yüzünden eziyet çekiyorlardı, bu feodallar halkı çok ağır vergilendirmeye mecbur ettirip çok az kısmını devlete öderken büyük kısmını kendilerine saklarlarmış. Örneğin; Malistan Han Kurumu, 4000 koyun Malistan il halkından vergi alarak bunlardan sadece 400'ünü devlete ödemiştir (Katib,1952: 471 ve Ghubar,1996:1027). Hazaraların Mirleri, Peştunların Hanları, ve Özbeklerin bikleri (büyükleri) kabilelerini yaptığı vergilendirmeler vb tüm bunlar feodalların halkına yaptırdığı ağır vergilendirmelere örneklerdir. Kısacası, halk feodalların zulümleri ile uğraşırken, hem kafirlerin aleyhine cihad ilan eden, hem de daha sonrasında kendini halka ve dine parlaklık veren alkaplarıyla adlandıran biri hükümetin yönetimine geçtiğinde halk razı geldi, ancak Abur Rahman sadece mutlak saltanatlığı

istemişti ve böyle de yapıştır. O tüm isteklerini dövmek, öldürmek, yok etmek, ve soykırım yapmakla halkın üzerine uyguladı ve bunların uygulamasında hiçbir islami ve ahlaki kısıtlamaları dikkate almamıştır. Güç merkezileşmesi hızla ilerliyordu, tüm sivil ve askeri teşkilatları doğrudan şahın gözlemleri altında olup hiyerarşik sistemin yerine emire boyun eğen çalışanlar varmış. Abdur Rahman devletin önemli işlerinde kendisinden başka hiç kimseye güvenmezmiş, bundan dolayı ayrı ayrı devlet departmanları kurulmuş ve hepsi de emirin gözlemleri altında faaliyet gösterirmiş. Emir Abdur Rahman Han aynı zamanda hem başbakan, savunma bakanı, içişleri bakanı ve hem de diğer bakanlığın işlemlerini yürütmüştür (Ghubar,1996:1028). Abdur Rahman Han düzenli bir ordu kurdu "Afganistan düzenli ordusu 96400 olgun kişileri aşardı" (Ghubar,1996:1029). Aynı şekilde 1886 yılında Avrupa'dan buhar gücüyle çalışan harbi fabrikası (savaş fabrikası)'nı ülkeye ithal ettirmiştir. Bu fabrikada 4000 kişi çalışmaya başladılar ve yıllık üretimi; 104 top, 5200 tüfek, barüt ....vb imiş (Ghubar,1996:1030). Ancak o eğitim ve ilmin gelişmesi açısından herhangi bir aktivite yapmamıştı, "hatta bir okul inşa etmedi ve bir resmi gazete kurmadı" (Ghubar,1996:1037). Sadece padişaha boy eğmek ve zamanında vergi ödemek ile ilgili kitaplar, gazete ve bir kaç idari kanunnameleri yazdırmıştı. Şahın aleyhine protestolar ve eylemler ülkenin farklı bölgelerinde uzun sürmemiştir (Ghubar,1996:1038). Tam olarak bir savaşa dönüşen bu çekişmelerin ortaya çıkmasına neden olan iki mesele vardır; birincisi; emirin gizlice İngilizlerle anlaşmasını fark eden ve bundan bıkan cihad liderleri ve kabile büyükleri ve diğeri ise de, hem feodallar ve hem de devlet tarafından yeni ve ağır vergilendirmeden zorluk çeken ve nefes nefese düşen çiftçiler. Bu zamanda Abdur Rahman büyük bir casusluk ve istihbarat dairesi kurmuştur. birinin bu casuslar tarafından herhangi bir cezaya mehkum edilmesi durumunda devlet tarafından da sayılmış oluyordu (Ghubar,1996:1040). Casusluk sürecinde öyle gelişmeler oldu ki "bir sıcak çay bardak [burada misafir etmek ve yemek ısmarlamayı kasteder yazar] karşılığında celeselerinde adam öldürmeyi söz verirdi ve öldürme şekli de bu söz içinde idi"(Ghubar,1996:1040) Kısacası bunlar istediği kişiyi ortadan kaldırabilmektedirler.

Abdur Rahman devam eden tüm isyanları baskı ve şiddet yöntemi ile püskürtüp, her yerde geçilmez kale ve binaları yok ederek, halkı silahsızlaştırmak, dört ayaklılarını

ele geçirmek, karşı koyanları idam , kadınları erkeklerle beraber esir almaktaydı, öyle ki Pektiyalı Mungaliler ve Chekhansurlu Belüçler böyle cezalandılar. Aynı şekilde Krukhiller, Panchshirliler, Najrabiler, Zazaylar, Jamshidiler, Firuzkohlular, Meymeneliler vb hepsi bu zehirden içtiler, ancak bu arada Hazarların, Kandahar ve Balkh ayaklanmaları daha geniş bir çapta olup çok feci bir şekilde söndürüldüler(bastırıldılar). Ayaklanmaları bastırmak için sadece askeri güçten değil aynı zamanda farklı bölgelerden zorunlu silahlı güçler oluşturarak düşmanlık tohumu ekmekte ve böylece milli birliği derinden yaralamaktaydı (Ghubar,1996:1056). Abdur Rahman Han zülmüne karşı tüm halkın ayaklanması başladığını Askar Mousavi şöyle dile getirir: " Sadece Hazaralar değil, aynı zamanda Nuristanlılar, Özbekler, Tajikler ve hatta bazı Peştunlar da onun zülümüne karşı koydular" (Mousavi,2000:154).

İlklerde, Hazaralar yeni emire teslim oldular, vergi ödediler, gençlerini askerliğe gönderdiler, emirin silah toplmasını istediğinde devlet memurlarına silahlarını teslim ettiler. Ancak Hazarajat'ta (Hazarların yaşadığı bölgeler) yerleşmiş olan halka eziyet ve işkence etmeye başladığında dayanamayıp itiraz bayrağı yükselttiler. " Emrinde olan ordunun her türlü zulüm ve şiddeti sana (general Abdul Kudus Han) vardılarsa varacaklarsa da korkmadılar ta ki halk bezdirildi ve fıkırlarında ayaklanmaları besledi" (Katib,1952:761). Hazarlar genel bir toplantı düzenlediler. "Avkol komite ismini alan bu toplantının sürecinde, Hazarlar resmi olarak Abdur Rahman Han hükümetine savaş ilan ettiler. Böylece Meymeneli Özbekleri, ve hatta bazı hükümet organları ile Peştunlarını kendi taraflarına çekmeyi başardılar" (Musavi,2000:170). Abdur Rahman Hazarları bastırmak için "yaklaşık 40 bin piyade görevlisini, 10 bin yardımcı süvarileri ile 100 adet top atışı, yüzbin piyade ile 20 bin sivil ve adi süvarileri" (Temirkhanov,1993:108) savaş güçlerini gönderdi. Daha da önemlisi, Hazarların içsel çekişmeleri, hatta Hazara feodalları ile daha önce Hazarajat'ı teknik ve operasyonel olarak araştıran emirin gönderileri yan yana Kabil, Herat, Balkh ve Ghazni'den Hazarajat'a saldırmalarına neden oldu (Ghubar,1996:1064) ve aynı zamanda savaş sonrasında, devlete hizmet eden feodallarına maaş ve makam verildi, burada komutan Şir Ali Han'ın oğlu, Sultan Ali Han'ı örnek olarak gösterebiliriz. O Hazaraların 802 zirve kişilerinin izinden gidip, tutuklayarak Kabil'e gönderilmelerini sağladı ve bundan dolayı, yıllık 4300 Rupiye (Afganistan o

zamanki para birimi) ve dört kharvar (yaklaşık 2.25 ton) qand (Afganistan'a özel şeker türü) elde edip Oruzgan ilinin valiliği senedini elde etmişti (Ghubar,1996:1065). Ancak bu feodallerin, Hazara gençlerinin orduya katılma isteğini Hazarjat'ı tamamen ele geçirdikten sonra kabul etmeyip red etmiştir (Devlet Abadi,2006:140).

Katib Hacaristan Hazarlarının (Dâye ve Fuladi Hazaralarının) söndürülmesi konusunda olayı şöyle dile getirir: "halkın çoğunluğu katledildi, mal varlıkları, kale, bahçe ve ağaçlara tamamen el konuldu" (Katib,1952:819). Gerçi Aburrahman Han ile koordine olmadan Hazarların çekişmeleri on yıllık süreyi içerse de "Hazarların emiri ile iç çatışmaların başlaması ve bitişi, on yılı buldu" (Nayil,1993:88). Ancak Hazaraların resmi ve birleşik ayaklanmalarına üç yıl dayanabildi. (1890-1893), Hazaraların zorluklarla direnmeleri ardından büyük yeniliğe uğraması sonucunda sığınmacılığa başvurmak zorunda kaldılar. Bu durumu Askar Mousavi şöyle açıklar: Hazaraların göçleri üç yönde gerçekleştirildi; (Afganistan kuzey bölgesinden olan) Hindukuşun kuzey tarafında oturanlar(Tatar Hazaraları çoğunluğuyla), Rusiye tarafında göç edip çoğu Rusiye'nin güney illerinde yerleştiler, diğer bir bölümü "Kuzey-Doğu bölgelerinde oturan Hazaralar", İran'a doğru hicret ettiler ve Maşhad, Sistan ve Beluçistan köylerine yerleşmişler, üçüncü bölümü güney-doğu bölgesinde oturanlar ise, Britanya'lı Hindistan'a göç edip Şalkut veya günümüzdeki Quetta adıyla alınan şehirde yerleşmişlerdir (Mousavi,2000:185). Ve "Britanya'lı Hindistan hükümeti bu (Hazara) göçmenlerden iki düzenli ordu oluşturdu" (Ghubar,1996:1066). Bundan başka Abdur Rahman Han, Hazaraları daha da baskı altına almak için "16 vergilendirme türüne Hazaraları için vergi çıkartı" (Mousavi,2000:181). Böylece Hazaraları çok büyük ekonomik sıkıntıya düşürdü, öyle ki tüm gücüyle ancak ödeyebilirdi. Abdur Rahman Han saltanatına karşı ayaklanma yıllarında öldürülen ve sürgün edilen Hazaraların sayısına ulaşmak mümkün olmasa da, deliller belli bir şekilde Hazaraların yarımı ya yok edildiğini veya vatanlarını terk etmek zorunda kaldıklarını gösterirler (Mousavi,2000:184). Ama Vartan Gregorian, Modern Afganintan'nın Ortaya Çıkışı "The Emergence of Modern Afghanistan" kitabında Hazarların %63'u yok edildiler (Gregorian,2009:53), ki bu rakam "Afganistan Kimliği" ve "Hazaralar Soykırımdan Kimliğin Yeniden Canlandırılmasına" kitaplarında %62 olarak kağıda dökülmüştür (Devlet Abadi,1992: 231). Örneğin;

Yakavlang (Bamiyan bölgesi)'nde 1700 aileden sadece 700 ailesi hayatta kalmayı başarabilmişti. Aynı şekilde Behsut (Meydan Wardak ilinin bir bölgesi)'nde yaşayan yirmi bin aile vardı, ancak baskılardan sonra bu rakam 6400'e indirilmişti. Bu istatistiğe dayanarak, ayaklanmaların sonucunda, Behsut aşireti %68 nüfusunu kaybetti, hal bu ki, bu aşiret devletle aynı çizgide olup vergi ödediğinden dolayı diğerlerine göre daha az zarar görmüştü(Temirkhanov,1993:216). Seraj-al-Tavarikh kitabında yazılan belgelere dayanarak, Hazaraların öldürülmesi, tarımsal zeminlerini işgali ve Peştunlara teslimi 1892 yılından başlayarak 1913 yılına kadar sürdü. Hazaraları çıkarmak için tüm bildiği ve yapabilidiği yolları ayırt etmeksizin denedi ve icraata koydu "1913 yılına kadar yaklaşık dörtyüz bin aileyı yerinden ve yurdundan bildiği ve yapabildiği yollarla çıkartıp, Kandahar'dan Malistan civarlarına kadar, Behsut Hazaraları, Sepay Daizangi, Nili, Daikundi Tamazanı, Daikhitai, Daiçupan, Daimiri ve daye(Acirstan) Hazaralarının yerleşkelerini Peştunlara devredildi. Böylece, Oruzgan Açikzaililara Duranı kabilesinden, Daiçupan Andar ve Kakar kabilelerine, Khakran Khuzak ve Tuvallara, Acristan (Daye) Malakhil ve Suleymankhil Ghiljailer kabilesinden, çoğunlukla Pakistan'dan gelen göçmenler(Koçiler)e verildi"(Katib,1952:898). Bunların bir örneği olarak; ayaklanmacılar diyarı olarak bilinen Oruzgan'a "12 bin Durani aileleri 4 bin Ghiljai aileleri göçmelerini sağlayıp onlara daha önce Hazaraların emlaklarını bağışladı" (Farhang,1988: 269). Bu dört yüz bin ailelerinin %80'nı işte bu ırk silme meselelerinden dolayı yok edildi ve çok az sayısı komşu ülkelere geçmeyi başardı. Elbette Abur Rahman'nın ordusu Hazaraların ayaklanmaları sürecinde çok ciddi ve mukavim bir ayaklanma ile karşı karşıya kaldığı için büyük hasara uğramıştı. The New York Times'in[1] 23 Ağustos 1892 yılında yayımlanan haberinde emirin ordusuna büyük zararlara uğradıklarını açıkça görebilmekteyiz:

23 Ağustos 1892:

"EMİR (ABDUR RAHMAN HAN) YENİLDİ.

Hazara ayaklanmacıların kazandığı bir diğer savaş.

Afganistan'dan gelen haberler, Hazara ayaklanmacı (!) kabileleri ile Afgan ordusu Kandahar(Abbur Rahman Han) hükümeti altında arasında bir savaşın gerçekleştiğini

belirtmektedir. Emirin ordusu yenilmiştir ve bu ordu sıkıntılı durumlarla mücadeler verip, gıda malzemelerinin kısıtlamarına uğradığı için büyük hasarlara maruz kaldığı söylenmektedir.

Emirin aracılığıyla kurulan kabile ordusu, başarılı değilmiş ve kabileye sadık ordusu olarak bilinen bu ordu, Hazaralarla mücadele etmeye istekli değildirler."

New York Times'in bir buçuk ay sonraki haber başlığı:

2 Ekim 1892:

"EMİR ORUZGAN'I FETHETTİ.

Afganistan'dan gelen haberler, Hazara kabilelerin adamları ile Afganistan hükümeti arasında bir diğer savaşın gerçekleştiğini bildirmektedir. Bu savaşın sonucunda Hazaralar büyük yenilgiye uğrayıp Oruzgan emir (Abdur Rahman Han)'ın ordusunun eline geçmiştir."

Sonunda emir Hazarajat (Hazaraların yerleşmiş bölgeleri)'nden 1893 yılının güz sezonunda ordusunun çekilmesini ve karşı taraflarının isteklerini kabul etmeyi ve Hazalara özel ayrıcalık vermesine razı oldu (Mousavi,2000:174). Olay şöyle gelişti: Britanyalı Hindistan'a göçmek zorunda kalan Hazaraların gençlerinin oradaki orduya katılmaları ve iki düzenli ordu oluşturmalarından haber alan emir, Hazarajat'ta yerleşmiş ordusunun çekilmesine zorunda kaldı. İngilizler de Abdur Rahman 'ı korkutmak için bu meseleyi konu edinmişti (Devlet Abadi,2006:142). Abdur Rahman Han, Hazaraları kendisi için en büyük tehdit olarak görmekteydi, bundan dolayı, Hazarajat'tan Hazaraların silinme programını ele aldı öyle ki tam anlamıyla insanlığa karşı bir suç sayılabilmektedir. Hazarajat olarak bilinen Hazara geografi alanı, günümüzdeki mesafesinin üç katı kadar geniş bir alanı kapsadığı iddia edilmiştir. Devletabadi "Mukhtasar –al- Mankul" Mulla Muhammet Afzal Zabuli'den kaynak göstererek "günümüzdeki[ Afzal Zabuli'nin yaşadığı dönem ]Afganistan üç kısma ayırmıştır. Kabilistan, Zabulistan ve Balkhistan. Hazarajat (Hazarcat) illeri, Zabulistan'nın ortasında yer almakta, geniş ve engin bölgeleri içermektedir, öyle ki; doğudan Kabilistan'a, batıdan Sistan[ günümüzdeki doğu İran bölgeleri ]'ne, güneyden Sindh denizine ve kuzeyden Balkhistan ve Hurasan'a sınırlıdır"

(Devlet Abadi,2006:37). Kuşkusuz bu Hazara ırksal temizleme işleminin kaynağı daha önceki zamanları da içermekte olup emir Dost Muhammed Han, Kandahar ve Hilmand nehrinin arkasındaki bölgelerde, çoğunlukla Hazaraların mevcududundan temizlenerek Peştunları yerleştirdiler, ancak Abdur Rahman Han zamanında bu prosedüre uygun şekilde bitirilip Hazaraların hepsi bu bölgelerden tamamen yok edilmiş veya sürgün edilmeye mahkum bırakılmıştır.

Abdur Rahman hayat hikayesinde Özbeklerle ilgili şu yazıyı bize bırakmıştır: "Özbeklerin esirlerine kurşun yağdırdım. Üç yıl ayaklanma boyunca bu şekilde cezalandırılan sayısı 5 bini aşmaktadır, ve orduların sayesinde öldürülen kişi sayısı 12 bine ulaşmaktadır" (Mousavi,2000:156). Özbeklerin diğer savaşlarıyla ilgili de böyle bir olayı dile getirir: "savaş meydanlarında düşmanların üç bini öldürüldü, altı binini de esir aldım. hayatta kalanlarının vehşete düşmeleri için, karşı koyanların kafalarından minare yapılsın diye emir verdim" (Mousavi,2000:156). Emirin amcaoğlu, komutan Muhammed İshak Han Mazari Şarif'in valisi idi, emir o bölgeyi isyan eden İshak Han taraftarlarından temizlemek bahanesiyle Türkistan'a bir seferi vardı "o bu seferde binlerce kişiyi bundan dolayı katletti, siyah kuyuya attı veya köylere ya da dağlara sürerek perişan etti. ... hatta bazıları emirin kavliyle, İshak'a gözü varanların göz ve görme yetkinliğini kaybettiler. Özbek olanların mahallelerini terk etmek zorunda kalıp, emirin belirlediği yerlere yerleşerek böylece yerleri ve emlakı göçmenler, Safi, Şinvari, Muhmand, Nurzaii gibi Peştunlara ve azcık Hazaralara verildi" (Devlatabadi,1992: 227).

Abdur Rahman Han Tajikleri özellikle Badakhsahan'da yaşayan Tajikleri gaddarca öldürmeyi reva görmüştür. Kendisi Katagan Savaşlarında olayı şöyle beyan etmiştir: sekiz kaptanı topun ağzına koymalarını emrettim (Abdur Rahman,1996:50). Aynı şekilde sözlerin devamında: Badakhshan'lı Ayaz kabilesinden yaklaşık 50 taciri top ağzına koymalarına dair emir verdim (Abdur Rahman,1996:53) sözünü dile getirmiştir. Ayrıca Mircahandar elçisinin: neden onun halkını hapise attığımı sorduğunda, ben hiç gözümü kırpmadan askerlerime, bıyık ve sakalını kökten zorla çıkartıp ebrusunu kadınlar gibi çivit yapın emrine verdim (Abdur Rahman,1996:54).

Abdur Rahman Han'ın cinayetleri sadece Hazaraların, Özbeklerin ve Tajiklerin öldürülmeleri ile kalmadı, kendi Peştunlarını da terahhüm etmedi. Askar Mousavi'nin yazdıklarına göre: General Gulam Haydar Han, Emir Abdur Rahman Han'ın bir komutanı yazar ki; Nasiri, Taraki ve Suleyman Khil Peştunların yenilmesinden sonra, Ramazan yirmi dördüncü gününde süvarileri ölülerinin kafalarının kesmelerine görevlendirdi. Onlar da 450 ölünün kafalarını kesip, geri kalanın güneşin sıcaklığından dolayı feci bir şekilde koku verdiği için kesemeyip vazgeçtiler. Savaş Razaman ayında gerçekleşti halbuki İslamın sünnetinde bu ayda savaşmak haramdır. Şinvari Peştunların hakkında da böyle yad ediyor: "ölülerin cesetleri iki büyük burcun gölgesinde atılsın diye emir verdim" (Mousavi,2000: 154). Ve ama Taj-al-Tavarikh kitabında kendisinin fikri, Şinvari savaşı hakkında şu şekilde kaleme alınmıştır: "Mankukhail kabilelerin sakinlerinden hepsi ya ölüme düştüler veya da Tira'ya doğru kaçtılar. Savaşta ölenlerin kafalarından iki büyük minar yapılsın diye emir verdim" (Abdur Rahman,1996:253). Andar Peştunların ile Emir arasında ortaya çıkan savaşlarında yenilgiye uğradılar "emirin hükmüne dayanarak ölen bin kişinin kafalarından Kabil'de bir minar icat edildi. Ayrıca her Andarlı aileden bir kılıç ile bir tüfek zorla alındı. Andarlı, Luhani ve Kharuti'lerden ayaklananların arazileri ele koyulup, araziye sahip olan Hazaralara verildi" (Ghubar,1996:1051ve Gharjistani,1993:72).

Genelde Peştunlara bir stratejik konum gözüyle bakardı, coğrafı olarak veya ziraat bakımından daha uygun yerlere Peştunların yerleşimlerine imkan sağlıyordu. Bu durumla ilgili Askar Mousavi kitabında olayı şöyle kaleme almaktadır: Çok sayıda Hazaraların arazileri alınıp göçmen Peştunlara savaş ganimeti olarak verildi ve mülkün sahibi ilan edildi. Oruzgan, Daye (Acristan), Ghur, Dehravud gibi en iyi araziler tamamen Hazaraların elinden alınıp, göçmen Peştunlar oralara yerleştirildi (Mousavi,2000:184). Kendi kabilesine gönderdiği mektubundan anlaşılacağı gibi Nasiri Kabilenin, Kataqan bölgesine (Afganistan ve ceyhun nehri arasında) yerleşmektedir (Katib,1952:690). Aynı şekilde Murghab ve Badghis illerinde göçmenlerden 16 aileyi yerleştirdi (Katib,1952:511). Ortalama olarak Abdur Rahman Han, Afganistan'daki ırklar arasında Peştunlara, Peştunlar arasında Duranilere, Duraniler arasında ise Muhammazailere rüçhan ve üstünlük sahibi olduklarını sayardı. Örnek olarak: devlet hazinesinden her

Muhammadzai erkeklere, yıllık 400 Rupiye ve her Muhammadzai kadınlara 300 Rupiye verilirdi (Katib,1952:16 ve Ghubar,1996:1053).

### 2.3. EMİR HABİBULLAH HAN (1901-1919)

Habibullah Han, Emir Abdur Rahman Han'nın oğlu babasının ölümünden sonra şahi tahtına oturmak ile on sekiz yıl saltanatını sürdürmüştür. Ghubar ve Nazarov'un yazılarına göre; Emir Abdur Rahman Han'ın kliniğindeki Emir Mirza adlı bir doktoru, iş gereğinden dolayı dışara çıkmış ve döndüğünde bir hademenin elinde komutan Habibullah tarafından ona (Abdur Rahman Han'a) içtirdiği ve ona verdiği boş bir kaseyi görmüştür. O bu olayı Zamanullah Han, Abdur Rahman Han'ın torunu zamanında dile getirmiştir. Böylece Emir Abdur Rahman Han öldü (Ghubar,1996:1107, Farhang,1988:288, ve Nazarov,2001:292). Abdur Rahman "oğlunun elinden içtiği zehirle bu dünyaya gözlerini kapattı" (Devlet Abadi, 2006:137).

Habibullah Han Kur'an Kerim'in hafızı olmasına rağmen öncelikle takva ve dindarlığa numara yaptı (Adamac,1998:12) ve beşinci eşini boşadı (Tanin,1384:21), islam ve şeriatin gerekliliğinden dolayı her bir erkeğin bir anda ancak dört kadını olabilecektir. Ancak o kadınlar hakkında yeterince kısıtlılar getirdi "Emir, Afganistan'da hiç bir bayanın beyaz burka giyme hakkı olmadığına ve gri burka giymesi zorunlu olduğuna, pazar ve türbe yerlerinde gezmelerinin yasak olduklarına dair emir verdi. Buna ek olarak; Kabil'de şarkıcı ve dansçı kadınların pavyonlarda ve buna benzer yerlerde çalışmasını men ederek tövbe ettirdi" (Ghubar,1996:1108, Farhang,1988:299 ve Nazarov,2001:294). Bu kısıtlamalar sadece kadınların üzerinde kalmayıp Afganistanlı Hindulara da yansıdı "Emir, Afganistan'daki erkek Hindular sarı türbanı ve kadınları ise sarı burka giymesi diğer vatandaşlardan ayırt edilebilsin diye zorunlu kılınmıştır diye emir verdi" (Ghubar,1996: 1109 ve Farhang,1988:199).

Her şeyden daha önemlisi bir türlü düzenlemelere başvurdu. Örneğin; babasının otokratik saltanatının sonucunda elde edilen kölelerin satın alınması ve satılmasını yasakladı, ancak onların özgürlüğünü de ilan etmedi. Aynı şekilde onun kendi hakemlik ettiği o dönemdeki hapisliler hakkında soruşturma başlatıldı, belli bir suçu olmayanlar özgür bırakıldı, geri kalan diğer kısmı da mücazat edildi (Ghubar,1996:1109,

Farhang,1988:298 ve Nazarov,2001:293) "babasının zorbalıklarından ve zulümlerinden el çekti, genel af ilanı duyurdu ve babasının casusluk düzenini kırdı" (Adamec,1998:2 ve Poladi,2008:299). Diğer yandan babasının zamanında kaçan ve sürgün edilenlerin Afganistan'a girmelerine izin verdi "ve Abdur Rahman Han'ın döneminde Rusya'ya, Türkistan'a, Hindistan'a ve İran'a kaçan ve sürgün edilenlerin geri dönüşlerine izin verdi ve çok sayıda kaçakların, sığınmacıların ve sürgünlerin geri dönüşleri başladı" (Ferruh,1992:426). Babasının döneminde kadın ve erkeklerden dolu olan Kabil'deki hapishaneler 1911 yılında 1200 kişiye indirildi. Ghubar, Farhang ve Nazarov'un yazdıklarına göre, Habibullah Han, Kotavali (Emniyet ve Polis) adlı kitap, Habibullan'ın kendi yazdığı eserinde durum şöyle anlatılmıştır "bugün 9 Kasım 1912'den itibaren insanların kör ettirilmesinin kaldırılıp onun yerine 12 yıl hapis, kulak kesme yerine 6 yıl hapis ve el kesme yerine meşru olmaması durumunda 10 yıl hapis cezası uygun görülmüştür" (Ghubar,1996:1110, Farhang,1988:299, veNazarov,2001:193). Onun dönemdeki en önemli husus, 1912 yılında Yasama Meclisinin kurulmasıdır. Bu meclisin çalışmaları sonucu tezkire (Kimlik), pasaport, düğün ve anma programları için 115 maddeden oluşan bir kanunname idi (Ghubar,1996: 1117).

Abdur Rahman Han hatta bir okul ve gazete kurmamasına karşı Habibullah Han az olsa da bu konuda bazı adımlar attı ancak daha sonra feci bir şekilde bu merkezlerin üyelerini yok etti ve Milli Sirri Cemiyeti Partisinin ifşa edilmesi sonucunda eğitimin yayılmasından ve arttırılmasından elini çekti. Ama pek uzun sürmeyen bu dönemde eğitimin hayatı, batılı bir esasa dayanan programları gelişmeye başlamıştı (Poulada,2010:17). George Arney de bu durumu şu şekilde anlatmıştır; "ilk modern batılı üsluba dayalı okul Kabil'de Habibullah Han'nın döneminde kuruldu" (Arney,1991:12). Onun emrinde 1903 yılında sadece Kabil'de 6 şubesi bulunan Habibiye Lisesi kuruldu, saltanatın son yıllarında onun emriyle komutanların oğulları ve devlet büyüklerinin şehzadeleri için ayrı özel sınıflar oluşturuldu, ancak camilerde çocukların eğitimi, resmi okulların gözetmenleri altında yürütülen programlara uygun olarak gerçekleştirilmesine dair emirler verildi (Ghubar,1996:1111). Ama bu lisenin 14 yıl sonra, ders programında bağdaşmazlıklardan dolayı sırf 19 kişi mezun vermişti (Ghubar,1996:1113). Başkentteki eğitimle meşgül olan Türk, Hindistanlı ve Afganistanlı öğretmenlerin bütçesi, yüz bine

aşkın Rupiye (Afganistan'daki o zamanki birim parası) idi (Ghubar,1996:1112). 1909 yılında Habibiye Lisesine ek olarak da Türk ve Afganistanlı öğretmenlerle Harbiye okulu kuruldu, bu okulun öğrenci sayısı başlangıçta 150, daha sonra 400 ve son zamanlarda 900 öğrenciye ulaştı (Ghubar,1996:1113 ve Farhang,1988:306). Habibullah Han, 1905'te Seraj-al-Akhbar gazetesinin yükümlülüğünü mevlevi Abdurrauf'a vermişti, lakin bir sayıdan fazla yayınlanmadı, dolayısıyla 1911 yılında bu sorumluluğu, İstanbul'da Seyyid Jamaluddin Afgani ile aylar öncesinde İslam dünyasindaki islami ve sömürgeciliğe karşı hareketler üzerinde konuşma ve fikir alışverişi yapmış ve yirmi yıl da Osmanlı imparatorluğunda sürgün olarak yaşamış olan Mahmut Tarazi'ye vererek1919'a kadar devam etmesini sağladı. Bu gazetenin en önemli yayınladığı konular, şahın övgü ve methiyesi dışında Afganistan özgürlüğünden söz etmek ve İngiliz sömürgeciliğine gücü ile karşılık vermekti (Adamec,1998:10, Ghubar,1996:1143 ve Farhang,1988:309). "birinci Dünya savaşının başlamasıyla Serajulakhabar, Brintanya ile Rusya'yı İslam düşmani olarak tanıtarak Almanya'nın yanında idi" (Stewart,2001:4). "özgün ve zarif haberleri ilk elde eden Seraj-al-Ahbar, Kabil'de yayınlanan dünyanın durumunu İslam'ın uluslararası duygusu ve milli duygusuyla, yorumlayıp değerlendirirdi" (Adamec,1998:13). Bu gazete halkın düşüncelerini yönlendirmede ve bilgilendirmede esas rol oynamıştır. Bu gazete öyle etki etmişti ki birinci dünya savaşı sürecinde Asya Farsça bölgelerdeki en etkili yayın organı olarak tanımlanmıştır (Farhang, 1988:310). Bu gazeteden Hindistan'dan, İran'dan ve Osmanlı imparatorluğundan alıntı alınarak söz edilirdi (Adamec,1970:134). "çoğu Hındistan basınları, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkeleri görüşlerinde Seraj-al-Ahbar'ın ortaya koyduğu konuları dikkate alarak yorum yaparlardı" (Poulada,2010: 46).

O eğitim alanındaki çalışmaları yanı sıra, altyapının geliştirilmesinde de çaba sarf etti örneğin; 1907 yılında Jabal –al Seraj (Siraj Dağı)'nın Su Fabrikası bir buçuk milyon Ropiye maliyeti ile hizmete sunularak 12 yıl sonra Kabil'in aydınlatmasına büyük katkıda bulundu ve 1909 yılında da bir ilk olarak Damlar firmasından araba satın alındı, ayrıca 1911'de Kabil Mulki (Halk) Hastanesi Türk doktorlarla faaliyete başladı ve 1913 yılında ise Yün Dokuma Fabrikasının işleyişi başladı (Ghubar,1996:1115 ve Arney,1991:13). "telefon ve telgrafın ithal edilmesi ve Amerikan mühendisinin istihdam edilmesiyle ilk

elektrik makinesinin açılışı yapıldı" (Poulada,2010:17). Bunlara ek olarak, onun döneminde; Gülbahar, Ghorband, Matak ve Darunta kopruları ve Dilkusha, Ustor ve Ayn-al İmaret gibi Saraylar Kabil'de inşa edilmiştir. Örneğin, 1907 yılında Hilmand denizin Bust Kalesinin bölgesinde Nehir-ul Seraj binasının 10 bin Kandahar'lıyı zorla çalıştırarak (corvee yaparak) 15 milyon Ropiye maliyetiyle yapımını bitirdi (Nazarov,2001:306). Elbette söylemesi gereken bir husus tüm bu tesislerin yapımının altında halkın angarya(corvee) yoluyla çalıştırılması vardı. Angarya kişilerin onayı olmadan, ücretsiz olarak ağır işlerde işçi olarak çalıştırılmışlardır ve bu olay bazen de gıdasız olarak da yapılmıştır.

Emir Habibulllah'ın 1905'te İngilizlerle yaptığı anlaşma ile ve ilaveten 1907 yılında ise Rus-İngiliz Afganistan hakkında yaptığı sözleşmesiyle, her türlü işgal ihtimalinin vuku bulabileceğini hatırlatmakta fayda vardır. Dolayısıyla gönül rahatıyla ülke iç ilişkilerinde meşgul olabildi. Nasrullah Han, Sultan temsilcisi (Naib-al-Saltanat) olarak, başbakan ve içişleri bakanıydı, oğlu İnayatullah Han ise, Saltanat yardımcısı (Müin-al-Saltanat) olarak Harbiye bakanıydı (savunma bakanı) ve tüm ülke yargıda şeriatı aktif olarak kullanılmaktaydı. Ama bir müddetten sonra yönetimde sarsılmalar başladı ve rüşvet ile fesat işlere karıştı ve bu dönemde "Bi bi (bayan)ın baş yağı, Bayın cep parası" diye deyimler yönetim kültürüne girdi (rüşvet almak için kullanılan kinaye sözler). Yönetim çalışanlarında kötü davranışlar ve fesat öyle bir gelişti ki kuzeylilerin yüzlerce çiftçi aileleri iflas edip Rusya yönetimine ve Batılı aileler ise İran'a kaçtılar (Ghubar,1996:1117, Devlet Abadi,1992:237 ve Nazarov,2001:294). "1906'da Kohistan'da ve 1908' Nuristan'da feodallara karşı ayaklanmalar başlamıştı, bu iki ilin halkı devletin alıcılarının zulmünden şikayetlerini aşikar etmişlerdi" (Nazarov,2001:312). Buna ek olarak devlet tarafından zorla alınan vergilendirme çeşitleri örneğin; arazi vergisi, ağaç başı vergisi (meyveli ağaçlar), büyük başlı hayvanlar vergisi, aile başı vergisi, havale türleri vb vergileri de artmıştı (Ghubar,1996:1119). "Devletin ağır vergilerini zamanında ödemeyen çiftçiler, arazilerindan mahrum bırakılarak o arazi artık devletin arazisi olarak ilan edilmekte idi" (Nazarov,2001:302). Şah ailevi ihtiyaçlarını gidermek üzere haraç olarak milletten almaya çalıştı ve haraç memurlarını illere gönderdi, Kunar ve Laghman'da pirinç, Hazarajat'ta yağ, Kataghan'da koyun vb. haraç olarak belirlendi

(Ghubar,1996:1120). Halktan dışında saraylılara ve devlette idari çalışanlarına da kaldırması güç istenen kuralları koydu "Her halk ofis çalışanı binilebilir atı, yük taşıyabilir beygiri ve iki tane askerlik çadırı sefer için hazır bulundurması gerekmekte idi, memurun geliri bu maliyeti yetip yetmeyeceğini emir asla karışmazdı" (Ghubar,1996:1123). Bu süreçte "Milli Sırlı Cemaati" adlı bir parti 10 kişilik Habibiye Lisesinin öğretmenleri ile işçileri, Habibiye lisesi dışındaki bazı entelektüel kişiler ve Mutlak monarşiden Anayasal monarşiye değişmesini, Afganistan'ın özgürlüğünün alınmasını ve bir yeni kültürün yayınlanmasını isteyen bazi devletin geniş görüşüne sahip kişilerin bir araya gelmesiyle gizlice kuruldu (Ghubar,1996: 1133). Bu cemaatin şekillenmesinden sonra ifşa edilen üyeleri feci bir şekilde katledildi, öyle ki top ağzına koyulup idam edildiler ve bir kısmı da hapishanelerde çürüdüler (Ghubar, 1996:1134). "1909 yılında bir günde meşruti (anayasal) monarşi isteyenlerin 7'si katledildi ve 36'sı 10 yıllık hapse mahkum oldular. Rusların arşivlerine göre, sadece bir günde 85 kişi katledildi ve yüzlercesi de hapse düştüler" (Nazarov,2001: 322). Afganistan şimdiki tarihinde bu olaylardan dolayı ilk anayasal monarşi isteyenler olarak adlandırılmaktadır. Ancak Habibullah han babası gibi mahkumların ailelerine ve akrabalarına saldırmayıp işkence etmedi. Böylece idam ve hapisle ilk özgürlük ve uyanış/aydınlatıcı kıvılcımı püskürtüldü. İşte bundan dolayı idi ki Habibullah Han Afganistan'da eğitimin gelişmesi ve yayınlanmasından elini çekti. Kurulan ikinci parti ise Habibullah'ın kardeşi "Komutan Nasrullah Han" ve oğlusu "Amanullah Han" dan oluşan ve emirin öldürülmesini ve darbe yapma peşinde olan ekip "Saray Sırlı Partisi" idi. Onlar emirin Jalal Abad ilinde öldürülmesini planladılar ve yerine kardeşi Nasrullah Han'ın oturmasına dair Kur'an'da bir sözleşme hazırlayıp imzaladılar ancak daha sonra öldürülme ile ilgili bu iki arasında anlaşmazlık çıktı ancak sonuç olarak emir öldürüldü (Ghubar,1996:1147).

Onun saltanat dönemi, Afganistan'ı tarafsız olarak ilan ettiği ve bunun için halk ve saraylıların muhalefetiyle karşı karşıya kaldığı birinci dünya savaşıyla denk gelmektedir. Bu kararın ardından Türk-Almanya birleşmiş heyeti, Afganistan'ın bu savaşa girmesi ve Britanya'lı Hindistan (İngilterenin altındaki Hindistan)'ave Rus-Türkistan (Rus hükümeti altındaki Türkistan)'a saldırması amacına gelen ve aylarca bekleyen heyetin istekleri emir tarafından dolaylı bir anlamla red edilmişti (Ghubar,1996:1167, Tanin,1384:30 ve Admec,

1998:53). İngiliz devleti emir'e dünya savaşının bitmesi ile Afganistan siyasi özgürlüğünü tanımlacağının ve ek olarak da 60 milyon Kaldar (Hindıstan parabirimi) susma hakkının ve ayrıca yıllık 2 milyon ve 400 bin Kaldar para vereceğinin sözünü vermişti, halbuki savaş sonrasında asla bu söz yerine getirilmedi (Ghubar,1996:1168). Ancak Habibullah Han, Lord Curzon'un İngiliz demir yollarının Çaman'dan-Badaka (Khaibar)'a kadar uzatılmasının ve İngiliz komserleri tarafından Afganistan ordusunun eğitilmesini isteğini kabul etmedi (Ghubar,1996:1148).

Habibullah Han 20 Kasım 1904'te bir bildirim anons ederek sığınmacı Hazaraların vatan ve evlerine dönmelerine çağrıda bulundu ve bunda kaybettiği arazi ile ilgili şu bilgiler yer almaktaydı: "şimdiye kadar mülk ve zeminiz göçmen ve gurbetçi Peştunlara verilmekte idi, bundan sonra emrimiz verilmemesine yönelik karar vermiştir, kendi mülkünüzü sahip çıkarak rahat bir yaşamla hayata başlayın, lakin koçi (göçmen) Peştunlara verilen arazi ve zeminler geri alınmayacaktır, ancak bunun yerine devlet arazisinden eklenebilir ve çiftçiliğe uygun zeminler verilecektir" ( Nayil,1993: 92, Fargan,1988:299 ve Poladi,2008: 299). Bu dönemde görünen o ki gaddar saltanatın sistemi ve devletin zalim memurları, halkın vatanı terk etme sebebi sayılmaktadır. Nasıl ki Seraj-al-Ahbar da 1914 yılında İran'a doğru altı bin ailenin göç ettiklerini yazmıştı, bu raporda kaçanların silahlı askerlerle zorla sınırdan döndürülüp ve vatanına "Dyzangi yerleşmelerine sağladılar. Onlara bu işin sebebi sorulduğunda, devletin memurlarının zulüm, şiddet ve rüşvet almalarını açıkladılar (Ghubar,1996:1119 ve Devlet Abadi,1992:237). Aynı şekilde zorunlu havale yapılma işlemi de sultan sarayından gerçekleşmekte idi, örneğin; 1911'de yağın 7 kilosu (o zamanda ser kelimesi kullanılırdı ve bir ser hemen hemen 7 kiloye yakın bir miktardır) Kabil pazarında 15 Ropiye idi, Sultan temsilcisi (emirin kardeşi) yedi bin para maaşını hazine yerine Behsut'e (Meydan Warkda ilin bir ilçesine) gönderdi ve buna karşılık yağ hemen hemen ücretsiz olarak topladı. Bu yağ Behsut'tan Kabil'e kadar halkın üzerine yüklenerek sultan temsilcisinin fırın fabrikasına teslim ediliyordu. Devletin üyesi (emirin oğulları) yıllık beş bin Ropiye'yi Hazarajat'tan alırlardı (Ghubar,1996:1120 ve Devlet Abadi,1992:238).

1903'te Hazaralar yaklaşık bir yıla kadar süren Sultan'a karşı ayaklandılar "ayaklanmacılar oturum yerlerini terk ederek uzak dağlarda ve vadilerde sığındılar, bunlar

partizan veya gerilla şekilde savaş ederlerdi. Bu ayaklananlara karşılık ise sekiz bin piyade asker, 2 süvari tabur ve 12 top savaşı gönderilmişti" (Nazarov,2001:312). "hükümet 1910 yılında Hazara savaşçıların kuyruğunu kırmak için, onlardan 12 bin aileyi Mezar –i Şarif'e intikal ettirmişti" (Nazarov,2001:313). Her şeyden daha önemlisi, Hazaralar 1908, 1909 ve 1914 yıllarda da emire karşı silahlı savaşları oldu ancak hiçbirinin genişliği ve büyüklüğü 1990-1993 yılların arasında yapılan Emir Abdur Rahman Han'a karşı ayaklanmayı geçmediğinin burada da hatırlatılması önem arz etmektedir (Temirkhanov,1993:268).

1908'de Jamshidi halkın arazıları Herat valinin yardımcısı ile feodallerin desteklemeleriyle devlete karşı oldukları bahanesiyle el konuldu. Ayrıca bunların bastırılması için amirden izin alıp gece karanlığında saldırarak, Jamshidilerin daha önce bilerek Rus topraklarına devlet askerleri tarafından açık bırakılan yoldan kaçtılar. 15 bin Jamshidi ailesi kaçtı ve böylece zeminlerini güçlü beyler arasında paylaşıldı (Ghubar,1996:1118 ve Nazarov,2001:306).

1912 yılında 400 kişinin ölümüne, kalelerin yanmaların pahasına Paktiya halkın başkaldırması başladı, ancak tahılların(hububatların) ve yemlerin çiftçilerinin yükümlülüğünden kaldırılmasıyla sona erdi (Ghubar,1996:1126 ve Rasuli,2011:291 ve Fargan,1989:312). Ayı şekilde Kandahar, Jalal Abad halkının başkaldırmaları da bastırıldı (Rasuli,2011:297). Nuristan'da halk darı yiyerek hayata tutunma çalışırdı ve Paktiya'da halk, daha az yesin diye hububatı koyarak acı olması durumunda az yerdi (Ghubar,1996:1119). 1904'te Ghilzayiler devlet çalışanlarından ve tahsilatlarından boğulmak üzere iken baş kaldırdılar. Bir ay devam eden bu savaşın sonucunda üç bin kişiyi kaybettiğinde savaştan el çektiler ve iki bin Ghizayi ailesi Herat'a intikal ettirildiler (Nazarov,2001:311 ve Fargan, 1988:313).

## 2.4. AMANULLAH HAN (1919-1929)

Yukarıda anlatıldığı gibi Emir Habibullah Han'ın erkek kardeşi başkomutan (Nasrullah Han) ve oğlu (Amanullah Han) oluşturmuş olduğu gizli partisinde darbe yapmayı ve Emirin öldürülmesi için Kuran-ı-Kerim üzerine yemin ettiği gibi suikastı gerçekleştirdi. İlk seferde yenilmişti, ikinci seferde ise gece vaktinde Celal Abad bölgesinde eğlenirken Emir Habibullah meçhul kişi tarafından öldürüldü. Bu şekilde sayılamayacak kadar az iç çatışmadan sonra Emir Amanullah Han krallığa geçti. Mir Muhammed Sediq Farhang'ın da dediği gibi: "Emir Habibullah Han'ın devrim mahkemesinde suikastı gerçekleştirdiği gibi ardından devrim yoluyla da mahkeme içinde veraseti gerçekleştirdi (Farhag,1988:331). Amanullah, ilk başta şöyle demişti: "Afganistan'ın iç ve dış bağımsızlığı ve özgürlüğü şartıyla kraliyet tacını kabul ettim" (Ghubar,1996:1174, Nazarov,2001:339). Öyle de oldu. 13 Nisan 1919'da ordunun karşısında kabil'de bir konuşma yaptı, konuşmasında ülkenin bağımsızlığını ilan ederek, reform ve yolsuzlukla mücadele, bireysel özgürlük ve eşitlik, baskı ve rüşvetin ortadan kaldırılması eşitlik ve kardeşlik ve yeni hükümetin bütünlüğünü vaat etti (Farhag,1988: 333, ve Ghubar,1996:1186). "Emir Amanullah Han'ın ilk siyasi eylemi, ülkenin bağımsızlığını barışçıl bir şekilde gerçekleştirme çabasıdır. 3 Mart 1919'da, Emir, Hindistan Yüce Lideri ile önceki eşit olmayan sözleşmeleri feshetme önerisinde bulundu fakat bu teklif İngiliz makamları tarafından reddedildi (Korgon,1986:9). Böylece, İngiliz kuvvetleri ile çeşitli cephedeki insanlar arasında bir savaş gerçekleşti. "Bu şekilde Amanullah ingilizlere karşı Afganistan-İngiliz 3. savaşını ilan etmiş oldu. Bu savaşta ingilizler yenildi. Amanullah'ın Birleşik Krallığa karşı başarısının arkasındaki güç, onu İslam dünyasının liderlerinden ve figürlerinden biri haline getiren, Afgan halkını kendi kontrolü altında getirmesi ile halkın birleştirilmesidir" (Admec,1998:110). 8 Ağustos 1919'da, Birleşik Krallık Hükümeti ile Afganistan Bağımsız Hükümeti arasında Rawulpindi (Pişavur)'de barış anlaşması imzalandı. Bu durum, savaşın sona ermesine ve Afganistan'ın tam siyasal bağımsızlığının tanınmasına sebep oldu (Ghubar,1996:1218 ve Farhag,1988:341 ve Korgon,1986:9 ve Cliford,1989:176). Ayrıca, Hint istilası Afgan heyetine bir not bırakmıştı: "Antlaşma ve bu mutabakata göre, Afganistan resmen kendi

dış ve iç işlerine ilgilenecek ve önceki bütün antlaşmalar bu savaş tarafından ortadan kaldırılacaktır"(Ghubar,1996:1219) ve Afganistan böylelikle bağımsızlığını kazanmıştır.

Bağımsızlık ilanının pratik sonucu, Afganistan'ın dünyadaki diğer ülkelerle siyasi ilişkilerini kurabilmesiydi. Ülkede farklı ülkelerin temsilcileri ve elçilikleri faaliyete geçmiş, bilmukabele belirtilen ülkelerde Afganistan'ın büyükelçilikler ve bakanlıkları kurulmuştur (Farhag,1988: 350 ve Korrgon,1986:18). Daha sonra, farklı ülkelerle politik ve ekonomik ilişkiler yolunda önemli adımlar atıldı. Haziran 1922'de Afganistan ve İngiltere arasındaki Ticaret Anlaşması imzalandı (Ghubar,1996:1231). 28 Şubat 1921'de Afganistan ve Sovyetler Birliği hükümetleri arasında bir dostluk anlaşması imzalandı (Ghubar,1996:1236). Ayrıca, 25 Mayıs 1928'de, Türkiye ve Afganistan'ın her iki devlet tarafının Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalandı ve bu şekilde Türkler hem ordu hem de sağlık alanları açısından önemli bir parçası oldu bunlardan; Jamal Paşa, Badri Bek, Zia Bek, General Hayıriddin Paşa, Javad Bek ve General Kazım Paşa'dan isim verilebilir (Ghubar,1996:1239). Daha sonra İran, Mısır, İtalya, Fransa, Almanya, Japonya, Finlandiya vb. ile siyasi-ekonomik anlaşma imzalandı. Bu şekilde Afganistan, dünya ile sinirdeki ülkeler arasında doğrudan politik ve ekonomik etkileşimlere girmiştir.

Kültürel alanda, Fransız yardımı ile Amaniye okulunun ve Alman yardımıyla Amani okulunun kuruluşundan söz edilebilir. Çeşitli alanlarda, özellikle savaş alanlarında dersleri tamamlamak için bir takım öğrencilerin Almanya, Rusya, Türkiye ve İtalya gibi ülkelere gönderilmesi bu dönemin diğer kültürel etkinliklerinden sayılabilir. Ayrıca, ünlü Fransız Oryantalist Fouchet'in gözetiminde eski ve tarihi eserlerin kazılarının başlangıcı devralındı (Farhag,1988:350). Emir Habibullah zamanında diğer şehirlerde özellikle Kabil'da kurulan eğitim ve basın, süreci illere ve köylere taşındı. Daha önce de belirtildiği gibi, okullar sadece Şah Oğullarına ve başkomutan oğullarına özel olarak kurulmuştu, ancak Amanullah bu okulları halk eğitimi için herkesin girebilmesini sağladı ve bu eylem Amanullah'ın en değerli eserlerinden biridir (Afganistan Anayasasının: 68). maddesi gereğince, kız ve erkek çocuklar için ilkokul eğitimi bir çatı altına zorunluydu, Afganistan'da 322'den fazla okul açılmıştı ve 51 bin öğrenci eğitim görüyordu. George Arney, bu adımları eğitim reformlarından ve kadınların özgürlüğünden işlevsiz rejimlere yönelik bir tehdit olarak bahseder (Ghubar,1996:1245 ve Arney,1991:14). 12 Nisan

1919’da Abdulhadi Dawi’nin yönetimiyle yayımlanan ilk yayın Aman Afgan Gazetesi, Seraj-ul Ahbar’ın yerini aldı (Ataee,2004:247). Ayrıca, farklı şehirlerde çok sayıda yayın vardır bunlar: "İslam Birliği Herat’ta, Afgan Tolo Kandahar’da, Afgan Yıldızı Jabal-ul-Seraj’da, Bidar Mazar’da ve Doğu Birliği Jalal Abat’ta onun döneminde yayınlanmakta idi" (Farhang,1988: 375 ve Nazarov,2001:358). "Ershad Al Neswan adına kadınlara özel yayın yayınlanıyordu ve Her ilde bir yayın yayınlanıyordu" (Ataee, 2004: 248).

Ekonomi alanında, Alman, İtalyan ve Türk uzmanları mühendislik, tarım ve savaş işleri için Kabil’a geldiler (Farhang,1988:350). Bunun yanı sıra, özellikle Almanya başta olmak üzere çeşitli ülkelerden çeşitli endüstriyel makineler satın alındı, bu makineler fabrikaların çoğu hammaddeleri gözden geçirmeden ve gelirlerini ve harcamalarını ölçmeden satın alındığı için, ekonominin büyümesinde ve gelişmesinde önemli bir rol oynayamadılar (Farhag,1988:374). Ancak Amanullah Han’ın, ihracatın gelişimini, ithalatların sınırlandırılmasını ve sanayilerin yaratılmasının görüldüğü ekonomi politikasının, bağımsızlığın bir sonucu olarak ülkenin ekonomik izolasyonunun çöküşüyle birlikte ekonomide önemli değişimler sağladığı söylenebilir (Farhang,1988:375). Hükümet Almanya ve Polonya ile ticaret alanında görüştü aynı zamanda Moskova ile Berlin arasındaki ticari anlaşmaları müzakere etti (Ghubar,1996: 1243). 1920’de vergi kanunları, 1922’de hayvancılık vergileri ve 1924'te gayrimenkul kıymetlerin satışı onaylandı (Korgon,1986:12). "Amanullah Han'ın reformcu faaliyetinin temel ekonomik içeriği, toprağın özel mülkiyet yasasının konsolide edilmesi ve maldan nakde dönüştürülmesi kapsamında görülebilir" (Korgon,1986:40). Bu reformların neticesinde, hükümet gelirleri bir önceki yıla göre iki kattan fazla arttı, yıllık 80 milyon Rupi’den 180 milyon Rupi’ye ulaştı (Ghubar,1996:1244). Amanullah Han'ın 1919'da siyasi ve idari reformlarla birlikte söz verdiği gibi, ekonomik reformlara da söz verdi; 1924'te Halk Müzakeresine (günümüzdeki geliştiği ve değiştiği adı ile: Afganistan Parlamentosu)'na, vergi, ticaret, sanayi ve tarım sektörlerindeki reformları içeren ekonomik programını sundu. Bu şekilde Afganistan ekonomisinin dünya ekonomisine bağlantısı kuruldu (Mujaddadi,1999: 176).

**Reform, politika ve yönetim alanlarında üç dönemden söz edilebilir:**

### 2.4.1. Birinci Dönem: 1919-1924

Krallık ve bağımsızlığın ilanıyla başlayan bu dönemde, yurtiçi reformcu gençleri ile Türk ve diğer ülkelerin uzman adamları devlet işlerinin düzeltilmesi için gece-gündüz çalıştıklarına, çürütülmüş başka bir tabirle eskileşmiş feodallık rejiminin değiştirilmesine ve bunun yerine kanuna dayalı yeni bir devletin kurulmasına yönelik çaba sarf ettiklerine yönelik, devletin kurulur kurulmaz kabinenin şekil almasına isim verilebilmektedir. İşte bu dönemde, üyelerini fikir ve kalem sahibi olan o zamandaki kişiler oluşturan İki politik akışı "ilki; Meşrutiyet isteyen Ilımcılar ve ikincisi; Solculuğa eğimli Nasyonalizm Radikallar" (Farhang,1988:366) olarak oraya çıktılar, her iki adı geçen akışların rejimi ve şah kendisini eriştiribilirlerdi. Bu dönemde yapılan en önemli mesele, 19 Nisan 1923'te, Louy Cerga "Büyük Toplantı" adına şah tarafından Jalal Abad şerhinde çağrılan 800'den fazla devlet çekirdek kadrosu ile kabilelerin büyükleri tarafından "Devlet-ı Âliye Afganistan Temel Nizamnamesi" adına, Afganistan'ın ilk anayasası olarak onaylandı. Bu anayasa, 73 maddeden oluşmakta idi ve şahın yapabildiği bakanlar kurulu, devlet yüksek konseyi ve mahkemelerinin tarafından kısıtlayan anayasası daha önce Afganistan'ın tarihinde görülmemişti. Diğer ülkelerle yapılan sözleşmelerin incelenmesini, bütçenin ve yetki vermenin incelenmesini ve onayını ve Louy Cerga (Büyük Toplantının gerçekleşmesinin onayını veren Devlet Yüksek Konseyi (DYK)nin oluşturulmasıyla, gücün çoğulculuğuna sebep oldu. Ayrıca icra gücü bakanlara va kabineye devredildi (Farhang,1988: 366, Ghubar,1996:1250, Korgon,1986:11 ve Poulada,2010:80). Bu dönemde yıllık bir kere toplanması gereken, devlet işlerinin denetimine görevlendirilen ve oluşması anayasa tarafından belirlenen "Yüksek Meclisi" kuruldu (Poulada,2010:81). Bu dönemde Anayasaya ek olarak 50'ye farklı alanlara kapsayan, devlet teşkilatından ve zorunlu rejiminden alıp, nikah ve Süri Sünnet yükümlülüklerine kadar kanunnameler çıkartılıp, yürürlüğe girdi (Farhang,1988:367 ve Ghubar,1996:1250). Böyle kanunlarının yazması ve düzeltmesinde o zamanki Afganistan'da uzmanların olmadığı için ilk adımda "Cemal Paşa, Türkiye ittihat ve Terakki Cemiyetinin lideri ile arkadaşları bu alanda büyük yardımlarda bulundular. Bir arada İstanbul polis başkomseriliğini yapan Bedri Beg de, Osmanlı imparatorluğunun kanunlarının elinde bulunduğunu çoğu zaman Afganistan'ın

ilk ve temel işleri için özetleyip milli bir kanunname olarak sunarak" (Farhang,1988:367) yardımcı oldular. Tabii ki o zamanda Afganistan'daki bazı görüş sahibi olanlar -Mahmut Tarzi gibi- bu yolda dikkate değer çalışmalar ve yardımlar yapmıştır. Bu dönemdeki reformlar, halk tarafından sıcak bir şekilde karşılandı, özellikle; halk ile devlet arasındaki ilişki ve mali işleriyle yapılan düzenlemeler, memurlar vasıtasıyla rüşvet alma yolunu açan vergilerin havalelendirilmesi, ve her şeyden daha önemlisi; insanların gözü önünde ofislerin yıkıp yanmasına sebep olan eski vergilerin silinmesi ve bağışlanmasıdır. Böylece binlerce kişi atalarından kalan vergilerden muaf oldular. Ve tüm bunlara karşılık, genel ceza kanunları, hayvancılık vergisi, askerlik hizmeti ve feodalları ile ruhaniyon (dini hocaları) nın karşı olduğu illerde ve köylerde okulların açıldığı ve erkek çocuklarının bu okulara kayıt yaptırtması yolunda gerçekleşmekte idi, öyle ki daha sonra bu adımlar devlete karşı kullanılabilen araçlara döndü (Farhang,1988:368). Özetle: genç şahın ve halk yardımıyla yapılan ilk dönemdeki reformu ve düzenlemeleri, esnek yurtiçi güçlerin karşı çıkmasıyla yurtdışı komplolara rağmen başarılı bir şekilde gerçekleştirildi (Ghubar,1996:1240). Leon Poulada bu ilk dönemi yönetim teşkilatının kurulması ve kanun üstünlüğü olarak adlandırmaktadır (Poulada, 2010:80).

### 2.4.2. İkinci Dönem: 1924-1928

Bu dönemde de kanun çıkartma ve eğitim yaygınlaşması birinci dönemindeki gibi tüm gücüyle devam etmekte idi. İfade özgürlüğü anayasada yazıldığı gibi uygulanırdı ve özgür gazeteler yaygınlaşması için çaba sarf ederdi. Bunların dışında 73 maddede yürürlüğe giren anayasa, eski Louy Cerga (Büyük Toplantı)'ya müteakiben bu seferinde 1924'te tekrar gerçekleştirerek eski maddelerini onayladılar. Elbette bu sefer Amanullah Han bazı istendiği reformlardan geri adım attı. O bu kararı, Khost ilinde Mangal kabilenin ve guneyli diğer kabilelerin ayaklanmalara başlayıp yaklaşık bir yıla sürmesinden sonra aldı (Farhang, 1988:352, ve Ghubar,1996: 1254 ve Korgon,1986:16, Poulada, 2010:103). "14 Kasım 1924' Şanvariler Amanullah Han'a karşı savaş ilan ederek, Sanvar merkezine saldırarak devlet binalarını ateşe verdiler. ... Amanullah Han'ı İslam dininden çıkmış tanıtarak tüm halktan savaşta devrimcilerin kuyruğuna katılmarını isteyip İslam ve İslam inancından savunmalarını istediler" (Mujaddadi,1997:259). Bu yılda ruhaniler (din hocaları) tarafından önderlik edilen güney Khost'ta Ghizailer, Mangallar ve Zadranlar

kabilesinin ayaklanmaları başladı, hükümetin gümrük ve vergi politikalarından memnun kalmayan adı geçen kabileler bu politikayı ayaklanmalarının sebepleri olarak saydılar. Ayaklanmaya kalkışanlar, taleplerine, vergilerin azaltılmasına, Hindistan İle serbest ticaret arayışına girmesine ve İslam'a uygun düşmediğini düşündüğü için yeni konan kanunlarının feshine yönelik Kabile gönderdiler (Korgon,1986:15). Şah, Khost'taki ayaklananlar arasından ilk defa, bazılarının idam edilmesiyle ve diğer bir kısmının sürgün edilmesiyle püskürtüldü. "ayaklanan 500 kişiden sadece 75ini idam etti, Mangal, Ghilzailer ve Zadran Kabilerinden kadın-erkek tümünü serbest bırakarak affetti ve sayılı bir kısmını da Türkistan'a sürgün etti ve zenim verdi" (Stewart, 2001: 47). Ancak Ludwig Adamac idam edilen kişilerin sayısını 53 kişi olduğunu beyan etmiştir "Amanullah Han 53 kişinin ölüm emrini verdi, gerisi farklı illerde zor işlere dağıtılarak kaçmamaları için üzerine gözetmen dikildiler" (Adamac,1998: 131). Her neyse bu bastırma, fırtına öncesi sessizlikti. Amanullah Han, onun reform süreci böyle şiddetli bir şekilde yürürse, saltanatının bekası tehlikeye atılacağını mümkün olduğunu öngördü. Dolayısıyla bir zaman aralığıyla reformdan el çekerek idari/yönetim işleriyle meşgül oldu. Genç şahın ikinci dönemdeki reformu yenilgiye uğradı. Bunun sebebi ise halkın geniş bir kısmının bu reformu desteklememesi idi (Ghubar,1996: 1240).

### 2.4.3. Üçüncü Dönem: 1928

Şah 1927 yılında Orta Avrupa ülkeleri, Rusya, Türkiye ve İran'dan sürdüğü ve kültürel ve ekonomik işbirliğinin yayılmasıyla sonuçlandığı yedi ay süren seferinden döndüğünde, iç reform ve düzenleme de başvurdu. Şah daha önce ilkini saltanat koltuğunda otururken organize ettiği Louy Cerga'yı ikinci kez tekrar organize etti. 28 Ağustos'tan 5 Eylül 1928'e kadar süren bu oturumda "kamu katkısı olarak her bir kişiden beş Afgani ve memurların bir aylığının silah satın alınması için toplanmasına yönelik istekte bulunması" gibi işlemleri katılanlar tarafından da onaylandı, ancak eşlerin sayılarındaki kısıtlamaları ve evlenme yaşının belirlenmesi gibi işler meclis tarafından reddedildi (Farhang,1988: 373, Ghubar,1996:1256, Korgon, 1986: 28 ve Admec,1998:192). Bu şekilde din adamları (ruhaniyon) ve kabile reislerinin direnci, emirin getirdiği reforma karşı serpildi, öyle ki "Fazlurrahim ve Gul Aqa 1928 Eylül ayında Amanullah Han'ın reformu ve yelilikçiliği İslam'a karşıdır ilanının yapılması için din

alimlerinden imza toplamaya başladı. 400 imzayı topladıktan sonra kabilelerin yardımı toplamak için Khost iline seferber oldular" (Admec,1998:199). "bu fetvada padişahı kafir ilan ederek, Afganistan'ı İslam'ın temmelerinden uzaklaştıracak yazıp halkın ona karşı çıkmasını istemişlerdi" (Stewart,2001: 63). Karışıklığa ayak bastıran ve Kabil'den giden etkili faktörler halk tarafından tutuklanarak hükümete teslim edilerek daha sonrasında mahkeme tarafından lider dışındakiler müebbete ve dört din adamı ise idama mahkum edilmekle baş kaldırmalar ve ortaya çıkan karışıklıklar bastırıldı. Bu duruma aynı günlere sayılabilecek kadar yakın zamanda devlet tarafından Türkiye'ye eğitim amacına yönelik gönderilen sayılı kızların devlete karşı yeni propagandalara yol açmasına neden olup, özellikle, devletin bazı bakanlarının yön çevirmesi bu meseleyi derinden etkiledi (Farhang,1988:379).

### 2.4.4. Reform ve Yenilikçilik Getiren Politika Yenilgisinin Nedenleri

İlk adımda kendi faydalarını tehlikeye gören; ruhaniyon/din adamlarının farklı tabakaları, feodallar, derebeyler, saraydaki lordlar, gerek dolaylı gerekse dolaysız olarak reforma karşı çıktılar. Bu arada saraydaki lordlar ve bölge valileri, Britanya ile arasıra ayaklanmalarla yaptığı anlaşmalarla devletin güçsüz düşmesine ve başarısız olmasını yeterli bir şekilde etkisini gösterdi. Saraylıların hoşnutsuzlukları iki meseleden kaynaklanmakta idi; "birincisi, (AmanullahHan)in Rusya Sovyetler Birliğine yakınlaşması ve diğeri ise gayrı-lordları saray kabinesine girilmesine izin verilmesi idi" (Farhang,1988:370, ve Nazarov,2001:371). Diğer yandan da şah kendisi de bir şüphe içinde idi "kabile severlik ve vatanseverlik çatışması içine düşen şah, bir türlü çözemiyordu" (Farhang,1988:369). Amanı hükümetinin çöküşündeki İç faktörleri dışında dış faktörler de belirleyici etkiye sahiplerdi. Afganistan içinde spekülasyonlar o ki, Britanya (şimdiki İngiltere) ve bölgede temsilcisi olarak faaliyet gösteren Britanya Hindistanı (British İndia) devletinin, Amani hükümetinin çöküşüne sebep oldular. "İngilizler iç karışıklığa kışkırtma ile bazı din adamlarının yardımıyla Afganistan kısmı halkı tarafından yenilmesi istenilen Amani saltanatı çökmesine hız kazandırdı" (Mubariz,1996:39)." İngilizler iyi pişmiş (uzmanlaşmış eğitimini alan) casuslarını din hocaları, satıcı, halı satıcısı, hotel işletmecisi, memur ve çevirmen olarak Kabil'e göndererek, İslam tehlikededir ve Amanullah Han kafir olmuştur çığlık atarlardı"

(Ataee,2004:268). Uluslararası basınlar da Amanullah Han hükümetinin çöküşünün sebebini Britanya hükümetinin sömürgeci siyasetine karşı çıkması olarak dile getirmişlerdir (Farhang,1988:370). Times gazetesi bu olayı, Ocak 1929'da "Amanullah Han'ın çöküşü, İngiliz casuslarının faaliyetleri sonucunda gerçekleştirilmiştir çünkü Emir'in İngiliz imparatorluğuyla savaştığından dolayı ona eskiden beri intikam amacında düzenlenmişti. İngiliz devleti Amanullah Han'ın Ruslarla gelişen iyi ilişkilerini dayanamadı" (Mujaddadi,1997:220). Viktor G.Korgon, batılı araştırmacılardan alıntı alarak; reform olağanüstü özelliklere sahip olmak üzere zamansız ve erken gerçekleşip, Afganistan ülkesi, 20. Yılın birinci çeyreğinde tüm bu yenilik ve düzenlemelere hazır olmadığını savunmuştur (Korgon,1986:76). "elbette ki bu reform zamanından önce başlayıp ve doğru bir şekilde planlanmıştır" (Admec,1998:123). "Amanullah Han ve yanındakileri ile danışmanları yeterince siyasal tecrübeden yoksundurlar, bunlara ek olarak ülkenin kabilelerini yeterince tanımamışlardı" (Stewart,2001:213). Ancak Afganistan tarihçilerinin çoğunluğu tüm bu sıkıntıların sebebinde bozuk liderlik, fesat ve rüşvet gibi yolsuzlukları dile getirmektedirler. Ayrıca, reformların genelleştirilmesinin, devlet iktidarının kötüye kullanılmasının, hükümet liderleri ve iktidardakiler arasındaki iletişim eksikliğini de vurgulanmıştır (Korgon,1986:80). Ghubar da bu durumla ilgili şöyle ifadesini kullanmıştır "devletteki kötü kullanımları ve memurların niteliksizliği, her mukaddes ve hayatı işleri rüşvet alma ile ihanet etme ve her reformu nefretle dolu ve kibirle halkı sunumları tüm bu devletteki kargaşa neden oldu" (Ghubar,1996:1241). Farhang da bu konuyu teyit etmektedir; "bakanların çoğu, valiler ve hakemler rüşvet alırlardı" (Ghubar,1996:1277). Viktor G. Korgon, İkbal Alişah tarihçiden alıntı alarak yazar "görünürde hükümet yönetimine gerek merkezde, gerek il ve ilçelerde Amanullah Han tarafından atanılan memurlar, aslında sultan yanındakiler tarafından atanılırlardı ve onlarla rüşvetin paylaşımına yönelik sözleşmeler imzalanırdı. Herkese illerin devlet yüksek mekamlıları Kabil'daki iligili bakana yıllık yüzdelik rüşvet göndermeleri ve gecikme olması durumunda o valinin/memurunun bir hafta sonra görevinden alınması imzalandığı belliydi" (Korgon,1986:32). Elbette Amanullah Han böyle rüşvet almanın ve idari fesatın varlığından bilgiliydi, Leon Poulada'nın Morish'tan alıntı alarak Amanullah Han rüşvetin idari hayatından mahvedilmesi için ilk kişi ve kayde değer çalışmaları başlayıp, ve bu amaca ulaşmak için en etkili devlet memurların görevden alınmasından

çekinmedi. Bu etkilerden mahkemede ihanet suçuyla 15 yıl hapis ve 100 bin Rupi nakit cezasına mahkum kılınan birisi olarak Herat polis kumandanı idi" cümlesini kurmuştur (Poulada,2010:117). Hiç şüphesizdir ki kısa bir zaman aralığında idari reformu imkanı yoktur. İdari/yönetimde fesat Habibullah Han'ın zamanına kadar eskiye dayanan ve bir geleneksel hale dönüşen artık uzun ve yıllar çalışmaları gerektiren bir süreci isteyen ve Amanullah Han'ın elinde bulunduğu kısa dönemde başladığı bu operasyonun tamamen başarılı olması mucize yaratmak gerektirirdi.

Bunlara ek olarak, Amanullah Han'ın yenilmesinin diğer bir faktörü ise Afganistan gibi kapalı, geleneksel ve kabileysel bir toplumda yeni yönetmeliklere geçme planları oldu. Öyle ki "Afganistan Bir Kıta Anahtarı" kitabinda da geçmektedir "Amanullah Han, halkın ruhu, zamanı, düşüncelerini, inançlarını ve hasas oldukları konuları dikkate almayınca, halkın öfkesinden çöktü" (Graffths,1983:28). Buna benzer bir görüşle Mary Louise Clifford, Amanullah Han'ın yenilmedeki sebebi İslam'la çatışmada olan kanunların getirilmesi, zorunlu eğitim ve hicabın kaldırılmasında denilmiştir "uygulama ve yönetimde sunulan yeni kanun ve kararlar, daha önceki kulağa aşina kurallarla ve şeriatla çatışmada veya farklı idi, okur yazarlık ve kadınların özgürlüğüne dair gorgramları muhafazakâr aileleri tarafından endişe ve kuşku ile karşılık alındı" (Clifford,1989:177). Ancak George Arney der ki "gençlik, hırs, hayal kurma, işleyişte radikal olma tüm bunlar on yıldan az bir zamanlar Afganistan'da kaosa neden oldu" (Arney,1991:14). Wilhelm Dietl, Kabil'daki Rusya elçisi Raskolnikov'un sözlerinden kaynak getirerek durumu şöyle yazmıştır; "milli burjuva olmasının dikkata almaksızın Amanullah Han'ın reformu, onun çöküşüne neden oldu" (Dietl,1986: 39). Ancak Victor G. Korgon Amanullah Han'ın kendisinden atıfta bulunarak şöyle yazmıştır; "reform ayaklamalarının sebebi değildir, lakin zealot ve mutaassıp ruhaniler (din adamları) tarafından destek alıp harekete geçen siyasel değişime devletim kurban gitmiştir" (Korgon,1986: 84).

Hazaralar şah Amanullah Hanın Afganistan'daki tüm kavimler arasında eşitlik ve özgürlük ilan ettiği için kendisinden tamamen razı idiler. Hatta Amanullaha karşı ayaklanmaların güçlendiğinde, ona asker ve destek verdiklerinden yad ettiler. "Hazaralar şaha, biz şimdiye kadar Paktiya savaşına girmedik, ancak bu savaşın arkasında yabancıların eli Abdulkarim Han (Afganistan'ın eski şah Yakup Han oğlu) vasıtası ile

Afganisan'a uzandığı için, bizim devlete verilebilecek 50 bin silahlı adamımız hazır bulunmaktadır, mektubunu şaha gönderdiler" (Ghubar,1996:1270). Şah Amanullah Han, Sakav oğlu, Kabil'a saldırmasından sonra Kandahar'a doğru Kabil'i terk ederek daha sonra taraftarlarıyla saltanatı geri almak için Ghazni'ye sefer etti ve küçük çatışma ve yenildikten sonra Hazaralara sığındı. "Amanullah Han Ghazni savaşında yenilip Hazara kabilesine dönüş yaparak destek talebinde bulunur. Hazara kabilesi tüm cesareti ve sadakatıyla savaşırlar" (Poulada,2010:195). Rhea Tallea Stewart de Hazaraların şaha Ghazni savaşında destek verdiklerinden bahseder "14 Aralık 1928 yılında öğleden sonra beş yüz kişi Hazarajat'tan vardılar" (Stewart,2001:87). Bu yenilikçilik istenilen durumu rahmatlı Nayil de bir övgü şeklinde kaleme almaktadır; "Amanullah Han döneminde Hazaraların durumu yaklaşık olarak daha iyiydi ve bu iyi düşünen emir esaret zincirini onların ellerinden ve ayaklarından açtı ve işte onun bu insanlık niyetindendi ki, halk onun saltanatının devamı için çalışıp ve her türlü yardımı esirgemediler" (Nayil,1993:93).

Amanullah Han da ataları gibi küzey bölgedeki halkı Peştunlar dışında güvenmemekte idi, dolayısıyla Peştunları bu bölgelere yerleştirerek kendine muhacir Peştunlar tarafından sosyal bir güven sağlamak istermekteydi" (Nazarov,2001:365). Nazarov, Rus araştırmacı adına; çoğunlukla Özbekler ve Tajiklerin yaşadığı bölgler: Mezar-i Şarif'e ait Aybek, Akça ve Devlet Abad'a Peştun göçmenlerini yerleştirildiğini dile getirmiştir. Ekilebilir tarımsal İmam Sahip (bir bölge adı) zeminleri, Kunduz'da Han Abad arazıları Peştunlara ait oldular. Daha sonra Özbekler ve Tajikler bu arazılarda ücretsiz, uzun vadeli kiralama sözleşmesi (leasehold), ve yarım çalışma ödeneği gibi işlerle hayata tutunmaya çalışmaktadırlar (Nazarov,2001: 365).

Kuzeydeki Tajikler, kuzey valisinin kızların okula kayıt yaptırması isteğine karşı çıktığında Kadaghan ve Badakhshan ilinin valisi, Nadir Han; daha sonra saltanat kotuğuna oturan, kabile reislerine hediye verek ve askerlik güç kullanarak halkı susturmayı başardı (Mujaddadi,1977: 235).

Kuzeydeki muhalifler cereyan ederken, doğulu ve guneyli Peştunlar da karşı çıkma davulunu vurdular. 1924'teki ayaklanmaların merkezi Khost'ta hocalar, devlet adamlarının rüşvet almasıyla kışkırtmalara sebep oldular. "başına bilinen güneyli hocalar

Khost devrimi din savunması adına başlayıp Amanullah Han'ın bazı kanunnamelerinden vazgeçmesine başardılar" (Mujaddai,1997:244). Khost savaşı devleti zayıflatarak, devrim zamanında yaklaşık beş milyon Pound zarar gördü (Mujaddai,1997:245).

## 2.5. HABİBULLAH KALAKANİ / Sakkaoğlu (17 Ocak – 13 Ekim 1929)

Habibullah 1920-1922 arasında Emir Amanullah Han zamanında Türkler tarafından yapılan kesim örneğine gönüllü olarak hizmete girdi. O bilinmeyen bir nedenle Hindistan'a doğru kaçıp tekrar Afganistan'a dönerek, meşhur soyguncu Seyyid Hussain'le birleştirerek o örgütün başına yer alarak, devlet ve kuzey Kabil tacirlerinin kervanlarının mallarını soygun etmekle görevliydi. Tabi ki bu soyguncular devlete karşı olan feodallar tarafından da destekleniyordu. Sonuç olarak o 300 kişilik bir örgütle Kohistan ve Kohdaman hükümetini yenerek hazinelerini, silahlarını ve depolarını yağmaladılar, daha sonra iki kere Kabil'e saldırıp ve Kabil'in devletini yendiler. (Farhang,1988:361, Ghubar,1996:1281, Vedad,1998:68, ve Poulada,1989: 182). Devlet ile Habibullah askerleri arasında şiddetli savaş üç gün sürdü. Bu savaşta Habibullah yaralandığında İngilizler tarafından tedavi edildi (Mujaddadi,1997:274). Ancak Ghubar bu savaşı bir hafta sürdüğünü beyan etmiştir (Ghubar,1996:1294). Sonuç olarak Emir Amanullah Han sultanlıktan istifasını verip Kandahar'a gitmeyi ve yerine de kardeşi (Sardar İnayatullah)'i şah olarak seçti. Kardeşi de üç gün sultanlıktan İngilizlerin uçağıyla Britanya Hindistanına ve daha sonra Kandahar'a Amanullah Han'a katıldı, ancak halk Habibullah'a biat ettiler (Farhag,1988:364, Arney,1991:21, Ghubar,1996:1292 ve Vedad,1998:86). "Mujaddadi ile başkomutan Osman tarafından Saray ile Sakkaoğlu arasında yapılan anlaşmada, sarayın Sakkaoğlu'ya kalmasına ve buna karşılık saraydakilerin ve askerlerin can ve malları zarar görmemesine, özgür kalmasına ve hem de İngiliz uçağıyla İnayatullah Han'ın ailesiyle birlikte Afganistan'ı terk etmesine dair Kur'an içinde bir sözleşme imzaladılar" (Ghubar,1996:1297 ve Vedad,1998: 90). "Sakkaoğlu 16. Ocak şah sarayını ele geçirip sultanlık ilanını verdi" (Poulada,1989: 187). Böylece o (Habibullah, hadım i din rasulullah = Habibullah, Rasulullah dininin hizmetçisi) sloganıyla şah tahtına oturdu. Onu bu şekilde tanımlamışlar; "devletin parasını nakleden kervanlar, Habibullah tarafından yağmalanırdı. Dağda yer alanlar devlet malını kendi malıymış veya halkın malıymış gibi düşünürlerdi. Elde ettiği paraları halkın

arasında paylaşırdı" (Stewart,2001:65). "sadece zengin adamları özellikle rüşvet alan ve faiz yiyenleri hedef alırdı, geliri düşük ve fakirlerin malına el sürmezdi ve en önemlisi kadınlara saygılıydı" (Farhang,1996:386).

Sultanlık tahtına oturduktan sonra etrafında tamamen birbirinden farklı gruplar toplandı. "Habibullah'ın yanında farklı insanlar oturup belli çizgiler içinde hareket ederlerdi. Tamamen cahil bir grup, devlete yeni kavuşan ve hırslı sadece para toplama peşinde koşan ve çok açlıktan gördüğü her türlü yer, bahçe ve sarayı her ne olursa olsun sahiplenirlerdı ve devlet konaklarını kendi eviymiş gibi kullanırlardı" (Ghubar,1996:1928). Afganistanlı tarihçiler Farhang ve doktor Khaliluhah Vedad'lara göre iki seçkin grup Habibullah'ın yanını çevirmişlerdi; birinci grup çoğunlukla, kendisi gibi eğitimsiz, ona gücün ele almasına yardımcı olan eski dostları ve diğeri ise bilgili din hocaları tabakasından ona savaşta yardım eden Amani devletin geri kalan devlet yetkilileri. (Farhang,1988:387 ve Vedad,1998:105). "Habibullah kendisi bırakın hükümet yönetmeyi bir ilçenin muhasebe yönteminden da acizdi. Ancak savaşta hizmet ettiği soyguncu ve küstah kişiler dışında gerçekten de Sakkaoğlunun hükümetini elverişli yapmasını isteyen ve oldukça tecrübe sahibi olanlar da hükümette mevcuttu" (Ghubar,1996:1298). Bu iki grup dışında, Sakkaoğlu'ndan sadece Amanullah Han'a karşı bir yem olarak kullanmak isteyenler üçüncü bir gruptan da söz edilebilir. Amanullah Han'ın Afganistan'dan çıktığında, Sakkaoğlu'nun yanındakileri sürekli ayrılmaya başlayarak onu birkaç sayılı kişiyle yalnız bıraktılar "Sakkaoğlu'nu beş ay boyunca ciddi bir şekilde topluma Rasullah Dininin hizmetçisi olarak propaganda edenler artık kolayca oy birliğiyle onu bir gaddar bir hırsız ve İslam ile Afganistan düşmanı olarak adlandırmışlardı" (Ghubar,1996: 1298).

O, Amani hükümetinin Nizamnamesi dahil olmak üzere toplam kanunlarını iptal etmekle ve gönüllü asker alma ilanıyla yeterince sorunları çıkarttı. Kandahar'da yaşanan Amanullah Han tarafından da her an tehlike hissettiği için taraftar din hocaların vasitesiyle onun kafir olduğuna dair duyurular paylaştı. "18 Ocak 1929'da 19 fıkrayla basılı-detaylı bir duyuru yayınlandı. Yetmiş üzerine hoca, lord (Agabeyler), ve bilinen kişi tarafından fetva şeklinde imzalanan bu duyuruda Amanullah Han'ı kafir olduğuna ilan ederek şaklıktan azlettiler. Habibullah şahlığını ilanın son sayfasında inan etti". Bu kişiler

arasında; Amani devletin çekirdek üyeleri; Sardar Zakaria milli eğitim bakanı, Sardar Shirahmad, devlet konsey başkanı, Sardar Hayatullah (azledilen şahın üvey kardeşi) Habibullah Han'ın oğlu ve Sardar Mohmmad Omer Han (azledilen şahın amcası) Abdurrahman Han oğlu gibi şahsiyetler de vardı (Ghubar,1996:1299). O şahlığını ilan etmesiyle birlikte "Hanefi mezhebinden fark gözeten (temel, kanun) hükümsüz sayıldığına, zorunlu askerlik yapmanın kaldırılması ve gönüllü olunmasına, okulların iptalına ve yeni vergilendirmenin iptalına söz verdi" (Ghubar,1996:1300). "Habibullah'ın Hanefi mezhebinin şeriatına vurgu yapması aslında diğer din ve mezhip inananlara (Yehudiler ve Hindular)'ın ve diğer mezheplere inanan Müslümanlar (Şii ve İsmaililer) vatandaşların haklarının ihlalıydı. Hatta bazı şehirlerde Hindular veYahudiler bastırılarak yağmalanmıştır (Vedad, 1998:139). Böylece "ülkenin bazı şehirlerinde katletme ve yağmalama dalgası Yahudilere karşı gerçekleşip Hindular da işkence edildiler" (Korgon,1986:96).

İlklerde halkın ruhaniler tarafından doktrileştirilmesi için Habibullah'ın sultanlığından itaat ettiler, ancak onun yanındakilerinin, katletme ve yağmalamaya el uzatmalarını görünce yüz çevirdiler. "halkın çoğu, az sayıdaki eski rejimin çalışanların ve entellektüellerin dışında, hocaların doktrileştirmesiyle ilke adımda gönüllen destek vererek, eskiden daha iyi yönetime ve daha iyi İslamcılığa beklediler" (Farhang,1996:387). Ancak bu düşüncenin küle dönüştürülmesine uzun sürmedi. Ülkenin çoğunluğu artık bu devletin erdemliğini ve yararlığını yatırdığını ve ülke yönetiminde aciz olduğunun inancına varıp ve yeni şahın öldürülmesine dair teşkilatlar başlar. "Kabil'de öğrencilerin topluluğu oluşup iki kişi; Habibullah Han ve Abdurrsul Han, Sakkaoğlu'nun öldürülmesine gönüllü oldular" (Ghubar,1996:1301). Ancak devlet tarafından bu ikisinin planı deşifre olunca idam edildiler (Vedad,1998:135). "müteakiben Sakkaoğlu'nun öldürülme planını yapan bir diğer grupu deşifre edildi. Abdul Hamid Tokhi, Sardar Abdul Hamid Han ve Sardar Hayatullah Han[azledilen şahın kardeşleri] , Emir Habibullah Han'ın oğulları, Sardar Muhammd Osman Han, Hakem Muhamed Akbar Han ve savunma eski bakan yardımcısı Habibullah Han bu adına tutuklanarak idam edildiler" (Ghubar,1996:1301). Bu tarihen sonra Sakkaoğlu zulümlerini başlayıverdi "yeni hakemlerden olan hakem Abdurrahman Hanı, Kabil şehir meydanında eklemlerinden

ayırdı. Ölülerin kafalarını Pul Khishti'de kazıklayarak şehirde terör/dehşet saçtılar" (Ghubar,1996:1301). "Sakkaoğlu Kabil'i ele geçirince dehşet, vurma ve şekince ve halkın malını gasp etmekle dolu geçici bir hükümet dönemini başlattı" (Clifford,1989: 178). "bunlar çağdaş ve Kabil çevresinden uzak oldukları için oldukça geride kalmışlardı. Dolayısıyla etrafında ilim ve akıl görme takatı yoktular, yeterlilik ve faziletin düşmanıdırlar, her yerde gördüğü bir başı kesme peşine gidip hiç bir başı kalmasın ve sanki bunlar tek başına guruluydular diye kılıç, zincir ve idama başvurdular" (Ghubar,1996:1298). İbrahim Ataee yazar ki "9 ayda halk ateş alevleri ile kan denizin içinde boğuluyorlardı. Hiç kimse için bir an can güvenliği yoktu, bu geçici bir cereyan, ancak ortaçağın simgesini beraberinde taşınarak oldukça bozucuydu (Ataee,2004:281). O bu yazdıkların ekleyerek "her gün halkın başı, eli ve bacağı Kabil meydanında kesiliyordu ve Malik(lord) Mohsin (dağ halkın feodalı), şeriatın hükmünü yerine getirmiştir diye çağrı yapardı. Günlerde halk "hazır ol" emir verenlerin öfkesine yem düşmesin diye tir tir titrerken, gecelerde Seyyid Hussain ve Malik Mohsin yağmacıların ve soyguncuların korkundan uyku gözlerine girmez olmuştu" (Ataee, 2004:283).

Sakkaoğlu şahlık tahtına kavuşmasına en fazla Taciklerin olmasına yanı sıra Özbekler de katkıları oldu ancak Hazaralar cidden karşı çıktılar. Peştunlar ise ona karşı muhalefette ve destekte bulunma savaşına girdiler. "Sakkaoğlu'nun harekatı etniklerin katılımı açısından yaklaşık olarak standartmış, esasen bu harekatında Tajikler katılmıştı, harekatın merkezinde %83'ü ile Kohdamanlılar ve %90'nıyla merkezden oluşan dağda yaşayan ile Tajikler, Özbekler ve Peştunlar savaşa katılmışlardı" (Korgon,1986:75). Tüm kaynaklardan Habibullah'ın döneminde Özbeklerin ve Tajiklerin yeni kurulan devletin bekası için birlikte çalıştıkları söylenilmektedir (Nazarov,2001:408). Korgon'un da dediği gibi, Sakkaoğlu hükümeti bazı Peştunların mülklerini alıp çiftçiler yerine Kohdamanlılara (Tajiklere) teslim ederek onların bir ruchan verdi (Korgon,1986:101).

Hazaraların bu hükümete destek vermediği belki de tek etnik olarak sayılabilir "Amanullah Hanın taraftarı Hazalar, Sakkaoğlu'a teslim olmaktan çekindiler ve karşılığında annesi Azim Beg kızı Hazara olan Sardar Muhammed Amin Han (Amanullah Han'ın kardeşi)'ne ve Amanullah Han elçisi vezir Hidayatullah Han'a yanlarına tutup mal ve askerlerle yardım ettiler. Aynı şekilde Ghazni savaşında Sakkaoğlu'nun gelişme

harekatına altı aylık başarıyla önlediler. ... çok hızlıca halk silahlı kuvvetler toplayıp düşmene karşı yolları kapattı. ... halkın yemeğini ve suyunu veren iki bin kişiyi karşı karşıya gelmek için hazırladılar. ... bu savaşçılar Mart'tan Eylül'e kadar altı ayda Sakkaoğlu'nun Hazarajat'ta ilerleyişini önleyip üç savaşla saldırgan lejyonu yenildiler" (Ghubar,1996: 1303 ve Vedad,1998:122). "Sakkaoğlu hükümeti, Hazarajat'a bir heyet, Mirza Faiz Mohammad Katip (Afganistan'ın en değerli tarih yazan) olmak üzere gönderdi. ... halk heyetin davetini reddedip kendilerini Wardak yolundan canlı olarak Kabil'a geri gönderdiler. Bu gidiş-dönüşlerin sonucunda Sakkaoğlu Mirza Faiz Mohammad Katib, Seraj-ul-Tavarikh yazarından şüphelendi. Onu çok fazla sopayla vurdu, Mirza bu vurulma sonucundan daha sonra hastalanarak öldü" (Ghubar,1996:1304 ve Vedad,1998:123). Tekrar gönderilen heyetlerin vasıtasıyla yine yeni devlete sadece Hazaralar beyete getirttiremedi (Korgon,1986:138).

Mohammad Nadir Han, daha önce Amani devletinin savaş bakanı iken ve daha sonra Fransa'da özerk bakanı olan, Amanullah Han'ın istifasını ve Kandahara taşıdığını duyunca, kardeşleriyle beraber Fransa'dan Afganisan'a doğru seferber oldu. Rahmetlı Farhang'ın dediğine göre Nahir Han ile İngilizler arasında Peshawar (Pakistan kuzey bölgesi) nde halkın haberi olmasın diye sözlü bir anlaşma olmuştu. "ikisi arasında var olan güvene dayanarak; Afganistsan bağımsızlığı yerinde kalacak şeklinde, ancak dış ilişkilerinde İngilizlerin önerileriyle davranarak, İngiliz hükümeti de karşılık olarak gizli ve etkili bir şekilde iç ve dış düşmanları karşısında yardım edileceği sözlü anlaşmaları yapmışlardı" (Farhang,1988:399 ve Nazarov,2001:422). Sonradan kendisi Paktiya Afganistan'ın güneyindeki bölgeye girip Amanullah Han'ın Afganistan'dan çıkmasına kadar beklemede kaldı, o Kabil'e saldırmak için önce Sakkaoğlu'nun askerlerini Kabil'den çıkarıp güneyde meşgul ederek eylemi başladı. "Haziran'ın sonlarında Sakkaoğlu'ya karşı savaş planın tasarımı ve uygulaması gerçekleştirildi. Şöyle ki; karmakarışık devletin cesur askerleri Paktiya ve Nangarhar [güney ve doğu Afganistan]'a çekilmesine yönelik zemin hazırlansın, böylece Kabil hükümeti savunma gücünü kaybettiğinde Paktiya bölgeden aniden ve kesin bir saldırı gerçekleşip düşman yok edilsin" (Ghubar,2000:13). Dolayısıyla bu amaca doğru daha önce yenilmiş general Mohamad Sediq Han Sahipzada, tekrar Haziran'ın son günlerinde Gardiz (Paktiya/Paktia

merkezi)'inde Nadir Han'ın kardeşi (Şah Wali Han) ile "vur-kaç" saldırma yöntemini gerçekleştirip Kabil'in çöküşüne kadar devam ettirdi (Ghubar,2000:14). Planın diğer boyutunu Nadir Han'ın diğer kardeşi (Mohammad Haşim Han) Nangarhar ve Jalal Abad'da savaşın asıl amacından habersiz Khogiyanı savaşçılara karşı, Habibullah sevkiyatını durdurarak gerçekleştirdi. "(M. Haşim Han, Beyaz dağa kaçtı. Nangarhar-Jalal Abad'a kadar Sakkaoğlu askerlerin eline düşerek bu askerler burada Kabil'in Paktia saldırılmasına dek meşgul kaldılar. Bu askerlerin Kabil'in sayılı kilometrelerine yaklaştığı gün, Kabil, Paktiya (Nadir Şah) askerleri tarafından ele geçirilmiştir" (Ghubar,2000:15) Ve Paktiya'da kendisi bulunan Nadir Şah hızlıca operasyonlarını gerçekleştirdi "Eylül ayında Vaziri ve Masoodi [Britanya Hindistanının toprağı sayılan Afganistan'ın sınır ötesindeki etnikleri]'nden 10 bin silahlı adamlarıyla Paktiya'ya girdi (Ghubar,2000:15). Bu adamlarla 12 Ekim Şah Wali Han, Nadir Han'in kardeşi gece köründe saraya saldırarak Habibullah'ın Cebel-ul- Seraj'a kaçmak zorunda bıraktı ve 16 Ekimde Haibullah Kalakani, Nadir Şah'a teslim oldu. Nadir Şah, onun katletmesine Kur'an'da mühür etmişti. Ancak Habibullah'ı yanına getirince, kendisi affettiğini ancak etniklerin ve milislerin idam edilmesini istediklerini söyleyerek onları isteğine yerine getirmek üzere 1 Kasım 1929'da Habibullah'ı ve yanındaki 10 kişi /Farhang'ın dediklerine göre 17 kişi) ile birlikte Kabil'in Çaman Huzuri'de kaç güne kadar darağacına asılı kaldı (Stewart,2001: 222 ve Farhang,1988:397).

Şahlık aileye ait Durani ailesi (aynı zamanda Peştun etniğe ait bir kabile), hep aile ayrıcalığa ve etnik ayrımcılığa vesile oldular "Afganistan'ın son iki yüzyılın en siyasal ve sosyal hayatı önemine taşıyan, tüm Afgan ve Afgan olmayan etniklerin ve kabilelerin örneğin Tajiklerin ikinci bir derecede, asılsız ve derecesiz sınıfa ait ederek etnik ayrımcılığı ve Durani şahlarının aile ayrıcalığıdır" (Nazarov,2001:408). "ülkeden eski şah Amanullah Han'ın] çıkışıyla, ihtilaf konuların başında etnik sorunu yer aldı. Peştunlar, sultanlık elinden bazıların düşüncesiyle bir alt tabakaya yani Taciklere devredildiği için yeni kurulan devlete karşı çıktılar" (Farhang,1988: 389). Victor G. Korgon güneydeki ayaklanmaların sebebinde de bu etnik çalışması rolünü anlatmıştır "Peştunların kabilesi yaşadığı güney ve doğu illerde, halk Sakkaoğlu'nu emirleri olarak görmekten çekindiler. Zira onlar bir Tajik yani azınlık (Peştunlaırn çoğunluğu ve Tacik ve Hazaraların azınlığı

hala kesin değil tartışılmaktadır) kabilenin güç tahtına oturması kabul edilir gibi değildi. Ayrıca ayrımcılığa geleneksel eğilim onları, merkezi hükümete karşı desteksizliğe ve kabul etmeme yoluna götürmektedir" (Korgon,1986:117). İç faktörler dışında yurtdışı faktörleri de belirleyici role sahip olduklarını da unutulmaması gerekmektedir. "bir şekilde İngilizlerin içine olduğu bu olaylardan kendi çıkarları doğrultusunda çaba sarf ederek işlerin sonunda istenilen sonucu da vardılar. Ruslar da Amani hükümeti döneminde sahip olduğu etkiyi sürdürmesini istemektedir " (Farhang,1988:398) Rus ve İngiliz , Habibullah'ın güç tahtına oturduğunda niye ondan yüz çevirdilerin sorusun cevabı, Habibullah'ın tahta oturduktan sonra anti-İngiliz sloganlara başvurmasıdır (Özbekistan'daki Buhara'yı özgürleştirmek, ve Hindistan'dan Müslümanların mukaddes saydığı Sandal Kapısını getirmesi lazım) halbuki İngilizler bağımsızlık ilanı verdiği için Amanullah Han'ı tahttan indirilmesine yönelik etkili rol oynamıştı (Ghubar,2000:19 ve Farhang,1988: 399). Tahmin edilen şu ki bu iki sloganın ilki Rusları ve ikincisi ise İngilizlerin desteklerinin çekmelerine sebep oldu. "Sakkaoğlu hükümetinin çöküşünden sonra Ruslar, yeni kurulan (Nadir Han) devleti tamamen İngilizlere bağlı olduğunu ve Hindistan hükümetinin iradesi altına çalıştığını ve Amanullah Han'ın taraftarlarının dönüşüne yönelik hiç bir umudunun kalmadığını ve böylece ettiği hatanın farkında vardılar" (Ferruh,1992:512). Ama Korgon, Habibullah'ın Ruslara karşı eğimli olmadığını ve Halk Partisinin faydalarına ters orantılı olarak faaliyetleri sürdüğü ve Sovyet Birliğine karşı yönelik faaliyetlere müsait olduğunu yazmıştır (Korgon,1986:110). Fargan'ın görüşü ise; Habibullah İngilizler için istenilen kişi güçlü bir ihtimalle Nadir Han'a varılmasına kadar bir araç olarak kullandıklarını ifade etmiştir (Farhang,1988:398). Ghubar da onun sultanlık dönemini devrimci Amani hükümetinden muhafazakar devleti (Nadiriye)'sine kadar bir köprü olarak kullanıldığını ve daha fazla bir değere sahip olmadığını (İngilizler açıdan) bize iletilmiştir (Ghubar,2000:9).

## 2.6. MOHAMMAD NADİR HAN (1929-1933)

Nadir Han Fransa'dan Guney Afganistan'a döndüğünce, Kandahar'da olan Amanullah Han ondan guneyli kabileleri ikna etme isteğinde bulundu ancak bu istek Nadir Han tarafından reddedildi. "Amanullah Han, Nadir Han'dan konuyla alakalı kabilelerle konuşmasını ve onları devletin isteğine ikna etmesini isteğine bulundu. Ancak Nadir Han

kabul etmeyip kıvrandı, zira o içinde başkaldırmayı planlıyordu" (Stewart,2001:41). Her neyse o ve kardeşleri, Sakkaoğlunun askerlerini Kabil'dan çıkartıp, dışarıda meşgül etmesini ve daha sonra Kabil'a saldırıp hükümete ele almayı başararak Kur'an'ıKerim'le güven sözleşmesine dayanarak teslim olan Habibullah ile arkadaşlarını idam etti. Böylece Nadir Han Sultanlık koltuğuna oturdu.

Her şeyden önce, Nadir Han aile özgeçmişini ve İngiliz ile Rusların ilişkisini beyan etmekte fayda vardır. "bu ailenin atası, Pishawar valisi Sardar Sultan Muhammed Han Talayi, Afganistan bütünlüğü ve bağımsızlığı ile Pishawar [Afganistan hükümeti altındaki il]'i Penjap [Britanya Hindistanı]'na bırakmayı ve kendisi, Ranjit Singh'e hizmet etmeyi kabul etmişti. Aynı şekilde onun oğlu, Sardar (başkomutan) Yahya Han da Emir Muhammed Han [Afganistan'ın daha önceki şahı olan] damadını çirkin/utanç verici antlaşması olarak bilinen Gandamak Treaty/Gandamak Anlatşması [Afganistan'ın bir parçası Britanya Hindistanına ait olmasıa dair yapılan antlaşması]'na zorlamıştı. Oğulları Sardar Muhammed Asif Han ile Sardar Muhammed Yusuf Han yıllarca Britanya Hindistanı'nda İngiliz bayrağı altında ve İngilizlerin verdiği yiyecek payı (tayın ekmeği) ile hayatını sürdürmüştü. Bu iki başkomutan oğulları yani Sardar Muhammed Nadir Han ile kardeşleri ve amcaoğulları Britanya Hindistanında doğup ve İngiliz tayını (loaf) ile büyütüp eğitim görmüşlerdi" (Ghubar,2000:92). Rhea Tallea Stewart, Amanullah Han döneminde Paris'ta büyükelçisi olan Muhammed Nadir Han tarafından Paris'a tatil için gelen Rusya'da Britanya büyükelçisi olan Sir Righar Hodgson'a bir öneride bulunduğunu ifade etmiştir "Nadir Han, Kunar denizi [Afganistan guney bölgesine ait denizi]ni Afganistan ve Britanya Hindistanı arasındaki sınırı olarak önerisinde bulundu, böylece Afganistan toprağını Britanya'ya bağlayıp ve bu pahasıyla padişah olmak isterdi" (Stewart,2001:50). "aynı şekilde şahlık ailesinin bir birey olarak Nadir Han, Amnullah Han radikalizm siyaseti karşısında olduğu bilinir hale gelmişti, ki bu mesele onun polar olmasına yardımcı olmuştu" (Korgon,1986:162). "Nadir Han hükümeti, tamamen İngilizlerin taraftarı olduğu için hızla gelişerek Afganistan emniyet konusunda tamamen Hindistan hükümeti (Britanya Hindistanı)'nın emrinde faaliyet göstererek hükümetinin kurulmasını sağlayıp bunun sayesinde protestoların bitirilmesinde başarılı oldu" (Ferruh,1992: 515). "Nadir Han daha öncede vurgulandığı gibi İngilizlerin maddi ve

askerlik yardımıyla Afganistan'a gücü ele geçirerek ilk adımdan halkın arasında negatif etki bıraktı" (Nazarov,2001:437). "o dönemin dokümanlarının incelenmesi, Nadir ile İngiliz devleti arasında bir istihbarat yardımlaşması da var olduğu ortaya koyar. Bu adımla Amanullah'ın adımlarını ve Gholam Nabi Charkhi [Nadir Han'ın Kabil'da öldürdüğü kişi]'ı bir şifre programıyla (zor av liwar) takip ederek Afganistan hükümetine haber sağlardı. Belli ki böyle yardımlar, ancak ve ancak özel bir ilişkinin var olmasından kaynaklanmaktadır" (Farhang,1988:410). Devletabadi de bu konuyla alâkalı Nadir Han sadece İngilizlere değil aynı zamanda Ruslara karşı da eğildi "Yahya Han ailesinin İngiliz hizmetçileri olarak popular olsalar da, Kremlin'e karşı baş eğmeleri de siyasi bir lütufta boş değildi. Gerçekten de Ruslar Tajiklerin hükümetine karşı belli rol oynadılar, lakin sahne başrolü İngilizler tanındı. Çünkü o zamanda İngilizler direkt Afganistan işlerinde karışırlardı. o koşullarda Rus ve İngiliz politikaları, gaddar Nadir'in lehine dönerdi, dolayısıyla Tajik ailevi hükümetini ele geçirmesi ve Afgan [2] (Paştun) aileye tekrar devretmesi hiç de zor olmadı" (Devlet Abadi,1992: 256-257).

Nadir Han, Kabil'in işgalinden sonra askerlerini Kabil ve yanındaki halkı yağmalarını emretti "o anda Nadir Han'ın, savaşa kaktısı olanlarına ve mücadelecilere verdiği hizmet karşılığında verebileği serveti yoktu, dolayısıyla kabilelere Kabil ve yan illerinin yağlanmalarını izin verdi. Kabilelerin keseleri yağlanmış mallardan dolunca, evlerine dönmesine ve akrabalarını ganimetlerini göstermelerine yönelik teşvik etti. Böylece oluşan yeni tehditlere karşı tedbir ve yeni hükümetin temelinin atılmasının fırsatını buldu" (Poulada,1989:202). Nazarov, Nadir Han'ın kardeşi, Şah Wali Han'ın Kabil fethedilmesinden sonra söylediklerinden dokümanlar gösteriyor ki "yağmacılar, yağmalada meşguldüler, para çuvalları, ince halılar ve nadide müzelik eşyaları elden ele dolaşıyordu. Bana en çok nadide müzelik eşyaları, hat eserleri, sanat eserleri ve devlet dokümanlarının çalınması heyecan verirdi ve muhafaza etmesine çabalardım" (Nazarov,2001:435). "Nadir Han askerleri sultanlık saray ve Kabil'de öyle yağlamayı başlamışlardı ki görenlerin ve eşzamanlılarını tamamen şok etmişti ve şimdiki araştırmacıların da onayladığı gibi, tüm bu yağmalamalar, güney ve Vaziri kabilleri ile daha önceki ittifak kurulması sonuçları idi bunlar" (Nazarov,2001:437).

Nadirşah'ın sultanlık koltuğuna oturduktan sonra ailevi hükümet dönemi başladı "başbakan şahın kardeşi (Muhammed Haşim Han) ve savunma bakanı diğer kardeşi (Şah Mahmut Han)'a ait oldu ki daha sonra başbakanlığa atandı. Şahın temsilcisi olarak da Şah Wali Han kardeşi seçildi ve daha sonra Afganistan büyükelçisi olarak Londra ve Paris'te görev aldı. Saray bakanı padişahın amcasının oğlu (Ahmad Sha Han)'na devredildi ve eğitim görmemiş ve bağımsız Teyyibe reisi padişahın eniştesi (Muhammed Akbar Han), Roma'da konsolosluk başkanı oldu. Şahın diğer kardeşi Moskova'da elçi ve daha sonra da Berlin (daha sonra genç biri tarafından öldürüldüğü yeri)'ne konsolosluk başkanı olarak görev aldı. Amcaoğulları; Ahamd Ali Han ve Alişah Han birer olarak Londra ve Paris'e elçi oldular. ... padişahın yeğeni (kız kardeşinin oğlu) Asadullah Han, 19 yaşında şahlık gard generali ve daha sonra bakan ve büyükelçi oldu. Aynı şekilde diğer yeğenleri (erkek kardeşinin oğulları), Muhammed Naim Han ve Mohammed Daud Han, biri (Naim Han) 18 yaşında, Afganistan dışişleri bakanlığının siyasal genel müdürü ve daha sonra da Roma'da konsolosluk başkanı oldu ve bu dünya diploması tarihinde en küçük büyükelçisi oldu. Ve diğeri ise (yani daha sonra Zahir Şah amca oğluna karşı çıkan ve sultanlık sistemini cumhuriyete değiştiren Mohammad Daud Han) Nangarhar askerlerinin başkomutanı olarak seçildi ve müteakiben başkent kolordu kumandanı, daha sonrasında harbiye ve içişleri bakanı ve en son da Afganistan'ın başbakanı oldu" (Ghubar,2000: 48). "yeni kurulan devlet kabine ve bakanlar kurulunun oluşmasına rağmen bir ailevi mahiyetinde idi. Yani Sardar Yahya Han (Nadirşahın büyükbabasının) tüm aile fertleri ve ilk derecede kardeşleri; Aziz Han, Muhammed Haşim Han, Şah Wali Han ve Şah Mahmut Han sultanlık sarayına yakın sayarlardı ve Nadirşah da bunu kabul etmişti" (Farhang,1988:406). Özetle bu ki; Nadir Han (Nadirşah olarak en çok bilinen)'ın 1929'de güce ele almasıyla 1978'e kadar hükümet, Âl-i Yahya Han hanedanın elindeydi. Gerçi ailevi darbe gerçekleşti ve şahlık sistemi, cumhuriyet sistemi değişti ancak tüm bunlara rağmen tekel güç bu hanedanın elindeydi.

Onun ilk attığı adımı ayaklanmalarda kendisini yardım eden dini hocalarını desteklemek olduğu söylenebilir. O camii imamların seçimini devletin yüküne alarak en önemli rütbesi bu gruba bıraktığı ve eğitimin İslam esaslarına göre yapılabilmesi için Ulema Meclisi'ni kurduğu anlaşılmaktadır. O 1931 yılında Anayasayı da değiştirerek,

Amanullah Han'ın laik sistemine doğru kurma çalıştığı devlete karşı Hanefi mezhep usulüne dayanan devlet kurdu (Arney,1991:24). "Mohammad Nadirşah, yeni sistemde Sünni İslam esaslarına dayanan devlet kurdu" (Clifford,1989:179) ve daha sonralarda bu ulema meclisi devletin yaptığı işlerinin temiz çıkmasına yönelik çalışırdı. Örneğin; Kalkan ve Kohdamanlılar Nadirşahın devletine karşı ayaklandığında bu Afganistan ulema meclisi, 20 kişi üyesinin imzasıyla böyle ilan verdiler (Ghubar,1979:55). "Ruhaniler (din hocaları)'ın hukuklarının arttırmasına eşzamanlı olarak, Afgan gençlerinin aleyhine savaştığı bazı kanun ve genelekseller tekrar hayata döndü. Kadınlara başörtüsünün zorunlu kılınmasıyla birlikte kız okulları kapanarak kızların yurtdışında eğitim görmeleri yasaklandı ve birden çok kadınla evlenme reva görüldü" (Korgon,1986:181).

Sosyo-kültürel durumu öyle sansür ediliyordu ki "Afganistan'da kimse sosyal eksikleri hakkında bir kelime yazmaya veya İngiliz düşmanca siyasetinden bir söz edebilme kabiliyeti yoktu. Aynı şekilde oturumlarda Amanullah Han'ın ismini veya sosyal devrimi kelimesini almak/kullanmak suçtu" (Ghubar,2000: 86). "bu ücretsiz basınların işleri öyle yerlere ulaştı ki bir gün Sardar Gholam Sarwar Juya, aşk şarkıyı seçip ve Enis gazetesinde yayınlandığında şahlık sansürü bu çaresiz şarkıyı cezaya tabii tuttu çünkü şarkının içinde kırmızı kelimesi geçmekteydi ve bu kendisi devrimin sloganı sayılırdı. Dolayısıyla geçici Enis gazetesinin yazıcısı Sarwar Juya bey, şahlık dar-ul inşasında soruşturma ve tehdit altına alınıp hızlıca Enis gazetesinden atılarak 15 yıllık süreyle hapis cezasına tabi tutuldu, lakin Guya bey Mohammad Zayeiler hanedanından olduğu için serbest bırakıldı" (Ghubar,2000:88). Yaşam ortamı öyle dar edilmişti ki kişiler arasında sohbet edemez hale gelmişlerdi "durum öyle hesas olmuştu ki; Kabil meydanında birbirleriyle fısıldamışlar diye Haşim Han hapishanesinde atılan kişiler varmış. Belki bu söz abartılıdır, lakin bu baskı o günkü polisin yapmadığı iş değildi" (Ataee,2004:300) Entellektüel ve özgürce düşünenlerin zincirleme katledilmeleri konusunda şöyle söylenmiştir "bu katletmeler, bir taraftan insanlara dehşet saçarken diğer taraftan halkın, devlete güveni sarsıldı" (Mubariz,1996:70). "bu siyasetçi kişilerden ölenlerden dışında, 13-17 yıllara kadar şahlık hapishanelerde çürüdüler. Bu zülum ve gaddarlıklar sebep oldu, Kabıl'deki entellektüeller Nadir'i Kassap Nadir ve sadrazam; Mohammad Haşim Hanı, cani Azam adı versinler diye" (Ghubar,2000:153).

Nadirşah milli üyesini, 1930 Eylül ayında 301 üyesiyle gerçekleşen Louy Cerga (büyük toplantı)'dan sonra Cerga vekiller arasından belli ederek konseyi açılışını yaptı. Konseyin başkanı şah tarafından, Meydan Wardak ilinin milletvekili; Abdulahad Han Mahyar (Sakkaoğlu ile beraber Amanullah Han'a karşı savaşan ve Ghazni savaşında Amanullah Han'ın önünü kesen kişi) bu makama oturarak hayatın sonuna kadar bu koltukta kaldı. Abdul Aziz Han Kandahar vekili, Abdul Ahad Han aleyhine konuşarak konsey başkanın seçilmesini vekillerin hakkı olduğunu vurguladı. Bu saygın adam daha sonra bu suçtan dolayı 13 yıl siyasi hapis cezasını çekti (Ghubar,2000:104 ve Farhang,1988:407). "Nadirşah, bu hoş görülmeyen mevlut veya kendisinin hilkat garibesini de serbest bırakmayarak bir yıl sonra İntisabi[3] olan 27 üyeli Ayan Meclisini (lordlar meclisini) kurdu. Bunlar şah tarafından soylular ve din hocaları intisap edilirdi. Devletin önerilen broşürleri bu meclisin onayından sonra konseye gönderilecekti ve burada yapılan tasviplerine Ayan Meclis tarafından reddedilme yetkiye sahiptiler" (Ghubar,2000:105). "Nadirşah görünür olarak, meşrutiyet monarşi ilan ederek 31 Ekim 1931'de yeni bir kanun (Usul name Esasi)'yi intisap edilen Cerga üyeleri tarafından tasvip edip ve 24 Ağustos 1932'de Yeni Mülkiye Teşkilatı Kanununu tasbip etti, halbuki daha önce, hilkat garibesi; milli konseyini 1930'de onaylamıştı. Buna karşılık Nadirşah tüm Amaniye kanunlarını ilga ederek artık ne bir genel ceza kanunu vardı ve ne de bir askerlik bir ceza kanunu. Nadirşah'ın kendisi Usul Name olarak adlandırdığı bu kanunname demagojik olarak öyle iyiydi ki hatta kabinesi bile onu okumaya gerek duymazlardı, zira uygulamada saltanatın metodu, Usul Namenin tam karşıtı idi" (Ghubar, 2000: 99 ve Farhang, 1988:407). Her ne kadar T.C. anayasası, İran ve 1923 yılının ana yasalarına dayanarak hazırlandıysa ve görünse de meşrutiyet monarşiyi gösterse de, son yetkiyi şah ve hocalar sınıfına paylaşmış ve her açıdan 1923 yılının anayasasına göre daha kısıtlayıcıydı (Farhang, 1988:407). Bu durumun kısıtlayıcı ve gaddarca olmasına yönelik George Arney'den Nadirşah insan hakkını saygı duymadığı ifadesinin kullandığını göre bilmekteyiz (Arney,1991:24).

George Arney'nın dediklerine göre, o zamanda karışıklık daha çok inançlar üzerine dururken, etnik sorunlarından eser görünmemekte ve bu sorunlar Nadirşah'ın ailevi yönlendirmesiyle birlikte yükselerek bugüne kadar gelmektedir (Arney, 1991: 28).

Wilhelm Dietl de bu konu ile alakalı firkini şöyle açıklamıştır; "1932'de Nadir Han, miraslı sultanlık sistemini kurarak bunun için bazı kabileler ve aşiretlerle mücadele etmek zorunda kaldı. Bu mücadeleler, daha sonraki kabilelerin intikam alma hissine aracılık etti ve bu yol Afganistan'daki başka çoğunlukların şimdiye kadar gittiği yol oldu (Dietl,1986:39). Ghubar da bu meseleye açıklık getirmiştir; "milletin birleşmemesi için Nadirşah ailevi hükümeti dil, mezhep, ırk ve bölge farklılıklarını önüne sürerek tahrik ve ateşini yandırdı. Diğer yandan ülkenin farklı bölgelerinde kine ve rekabet oluşturmak için, ayrımcılık siyasetini ele aldı ve Kapisa, Parwan, Kataghan ve Belh'deki içsel karışıklarda Peştunca konuşanlarını Darice (Farsça)'ya ve Türkçe konuşanlarına karşı kışkırtarak yağlama ve öldürmeye sürükledi. Aynı şekilde Paktiya ayaklanmada Hazaraları ve Darice konuşanları Peştunca konuşanlarına karşı karşıya getirdi" (Ghubar,2000:47). Anlaşılan o ki Nadir Han'ın hükümeti etnik sorunlara tesis edilmiştir. Paktiya'lılara verilen bazı askerlik rütbeleri ve askerlik çekilişlerden muaf tutarak ayrımcılığa adım etti (Ghubar,2000:48). "guneye ait bazı kabileleri, kısmen de doğulu kabileleri ve Kandahar'ı devlete hizmet vermelerinden muaf tutarak görevi diğer halkı çekiliş yoluyla gerçekleştirdi. Böylece kısa bir arada Amanullah Han'dan daha güçlü ve düzgün ordu kurarak İngiltere'den ödünç alınan ve diğer ülkelerden satın alınan çağdaş silahlarla kuşandı" (Farhang, 1988:407). Aynı şekilde Peştunca dilini hakem kılmak için devlet işlerinde, ancak Pentunca'da yazılan dokümanları ve dilekçeleri işlemeye koyarlardı. Bu mesele aynen memur olmada da ilk tercih sayılmaktaydı (Farhang,1988:427). Çok az süre Nadirşah'ın güce elde etmesinden geçmesiyle Kasım 1929'da Sakkaoğlu geri kanlan çiftçileri tarafından Kohdaman'da ayaklanmalar başladı. Bu başkaldırmalar Mezar-i Şerif ve Kadaghan'a kadar ulaştığında devlet onları bastırmak zorunda kaldı (Korgon,1986: 172). Ancak Ghubar bu olayı 1930'un yaz sezonunda yaklaşık 600 kişi hükümete Kohdaman (Habibullah Kalakani'nin doğduğu yerin)'den saldırdığını tarihe yazmıştır (Ghubar, 2000:70). Devletin bunları bastırmak için yolladığı ordu yolunda ve daha sonra Kalakan'da feci işlemelere el sürdüler "ordu yol boyunca halkın evlerini yakıp esirleri kalelerden aşağı attılar. ayaklananlardan can ve mutilerden mal isterlerdi, inkar edenleri sopalayıp küfür ederdi. Mohmmad Gul Han (ordu komutanı), sadece ayaklananların, kaçanların ve yenilenlerin evlerine değil, oradaki köyü tümüyle ateşe verirdi, dört Kalakan köylerini ateşe verip kaleleri topla vurduğu gibi. ölenlerin kafa kesilmeleri buradan

başlayıp yayıldı" (Ghubar, 2000:70) Önceden Abdurrahman Han zamanında da bu işlem gerçekleşmişti.

Ghubar, devletin; İslah gazetesinden atıf alarak; Mohammad Gul Han'ın bu ilde onbeş kişiyi kendi hakemliğinde idam ettğini, 617 zincirleyerek Kabil'a gönderdiğini ve 2100 kişiyi ağır (iller arasındaki giden yolların kazması gibi) işlerde çalıştırdığını ve en önemlisi, Paktiyalıları zorla Kohdaman'da yerleştirerek oradaki en verimli topraklarını sahiplenmelerini sağladığını yazmıştır (Ghubar, 2000: 72). Savaş bitti ancak Kabil'da katletmeler devam etti, her gün 10 ile 50 küzeyliler kurşun yağdırılıyordu (Ghubar,2000:70). Devletin Islah gazetesinden atıf alan Ghubar'a göre; bu gazetenin Mart 1930'da ilanında bir günde 51 kuzeyli idam edilecektir ve Auğutos 1931'de ise kısaca 17 kuzeyli idam edildi haberini paylaşmıştır (Ghubar,2000: 74). Bunlara ek olarak; bu savaşta, kuzeyli ve Tajikler hocaları tabakasının sözleri, kuzeylileri kafir olduklarına ve bunun için Allah tarafından cezalandırılmaya dair fetvalarını kullanıldığı da belirtilmiştir (Ghubar,2000:74). Bu harekatın en belirgin özelliği, Kohdaman çiftçilerinin liderlik ettiği ve feodallarının ise Nadir devletine destek verdiğidir. Time Magazine bu meseleyi, feodalların savaşın bitmesi için devlete destek verdiğini belirtmiştir (Korgon,1986: 173). Nadir Han 24 Temmuz 1930'de Kabil'daki Cami'de konuşmalarında "ben bugün onların (ayaklananlarının) aile ve çocuklarının yok edilmesiyle ve köy-kasabalarını bombalamaya yönelik ferman verdim" ifadelerini kullanmıştır (Korgon,1986:174 ve Nazarov,2001:442). Nadir Han, disiplinsiz Peştunlara Kohdamanlı Tajiklere söndürmek üzere göndermekle Peştunların izzetini iade ettiğini düşünmüştür (Arney,1991:23). Devletin diğer yaptığı işkenceler ise halkı sanki Habiullah Kalakani'nin verilmiş silahların geri alınmasına yönelik servetini, malını alıp eziyet etmeleriydi (Nazarov,2001: 440). "eski emir yani Sakkoğlu'ya ait arazılar gasp edilmesiyle birlikte kuzeyli Özbeklerin ve Tajiklerin arazilerini de el koyarak Peştunların tacirlerinin ve ağabeylerinin kullanımına verildi" (Korgon,1986:172).

Hükümet genelde halkı aç ve ihtiyaçlara muhtaç bırakarak Paktiya halkının birleşmesini engelleyerek taassup ateşini alevlendirdi. Örneğin; Haci halkı ile Mangal hayatı boyunca düşmanlığını devam ettirdi. Aynı şekilde Dari khaillerin şerrini Paktiya'daki diğer kabilelerle püskürtüldü (Ghubar,2000:82). Devlete karşı çıkan Dari

Khaillere ve Vaziristanlılara bastırılması konusunda Islah gazetesinde olayın gelişini Ghubar şöyle hafif edilmiştir; "Dari khail'in kadınları ve çocukları maskanlarını terk edip dağlara sığınmıştır ve 600 erkekleri kılıç çekip amma ve lakin 120 kişi ile Livani Fakiri (lideri)'ni esir bırakarak geri kalanı gücü bombalama altında kaldılar. Devletin orduları 12 mil uzunluğunda Dari khailların maskanları ve arazilerini bombalamıştır, üç saat süreyle ayaklananlar yok edildiler ve Paktiya Hanlarına ve soylularına armağan edilmiştir" (Ghubar,2000:119). Korgon'in yazdığına göre; Nadirşah Peştunlara tolerans gösterirdiğin anlaşılmaktadır halbuki diğer etnikleri tüm gücüyle işkence ve bastırmıştır (Korgon,1986:176).

İbrahim Beg Türkmen kuzeyde devlete karşı çıkınca, devlet kuşanmış kırk bin kişilik artı hava desteğiyle tekabül ederek zulüm ve işkencelere sebep oldu. Bu ordu şahın kardeşi Mahmut Han'ın kumandalık ettiğiyle mahkemesiz Han Abad hapisleri suçlu, suçsuz, erkek ve kadınlardan doldurdu. Bu hapisler, darb, kırbaç ve sopayla işkencelere başvurulduğunda katliamlara ve toplu ölümlere sebep oldu. Tüm bu zulümler Kataghan halkı üzerine yapıldı halbuki ayağa kalkan İbrahim ve adamlarıydı (Ghubar,2000:77). "etirafe mecbur bırakmak için Şah Mahmut Han işkence ve eziyete tabi tutulurlar. Esirler yanına varır varmaz kurşunlara yağdırıldı. Hatta bu alanda seccadede oturduğu bir günde getirilen 31 esirin parmak işaretiyle mezbahaya götürme emrini vererek hızlıca kurşunlara yem etti. Mirza Mohammad Yusuf Han, Şah Mahmutun özel kaleminde çalışan, Han Abad (Kunduz ilin)'ta idam edilenlerin sayısı 700 kişiye aşmış bulunduğunu dile getirmiştir" (Ghubar,2000: 78). Şah Mahmut İbrahim'in Rusya Türkistanına kaçtıktan ve bu meseleyi hallettikten sonra, 1000 Türkmen aile esirlerini yürüyerek Kabil'e gönderdi. Verilen bu emire göre; yola düşen her esir öldürülmelidir. Ferman, her gün iki menzil yürümeleri lazım olduklarına yönelikti ve bunu yaşlı, hasta veya çocukların getirmediği takdirde ölüme mahkumdur diye verilmişti (Ghubar, 2000:79).

Habibullah Han'ın zamanındaki Mangal kabilenin devlete karşı çıktığında, devlet tarafından bu ayaklanmayı püskürtmek için Nadir Han komutanlığıyla bir ordu gönderildi. Nadir Han'ın yenilmesine rağmen Hazaraların şiddetli direnciyle Nadir Han bu savaşın kazanan tarafı oldu. Dolayısıyla bu başarıdan dolayı devlet tarafından korgeneral promosyon yapıldı ve daha sonra ise başkomutan oldu (Ferruh,1992: 424). Hazaralar

vasıtasıyla populerlik Nadir Han'a ait oldu ve buna karşılık, Hazarların tamamen Amanullah Han'ın taraftarları oldukları için Sakkaoğul ile savaştılar, ancak Nadir Han'ın devlete ele alınca yalnız kalarak Nadir'in hükümetine çok meyilli olmayıp zaman kazanmaya çalıştılar ancak Amanullah Han'dan hiçbir haber alamadığı ve ortada yok olduğu için Gholam Nabi Han Dara-i Suf (Afganistan'ın kuzey bölgesinden) ve Fatih Mohmmad Han Behsut'tan (Wardak ilinden) gibi büyük adamları Kabil'e gelip devletle işbirliği yapıp savaşa girmediler (Farhang,1988:405). "Hazarajat'takiler Amanullah Han'a karşı özel ilgi gösterdikleri için, Nadir Han ve kardeşlerinin hükümetini etiraf etmemişlerdi" (Nazarov,2001:438). Hazaralar, Amanullah Han'ın ülkeden çıktığında ve geri dönme ihtimalinin ümidi olmayınca Nadirşah'ın devletine razı gelip onu yeni ülkenin kralı olarak kabul ettiler. Ancak şah daha sonralarda polis merklerini artarak devletin yapısını sağlam kurunca, Afganları (Peştunları) Hazaralara üzerine musallat etti (Poladi,2008:303).

Nadirşah daha önce belirlen planlarıyla Hazaların bastırılmalarına yönelik adımlar atmaya başlayıp, Hazaraların silahlarını topladı. Devlet memurlarını rüşvet almaya, zulüm ve işkence etmeye teşvik ederdi. Bir polis bir köyü ateşe verebilir güçteydi. Her ne zaman ki polislik parasını veya yediği yemeğin tadı istediği gibi olmayınca çok kolayca takım elbisesinin kolunu veya yakasını yırtarak, bu veya şu mahalledekiler kendisini dövmüştür diye iddia etmesi o halkın ateşe yanmasına yeterli sebep olacaktı. Diğer yandan devlet memurları güven ve gerginliği azaltmak görevleri olmasına ters, türlü türlü bahanelerle rüşvetin pazarı sıcak olsun diye halkın birbirlerine düşürmeye çalışırlardı (Yazdani,1989:186). İşte bu sebeplerden bıkan Hazara oğlu (Abdul Khaliq Hazara), Nadir Han'ın ortadan kaldırmasına yönelik karar aldı. Ghubar bu kararla ilgili Abdul Khaliq Hazara'nın kendisinden atıf alarak; "Seyyid Kemal [Nadirşah'ın kardeşi Mohammad Aziz Han'ı Berlin'te öldüren kişi] ve Mohammad Azim Han [Kabil'daki İngiliz büyükelçiliğine girip üç kişiyi öldüren kişi] yılanın kuyruğu kestiler, şimdi de benim yılanın kendisini öldürmemin sırasıdır" diye ifadesini getirmiştir (Ghubar,1479:157). "8 Kasım 1933'te lise öğrencilerine diplomalarını vermek üzere düzenlenen törende şah, Nijat lisesinin Abul Khaliq adına bir öğrencisi tarafından kurşun yiyerek katledildi" (Farhang,1988:417). Böylece Abdul Khaliq Hazara üç tabanca kurşunuyla Nadirşah'ın

ağzı, kalbi ve kafasını vurarak onun otokratik hükümetinin ömrünün sonunu getirmeyi başardı.

Victor G. Korgon, Amanullah Han, Sakkaoğu ve Nadir Han'ın üç sultanlık döneminden şöyle bir sonuç almaktadır; "Nadirşah'ın yönetiminin toplumsal ayaklanmalarının, bir bütün olarak Afganistan'ın bağımsız gelişiminin her aşamasındaki sınıf mücadelesi birimi sürecinin bir kombinasyonu olduğu tahmin edilebilir. Bu her üç aşamanın özelliklerinde yani gençlik refor [ Amanullah Han dönemi], muhafazakarların karşıtının güçlendirilmesi (Sakkaoğlu dönemi) ve burjuvazinin önderliği (Nadir Han) dönemlerinde halkın dolaylı hareketleri yer almaktadır" (Korgon,1986:177). Ancak bu dönemin daha önceki diğer dönemlere göre farkı; feodallerin ve dini hocaların devletle işbirliği yapması ve halkın aşağı sınıfları ve çiftçiler Nadir Han'ın devletine karşı çıkmasıdır halbuki daha öncesinde ise feodaların ve dini hocaların devlete savaşması ve halkı önderlik etmesi idi. Bu durumu Korgon iyi anlatmıştır; "birincisi, halkın sosyal ve siyasal olgunluğu artarak esnek feodalların ve dini hocaların önderliğiyle durumlar iyiye gitmezliğin gerçeğine varmışlardı. Özellikle, 1928-1929 yıllar arasındaki gelişen olaylar bu açıdan bir ders olmuştu. İkincisi, halkın ayaklanmaların devamı olan Nadirşah'ın önderlik ettiğini dönemindeki baş kaldırmalar, egemen tabakalarının birliğinin zorunluluğunu ispat etmişti, hele ki Nadirşah'ın Sakkaoğulu'ya karşı mücadele verdiği dönemde iyi derece hissettirmişti. İstismarcı sınıfların politik konumlarını nesnel olarak zayıflatmaya çalışan halkın (sivilin) hareketi, reformcu radikalimsinden daha da tehlikeli çıktı ve bu gerçek tehdit, tüm sosyal egemen sınıfları birlik ve dayanışma için Nadirşah'ın etrafına toplanamamaları ve içsel siyasetinde ortada derin etki bıraktığı görülmektedir" (Korgon, 1986:177).

## 2.7. MOHAMMAD ZAHİR HAN (1933-1963)

Mohammad Zahir Şah babasının katledilmesin sonra krallık tahtına oturarak kırk yıl dolaylı ve dolaysız olarak Afganistan'da hüküm sürdürmeyi başardı. "Mohammad Zahir Şah 1914 yılında dünyaya gözlerini açarak Mohammad Nadir Şah, babasının yerine otururken sadece 19 yaşında idi" (Clifford,1989:181). "8 Kasım 1933'de oy birliğiyle Şahzade Mohammad Zahir Şah'ı, Nadir Şah oğlunu padişah ilan ettiler. Ancak Zahir bir

sebmoldan başka bir şey değildi. Adı geçen şehzade yirmi yıl amcasının hükümeti altında hüküm sürdü" (Arney,1991:25). "çok genç olduğu için amcası; Mahmut Han perde arkasında onun yerine karar alırdı bu durum öyle gelişti ki, Zahir Şah büyüyünce da bundan etkileniyordu" (Corona, 2005:44). "gençlik ve kraliyetin ilk yıllarında memleket altyapı ve tören işlerle meşgul oldu. Zahir Şaha aşırı derecede avcılığı severdi. En çok da antika eserlerinin toplamaya yoğundu" (Dietl,1986:40). Hak kendisi de günün ele alınmasına yönelik ciddi bir eğilimi yoktu, eğer bazen de olsa, Mohammad Haşim Han tarafından spermde etkisizleştirerek orgunlaşmasını ve büyümesine izin vermezdi (Farhang,1988:422). Bu dönemde o saraydaki dört duvarlar arasında izzetli-hapishanede kalan şah, ona reva görülen boşluklar ve sorumsuzluklardan ayyaşiye yöneldi, o 19'ten 33 yaşına kadar bu şartlar altında kalarak, kin dolmasına ve bundan dolayı daha sonra aldatma ve komploya gitmesine sebep oldu (Ghubar,2000:160). Bu konuyla alakali Kabil'daki İran büyükelçiliğinde diplomatı; Mehdi Ferruh de olayı şöyle dile getirmiştir; "işlerin nasıl işleyişi Zahir Şah'ın amcasının elinde olup aslında Afganistan'daki diktatörlük sadrazam; Mohammad Haşim Han'ın ve Savaş veziri; Mahmut Han'ın ellerindedir" (Ferruh,1992:526).

Görünürde Zahir Şah'ın kral ilan edilip aslında işlerin başında amcaları olduklarını anladığımıza göre, Zahir Şah yerine amcalarının dönemlerinden bahsetmek daha iyidir fikri savunulmaktadır.

### 2.7.1. Mohammad Haşim Han Sadrazamlık Dönemi (1933-1946)

20 Kasim 1933'de Haşim Han'ın kabinesi ilan edildi, ancak Farhang'ın sözüne göre bunlar yetkisiz, kararlardan uzak ve sadece kendi şubelerinin âmiriydiler (Farhang,2000:441). Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra erişkinler, siyasetçiler, eriştiriciler ve karşı gelenlerden ek olarak, lise öğrencileri de özgürlük düşünceleri bahanesiyle hapse atıyorlardı. Casuslar kısman öğrenciler arasından seçilirlerdi, özgürlük, adalet, demokrasi ... gibi kavramlar üzerine duranlar zindana atılırlardı veya da okuldan atılırlardı (Farhang, 2000: 425). Okullarda casusların yerleştirilmesine ek olarak, Peştunca'nın genelleştirilmesi ile ülkedeki eğitim önüne büyük sıkıntılar koydu. Ülke

çapında ders verilme sistemi Dari Farsçası'ndan Penştunca'ya değişmesine yönelik hükümet tarafından hüküm duyurularak öğretmen için de Peştunca kurslar açılsın. Bu meselenin sorunu; Peştunca bilmeyen öğretmenler tarafından, Paştunca dilinde ve henüz Peştunca'da yazdırılmamış konuları Peştunca bilmeyen öğrencilere Peştunca dilinde anlatılmasının zorunluluğuydu (Farhang,2000:428). Bunların yanı sıra, Afganistan ve İran'ın kültürel alanının ayrımı adına, Farsça, Afganistan'da çoğunlukla bilinen, konuşulan ve anlaşılan dilin üzerine de saldırdı "Afganistan ile İran kültürel alanının ayrımı konusu altında, Dari Farsçasının Afganistan halkının çoğunluğun yazıştığı ve konuştuğu dilin üzerine şiddetli savaşmayı başladı. Böylece gari-Peştun oturan bölgelerde eğitim aracı olarak Peştunca seçindi. Bu hükümetin bilimsel olmayan ve kırıcı politikası, ne Peştunca'nın yayılımı sebep olamadı ve ne de Farsça'yı nefes aldırmadı (Varasci,2002: 307).

Her vatandaşın doğuş hakkı bireysel özgürlük konusunda da kısıtlamalar getirildi. Ghubar'a göre; kimse özgürce yurtdışı sefere gidemezdi, bundan yanısıra, entellektüeller yurtiçinde bir ilden diğer bir il/illere izinsiz gidebilme gücünde değillerdi. Bu gruba ait tüm yazışmaları posta ofislerde açılıp okunurdu ve hatta bırakın bir mecliste, törende ve idarede iç politika ve dış politika, milli ve millilik, vatan ve vatanseverlik, gelişme ve geliştirme, özgürlük gibi sözleri dile getirilmesi, milli suç ve din haini sayılırdı bile (Ghubar,2000:174). O basın konulardaki sıkıntıların da aynı durumda olduğunu ekler. Bağımsız gazetecilik ve basın özgürlüğü yasaklanırken devlete bağlı başkanların sayısı artış gösteriyordu. Bunlar arasından Enis ve İslah gazetesi devletin isteği üzerine devlete ait oldu. Özetle bu yayınların hiçbirinin okucusu olmayıp yazdırıldıktan sonra depolara stoklanırlardı (Farhang, 1988: 439). Ekonomisiyle ilgili Ghubar en belirgin bilgileri bize bırakmıştır "Afganistan'da krallık ailenin özel evi haline gelmiş, halkı ise, köleleri sayılarak kamu-milli serveti ve mülkü, bu ailenin mutlak malı olarak hesaplanmaktaydı. Yatırım hazinesinin anahtarı saltanat saraydaki elinde olup gelir-gider bütçesi gizli tutulurdu. Tüm şah ailesi sefer, giyim ve yeme-içmeleri bu gizlenen bütçeden ödenip üç yüz kadın-erkek bu ailenin fertleri, emek veren Aganistanlıların parasından kraliyet hayatını sürdürürlerdi" (Ghubar,2000: 175).

Şah Mahmut Han abisini katletmesinin başında işkenceleri ve hapishaneleri genişlettirerek devletin onlarca yetişmiş entellüktüelini hapise attı. Saraydaki doğu kapısı üstündeki konakta korkunç cezaevi oluşturdu. Her gece gençleri, girişten sorgulama evine kadar türlü türlü (kazı, ip, sopa, zincirleme, kızgın yağ, demir kolları vb) işkencelerden geçirerek cezalandırırlardı, tabi bunları yapmadan önce aç bırakmak işlerinin ilk adımı ve başlangıcıydı (Ghubar,2000:162). Cezalandırmanın işleyişi hakkında yine Ghubar yardımımıza koşar "işkencelerin uygulamasının işleyişi sanık kişilere göre değişirdi, bazılarının koltuk altlarında ateşli mermileri koyarak etlerinin koku verene kadar devam ederlerdi, bazılarını ayaklarını iple bağlayıp kazılayıp ayaklarının parmaklarının kırılmalarına kadar, birini sırtını çıplak ederek kısa sopalar (beytın Dindi) ile acımasızca vururlardı, diğeri ise bacaklarından aşağıya yağa yakarlardı. Daha sonrasında askerlerin sırtına veya oturaklarla hapislere geri gönderip tahkikat veya idama kadar ölmesinler diye Hindistan'lı doktorlara tedavi ettirirlerdi" (Ghubar,2000:163). Bunlar arasında bazılarının aslında hiç düsiyesi yoktu, sırf sadrazamın ve diğerlerinin sözüyle yıllarca, incelemeden ve mahkeme yapılmadan hapislerde çürürlerdi (Farhang,1988: 441). Yine Farhang ekler ki "faziller ve entellektüellerden oluşan bu hapis yatanlarının çoğunun hapis süresi belirsizdi, zira ne suçu belliydi ne cezası. Onlar kendilerini (gene) ve (kalsın) olarak ikiye böldüler. (gene) yani dosyaları tekrar gözden geçilir veya kalsın yani ki şah onlar hakkında kalsın yani müebbet olarak kalsın demişti. Ancak uygulamada iki grup farksız müebbet olarak hapisliydiler, çünkü hiç kimse onların serbest bırakılmasını bakmazdı" (Farhang,1988:443). Farhang, entellektüellerden, siyasal savaşçılardan, sosyal aktivistlerden, ordulardan ve hatta lise öğrencilerden uzun listesini kitabının 444 ve 445. Sayfalarında dile getirmiştir.

Ve ama Nadir Şah'ı öldüren Abdul Khaliq Hazara, feci bir şekilde hükümet ve bağlı kişiler tarafından katledildi "bu sürede Abdul Khaliq'ı öyle işkence ettiler ki bacakları sulu çamura dönüp hareket edemez hale gelmişti. Ancak o tüm bunlara rağmen hayatın sonuna kadar hiç bir arkadaşını ifşa etmeyip, ben tek başıma Nadir'in öldürmesini azmettim ve öldürdüm ifadesini kullandı. İshak Han diye bir kişi; ben planın aslından haberdarım, eğer beni Abdul Khaliq'a götürürseniz tüm detaylarıyla beyan ederim. Şah Mahmut Han, Abdul Khaliq'i Sehpa üzerine çağırıp yaralı arkadaşı daha yararlı olan

Abdul Khaliq'i görünce; Heyecan ve üzüntüsüyle, ey cömert olmayan arkadaşım, neden ben ve arkadaşlarına güvenemeyip azmını gizledin? Eğer böyle yapmasaydın şimdi bu hükümet bir kişi bile hayatta kalamazdı. Sana son sözümü söyledim, Allah'a emanet ol. Abdul Khaliq Han yanıt verdi; doğru diyorsun arkadaşım. Yersizmiş benim tedbirim. Senden af diliyorum" (Ghubar,2000:163). "Abdul Khaliq bizzat kendisi, insanlık dışı bir şekilde dilim dilim parçalandı" (Farhang,2000:424). Abdul Khaliq'ı insanlık ahlaktan uzak öyle ki el ve ayakların her bölümünü tek tek kesip yağla kaynattılar ve daha sonra diğer bölümün sırası gelirdi "en acımasız metodu onun idamına işe koydular. İlk önce parmaklarını kesiyorlar, sonraki adımda gözlerini ve dilini kopartıyorlar, ve daha sonra kulak ve burnunu kesiyorlar. Bunca gaddarca davranışlardan sonra onu idam ediyorlar" (Poladi,2008:304). "Abdul Khaliq ve Mahmut [onu yardım etmekle sanık]'ı idam yerine getirdiler, mızrak bükmesi yapılmadan önce, saray yardımcısı; Mohammad Heyder Han, Abdul Kudus Han [Hazarajat'ta saldıran Abdurrhaman Han'ın başkomutanı]'ın oğlu, Abdul Khaliq'a yaklaşıp cebinden çıkaran bir bıçakla , Abdul Khaliq'in burnunu kesip attı. Bir diğeri öne gelip kulağını kesti. Daha sonra ise askerler devreye girip, mızrakları mahkumun bedenine deldirip bükerek çekip diğer askerin önüne attı, bu iş mahkumun ölümüne kadar devam etti ve daha sonra ise Mahmut'a yaptılar1" (Ferruh,1992:525). Farhang, Nadirin ölümüne sebep olan özgürlükten yoksun bırakma ve etnikler arasındaki hükümetin ayrımcılığını bunun faktörü olarak görmektedir. Çünkü bu yazara göre; özgürlükten yoksun bırakmalar ve etniklere farklı gözüyle bakmalar ve gençlerin buna karşı çıkmanın başka bir yolu olmadığı için öldürme teşebbüsüne başvurmak zorunda kaldılar (Farhang,1988:423). Varasci'ya göre; Mohammad Haşim Han'ın iki kardeşinin katledilmesindeki faktör, entellektüellik ve sultanlık pozisyonlarına bağlantılı olduğu için, onun zulüm ve işkence etmesine daha da artırılmasına ve eğitimli sınıflara karşı intikam hissini daha da artırılmasına sebep olup işin sonucu hapishanelerin genişletilmesi ve doldurulması ile bitti. Bu işi öyle abarttılar ki dünya tarihinde misalı az görünmüştü (Varasci,2002:303).

Dış ilişkileri bir taraftan gerekliliklerin temellerini ve diğer taraftan ise ailevi kraliyetin bekasını armağan ederdi "hükümet 1934'te Milletler Cemiyetin (League of Nations/LN) üyeliğini kabul etti. 1936'da Sovyet Birliğiyle (SB) tarafsızlık antlaşması

uzatıldı. Aynı yılda İran'da Amerikan Sharge Dafeer ile Müeddet (işbirliği) Anlaşması, Kabil'de imzalanarak 75 yıllık süreyle Afganistan petrolyum çıkarma ayrıcalığı Amerikan bir İnceleme firmasına verildi. 1937 yılında ise amacı Sovyet Birliği güney sınırlarındaki islam devletleri dairesinin güçlendirilmesi için Muhammad Haşim Han hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti ile İran'la Asad Abad'a saldırmamak üzere İran'da imzaladılar" (Ghubar,2000:176). George Arney, İngilizlerle ilişkileri hakkında yeni anti-İngilizlere karşı tarafsızlığı ve Rusya ile tedbirli davrandıklarını ve bölgedeki bu iki devden uzak kalmada çaba sarf ettiğini, 1936 yılında Amerika ile diplomatik anlaşma yapıldığını ve ayrıca İran ve Türkiye'le dostluk antlaşmasının yapıldığını söylemektedir (Arney,1991:31). Haşim Han, o günün süper güçleri (Rusya ve İngiltere) tarafından gönül rahatıyla ailevi hükümetinin istikrarı için etnik, mezhep ve ırk çatışmalarına başvurarak bundan dolayı Afganistan tarihindeki en karanlık dönemi olarak bilinmektedir (Misbahzada,2009:105). Farhang da bu konuyla alakalı, taşımacılık arabaları sadece Peştunları ayırt etmek gibi, Afganistan etnikler arasındaki dengesizlik, eşitsizlik ve asimetrik ve bunun sonucunda tek millet olma olasılığını yok etmekten söz etmektedir (Farhang, 2000: 428).

Suç bireysel işi sayılmadığından dolayı, Nadir Şah'ın Abdul Khaliq Hazara tarafından katledilmesinden sonra devlet tüm ailesini, Nicat lisesinin öğretmenleri ve milli eğitim bakanının asistanlarını 50'yi aşmak üzere idam veya müebbete gönderdi ama Hazaraların yoluna; okul kapıların tamamen Hazara çocuklarına kapanmaları gibi ciddi sorunlar konuldu (Devlet Abadi,1992:260). Nadir Şah'ın bir Hazara genci tarafından öldürülmesinden dolayı Hanedan Âl-i Yahya bir sistematik düşmanlığı Hazaralara karşı uyguladı ve hatta işler öyle gelişti ki Hazaraların varlığından inkar ettiler. Kazim Yazdani, Hazaraların Tarihi Araştırma Kitabında iddia eder ki "onların (âl-i Yahya ailesi), Hazaralara yaptığı en büyük zulüm; bu halkın köklü tarihini inkar etmek, kültürünü yok etmek, yeteneklerini öldürmek ve hatta varlığını hiçe saymaktır. Sanki bu ülkede böyle bir etniğin hiç yaşanmamış gibi. Basınlarda tarihten yok olsunlar diye hiç bunlardan isim almamaya çalıştılar" (Yazdani,1989:187). Okuduğumuz gibi, Abdur Rahman Han Hazaraların nesil temizleme işleminin yola koyulması ve %62'sini öldürüp veya komşu ülkelere göç ettirmesini başlattı. Buna ek olarak Hazaraların Kuşhanlar dönemindeki tarihi

simgesi olarak sayılan Bamyan'daki Buddah (putları) heykellerin yok etmesiyle bu etniğin kimliğinin tamamen silinmesini istedi. Ancak hanedan âl-i Yahya Nadir Şah'ın Abdul Khaliq Hazara tarafından öldürülmesinden sonra sistematik ayrımcılığı başladılar, öyle ki meşrutiyet on yıl dışında okul ve üniversite kapıları tamamen Hazara çocuklarına kapatıldı. Buna ek olarak tekrar Hazaralara özel vergilerin çeşitleri uygulamaya konuldu öyle ki devletin odağı Hazaralar üzerine olmuştu diye iddia edebiliriz. Böylece Hazaraların kaçmadan başka bir yol bırakılmadı öyle ki tek bir seferde yaklaşık on bin Hazara ailesi İran'a doğru kaçmak zorunda kaldılar (Poladi,2008:438).

Paktiya, Kunar, Kandahar ve Nangarhar Peştunların ayaklanmaları feci bir şekilde bastırıldı. Devletin henüz on yıllık ömrü dolmamışken bıkanlar 2. Dünya saşında 1944'te ve 1945 Kanuar halkı ülkenin doğu bölgeye ait Peştunlar devlete karşı çıktılar. Ancak devlet çağdaş silahlarla her iki ayaklanmayı püskürt etti (Ghubar,2000:202). Aynı şekilde otokratik ve sömürgeciliğe karşı çıkan Kandarlı ve Nangarhar'daki Safi bölgesini de feci bir şekilde bombaladılar (Ghubar,2000:198 ve Farhang,1988:425). Ortalama olarak her bölge ve sınırlarda devlete karşı ayaklanmalar oluşmaktaydı. Bunların sebepleri arasında ise; kabilelerin karlığılığın düşmesi ya da devlet çalışanlarının zulüm ve işkencelerinden kaynak lanmaktaydı (Farhang,1988:425).

Hükümet Milletler Cemiyetine (League of Nations)'e başvuruda bulunduğu temellere dayanarak, doğal (tabii) özgürlük hakkına saygı duymak ve insan hakları göz önüne almak gibi ülke yönetimde değişimleri getirmekte yükümlüydu. Diğer taraftan şahın bizzat kendisinin yaşı 30'ü aşmakta iken ve bu meselenin artık Haşim Han'ın üstünlüğünde mukaddar olmadığı düşüncesinden dolayı, bu dönemde savunma bakanı ve feci bir şekilde ayaklanmaların bastırılmasında etkili olduğu diğer amcasının güçlendirilmesi daha iyi olduğunun kanaatine vardı. Bu meseleye diğer krallık ailesi de razı gelmişlerdi, çünkü onlara böylece güç sırası bir adım daha yaklaştırılmaktaydı. Dolayısıyla Şah, Haşim Han'ın istemediği halde onun istifasını verdi (Farhang,1988:446). Ancak Devlet Abadi'ye göre bu değişimin gerçekleşmesinin arkasındaki mesele, krallık aileye sömürgecilerin tavsiyeleridir, çünkü halk Haşim Han'ın zulüm ve gaddarlığından usanmışlığa uğrayıp ülkenin siyasi durumu patlamaya doğru gitmekteydi (Devlet Abadi,1992: 267).

### 2.7.2. Şah Mahmut Han Sadrazamlık Dönemi (1946-1953)

1946 Mayıs ayında Şah Mahmut Han'ın kabinesi oluşturuldu. O zindanlara düşen ve bazılarının 15 yıllığı zindan köşelerinde geçenlerin entellektüeller, devleti eleştirenler ve Amani devletinin taraftarlarını tekrar serbest bıraktı. Zindanlık olanların, sadrazamın canını kasttetmekle başlayıp Pakistan'a bağlı olduklarına kadar farklı farklı bahanelerden dolayı hapse düşmüşlerdi. Hapislerdeki vahşice ve belirgin işkence yerleri, görünüşe göre yasaklandı. Bu mahpuslar arasında bazı bilinen Mir Akbar Khaibar, Nur Mohammad Taraki ve Babrak Karmal gibi bilinen kişiler de vardı. Öyle ki daha sonra bu üç kişi diğer arkadaşlarıyla âl-i Yahya ailevi krallığına son vererek Rusların, Afganistan'a işgal etmelerine sebep oldular, veya meşrutiyet isteyen şair, Mohammad Anwar Bismil'i ve Abdul Aziz Han Kandahari'yı serbest bırakarak sırasıyla birincisi "Darul-Masakin/Miskinlerin Evi"nin reisi olmasına ve ikincisi ise; Kandaharın belediye başkanı olmasına fırsat buldular (Ataee,2004:324, Farhang,1988:456, Varasci,2002:321, Sistani, 2000: 26, ve Ghubar,2000:214). "elbette Şah Mahmut Han da Afganistan halkına şefkât ve sevecenlik maskını takıp ve o eski gaddarlığı ve soykırımları unutmuştu" (Ghubar,2000: 211). Nazarov da bu meseleyi sıcak bakmıştır. Şah Mahmut Han'ın ülkenin bir sadrazam (başbakanı) olarak ilk işi tüm hapis yatanlarının azat edilmeleri oldu. Hatta bunlar arasında uzun yıllara hapis yayan entellektüeller de vardı. Bunlar sadece serbest bırakılmadılar aynı zamanda idari işlerinden alındılar ve böylece çok yüksek rütbelere geldiler (Nazarov,2001:482).

Gelişen durum, ekonomik, politik ve sosyal alanlarda reformların yapılmasına yönelik hükümeti zorlamıştı. Ama asıl sorun şuradaydı ki bu reformların yapılmasının krallık ailevi faydalarına ters orantılı olduğu için, doğru bir şekilde uygulanmamakta ve kraliyet ailesi tabii ki reformun yapılması ile krallık faydaları arasından ikinciyi (kendi faydalarını) seçerlerdi (Ghubar,2000:211). Ve şimdi onun reformlarının önemini; ordulu temelli hükümetin, demokratik maska takması, hapishanelerde belli ve vahşice işkenceler görünürde yasaklanması ve oldukça mezhep ve ırk ayrımı yapılmadan öğrencilerin okullara kayıt yaptırılması ve eğitim görmüş insanların işe alınması gibi konularda açıklayabiliriz. Bunlara ek olarak, satın alınan tahılların çiftçiler ve arazi sahipleri

tarafından havale zorunluluğun düşüşü, belediye ve milli konsey seçiminin serbest bırakılması da bu dönemde elde edildi. (Ghubar,2000:215).

Şah Mahmut'un diğer iptal ettiği işlemse, ülke eğitim dilindeki Pentunca zorunluluğun kalkmasıdır. Eğitim bakanı tarafından yayınlanan artık memlekette Peştunların yaşadığı bölgede Peştunca ve Farsça konuşan bölgelerde ise Farsça dil eğitimi olarak seçildi. Ancak bu iki dille konuşmayan bölgeler ise Peştunca'da eğitim görürlerdi ki bu açıdan oradaki insanlar hala eski durumun altındaydılar ( Dietle,1986: 482, Farhang, 1988:446 ve Ghubar, 2000: 217). Buna ek olarak daha öncede anlatıldığı gibi, eğitim alanda artık görünürde olsa mezhep ayrımı yapılmadan eğitim görürlerdi (Varasvi,2002: 321).

1947 yılında gizli seçim ve yazıya dayalı belediye kanunları onaylandı ve sonraki yılında ise yürürlüğe girdi, ayrıca 1949 yılında artık hükümet eski yöntemi gibi kişilerin seçilme müdahalesinden elini çekti (Farhang,1988: 446). Böylece bu dönemde şairler, yazarlar, medeni çalışanları gibi devlete bağımlı olmayan kişiler konseye üye olabildiler. "ancak konsey içinde vekiller hızlıca üç sınıfa ayrıldılar. 1. Sınıf 30 kişi üyeliğiyle bağımsızlık isteyen ve konseyin parlamento hale gelmesini ve devletin kanuna aykırı işlerinden soruşturmasını isteyenlerdi. 2. Sınıf da muhafazakar ve devletin emriyle çalışan vekiller ve son olarak 3. Sınıf ve küçük kısımdan oluşan ise eski devlet çalışanları idiler. Bunlar Şah Mahmut Han hükümetiyle pek ilgisi yoksa da bağımsızlık isteyenlerle de aynı fikirde olmayıp, Mahmut Han'ın hükümetinin zayıf düşmesine ve Daud Han tarafından düzenlenecek yeni bir kabinenin oluşturulmasını amaç edinirlerdi" (Farhang,1988:448).

İkinci Dünya Savaşından sonra ve İngilizlerden boşaltılan ve iki ülke; Hindistan ve Pakistan'a bölünen Britanya Hindistanı vb faktörler Zahir Şah'ın doğrudan siyaset alanına girmesine ve izolasyondan çıkıp dışarıya adım atmasına neden oldu. Zahir Şah her şeyden önce 1946'de ülkenin illerine sefer etmek ve halkla iletişim kurmakla başlayıp, söz ve ümit siyasetini öne aldı. Bir yıl sonra 500 hapisliyi serbest bıraktı, halbuki babasının öldürmesine yönelik sanıkların çocuklarını ve kadınlarını daha önce serbest bırakmıştı (bu ailelerin erkekleri Nadir Şahı öldürme sanığından idam edilmişti). Bu sırada hükümet kılıç ve af her iki seçenekten faydalandı (Ghubar,2000:213, ve Mubariz,1996:73). "diğer

taraftan sadrazam olan Mahmut Han; Haşim Han yönetimin tersine halkı af etme yoluyla öne çıkıp küçük reformlarla meşgül etmesine yönelik yükümlüdür" (Ghubar,2000:214).

Afganistan'ın 25 Eylül 1934'te Milletler Cemiyetine (League of Nations/LN) üye olunması ve 1946'da Birleşmiş Milletlere (United Nations/UN)'na üye olunması, bunun yanında 2.dünya savaşının bitişi ve İngiliz imparatorluğun yenilgisi ve Hindistan'dan çıkması, Afganistan'daki güç ilişkilerinde de gölgelendirildi. Daha önce Sovyetler Birliğinden uzak duran ve İngiliz devletine yaslanan ailenin politikasında artık tarafsızlık bayrağı altına girmesi kaleme alarak aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Rusyaya ilişkinin güçlendirilmesine yönelik yöneldi (Ghubar,2000:225). Türkiye, İran, Irak ve Afganistan dört ülke olmak üzere İngiliz ile Amerika'nın daha önceki planı ile Sovyetler Birliğine karşı tecavüze uğramamak adına birbirini korumak için anlaştılar. Ayrıca ekonomi ve kültürel alanlarda da destek verirler (Atee,2009:317). "Amerika ve İngiliz iki devlet olmak üzere, Sovyetler Birliğinin güney sınırında, İstanbul'dan Kaşmir'e kadar İslam ülkelerinden oluşan bir zincirleme oluşmasını isteyerek Türkiye, Irak, İran, Afganistan ve Pakistan'ın katılımıyla, İslamcılık şanı adına Akdenizin doğu kuzeyinden Arap denizine kadar uzun savunma kalesini oluşturmaktaydı" (Ghubar,2000:225).

Kuzeyde Hazaralar, Özbekler ve Tajiklerle Peştunlar arasındaki gerginlik ve bölünmeler hükümet tarafından, içişleri bakanında, gönderici yönetiminin oluşumundan sonra ortaya çıkarıldı. Olay şöyle gelişti; zeminsiz doğulu Peştunları devlet, kuzeye göndererek oradaki halkın zeminlerini, cirip (جریب) =acres/acre = 4046meter kares) fazlalığı adına sahiplenerek bu Peştunlara verdi. Bu kararın ardından etnikler gerginliği başladı (Ghubar,2000:220). Bu olayı Nazrov iyice anlatmştır "Afganistan'ın eski devletleri zemin icat edilmesi, feodalların zeminlerini kısıtlaması ve ekilebilir zemin eksikliğini inşaat ve sulama ile halletmesi yerine, onlar Afganların (Peştunların) doğu ve güneyden, kuzeye ve batıya göç ettirmeleri ve oradaki Hazarların, Tajiklerin ve Özbeklerin zeminlerini bunlara devrederek sanki ekonomik ve sosyal durgunluğu hallederdi. Afgan (Paştun) kabilerinin ayrımcılık yoluyla taşınmaları ve asıl yerlilerin zemin ve mallarını sahiplenmelerine yönelik politika Afganistan hükümetlerinin bir geleneksel hale dönüşmüştür. 1951'de güneyli ve doğuluların taşıması kanununun onaylanmasından sonra bu cereyan daha da arttı. Çünkü bu kanun göçen Peştunlar için

hayli el açıklığı verirdi. Örneğin her göçen ailenin kuzeyde 4 hektar zemin yirmi yıl için 500 Afgani fiyatıyla verilerek zemin sahibi olurlardı. Afgan (Paştun) göçenleri üç yıllık vergi ve 10 yıllığa kadar askerlikten muaf tutuluyordu" (Nazarov, 2001:479). Ancak yeni gelen Peştunların yerli vatanlarına eziyet etmeye ve katletmeye başlayınca sorunlar çıkmaya başladı. Çünkü vatanda doğmayanlar ve babaları da vatanda doğmayanlar güney sınırından (Kabayil Pakistan) dan getirilenler yerli halkını eziyet ve her şeyden mahrum bırakırlardı. Eğer şikayet devlete gitse de Kemaladdin İshakzai (oradaki milletvekili ve daha sonrasında başbakan olan) nüfuzundan duyurulmuyordu (Koshan,1999:180).

1947'de doğu bölgede Safi kabilesi, 17 yıllık zulmüne karşı ayaklandılar, bu ayaklananlar çok kızgınca bastırıldı. Savaşa giren komiserler madalyalarla ödüllendirildiler. "Safi kadınları ile bebekleri böyle bir savaşın korkusundan Kunar denize attılar ve Kabil'de başkomutan Abdur Rahim Han, devletin bekası için tüm verilen hizmetle rağmen Safi'den olduğu için meşhur şair Khalili yeğeniyle birlikte hapse atılıp istimlak edildiler" (Ghubar, 2000:215).

Kısmı özgürlüğün hükümet tarafından yola çıkmasıyla birlikte aşağıdaki partilerden oluşturuldular:

1947 yılında devlete karşı, siyasal sistem ve entellektüeller tarafından (Uyanık Gençler) partisi kuruldu. Yayın organının ilki, 1951'in Mart ayında başlayıp ve Nisan ayında sona eren Angar gazetesi oldu, daha sonra Ulus gazetesi 1951 ile 1953 kuruldu. Bu partinin üyelerinin çoğunluğun devlet tarafından zindana gönderildi ve tamamen 1953'te Davud Han'ın sadrazamlık döneminde siyaset dünyasından veda etti (Ghubar,2000: 240 ve Farhang, 1988: 448). Bu partinin üyelerinin yüzü geçmemesiyle birlikte Nur Mohammad Taraki, Abdur Rauf Binava, Abdul Hey Habibi, Gül Paça Ulfat ve diğeri idiler (Dietl,1986:483).

Vatan Partisi de 1950'de entellektüeller ve yazarlar tarafından oluşturuldu. Yayın organı ise 1951'de başlayıp ve 1952'de devlet tarafından istimlak edilen Vatan gazetesiydi. Bu partinin üyeleri 1 yıldan 10 yıla kadar hapis cezasına tabi tutuldular ve mahpuslar hiçbir inceleme veya mahkeme görmeden sırf sadrazamın sözüyle

tutuklanmışlardı. Ve sonuç olarak sadrazam Mohammad Daud Han 1956'de resmi olarak sona erdirdi (Ghubar,2000:248).

Aynı şekilde Halk Partisi 1950'de Kabil'de kuruldu. Yayın organı ise 1951 Nisan ayında açılıp ve aynı yılın Temmuz ayında hükümet durdurduğu Halk Çağrısıydı. Hükümet bu partinin üyelerini de üç aydan 10 yıla kadar hapis cezası vererek böylece bu parti de diğer partiler gibi yok olup gitti (Ghubar,2000:255).

1950'de Kabil üniversitesi öğrencilerinin, Öğrenci Birliği derneğini oluşturduğunda, hükümet ve milli eğitim bakanına eriştirmek adına bazılarının üniversiteden atılıp ve diğerleri ise devlet tarafından hapislere düşerek böylece yedi ay süreyle hayatı sona erdi (Ghubar, 2000: 260 ve Farhang,1988:449). John C. Graffths bu durumu daha iyi anlatmıştır "Öğrenciler Birliği de kuruldu, tabii ki hükümetin davranışlarına, usullarına ve siyasetine karşı kızgınca ve saldırganca duruşu almışlardı, öğrenciler ağır eleştiriler ile yoğun solcu görüşleriyle ve tehlikeli yayınları ile, hükümet mensuplarını hedef almaları ile elastik islam rolünü yaygınlaştırması ile, zehirli, acı ve tehlikeli hale dönmüştü. hükümet metodunu değiştirerek 1951'de Öğrenciler Birliği iptal ve bilinen liderleri Pakistan'a kaçtılar, 1952'de tüm devlete bağlı olmayan tüm basınlar yayınlarından servis dışı kaldılar ve bazı liderli hapislere düşüp onlardan bazıları oralarda öldüler" (Griffiths,1983: 69).

Bu kışların ve siyasal çevrelerin oluşumundan sonra Daud Han, dış ilişkileri ve ekonomi bakanı tarafından Milli Clup veya Devlet Partisi (Milli Demokratik) de 1950'de bu gelişen akımların önlenmeleri için kuruldu. Bu teşkilat de Daud Han'ın güce varınca dağıldı (Ghubar,2000: 242). Bu teşkilatın üyeleri, Zahir Şah'a Şah Mahmut Han'ın yöntemleri krallığı çöküşe götürecektir ve sıkıyönetim alan bir devlet Muhammad Haşim Han gibi varması gerekli olup böye birinin Daud Han yüzüne şekillendirerek şahı ikna etmeye çalışırlardı (Farhang,1988:450).

Birlik Sırrı Partisi (BSP), Seyyid İsmail Belhi (Hazara), Khaje Mohammad Naim Kabil emniyet eski komandanı (Paştun) ve İbrahim Gav Savar (Hazara) ve devlete karşı Hazaralara özel vergilendirmeden dolayı çıkmıştı ve bu vergilerin sonlandırılmasına dek savaşan cesur adam (Hazara) tarafından oluşturulmuştu. Bunlar, âl-i Yahyanın tahta

oturduğu müddetçe, hiçbir zaman reform gerçekleştirilmeyecek diye inanırlardı. Dolayısıyla bunla, Şah Mahmut'un Nevruz (22 Mart ayı ve güneş takvimine göre yeni yılın ilk) gününde terör edilmesine, Deh Mazang hapishanedeki entellektüeller ve devlete karşı olanların tutukluların serbest bırakılmasına ve daha sonra genel bir protestoyla sarayı ele geçirerek siyasal İslam sisteminin hakim kılınmasına yönelik gizlice plan yaptılar. Bu plan nevruz gecesinde gizli plan üyesi biri tarafından Kur'an Kerim yüzüne sözlerini imza etmelerine rağmen ifşa edildi. Gün doğmadan, merkezi üyelerinin 11 kişi birer birer tutuklanarak ve hapislere atılarak 1950'den 1964 yaklaşık 15 yıllık hapis cezasını çektiler (Ghubar,2000: 259 ve Farhang,1988: 455).

Sözü geçtiği gibi devlet birkaç günlüğüne basın ve yayınları bağımsız olarak izin verdi. Grifftiths'e göre bu basınlar da devrimci olmaktansa en çok radikallardı (Griffiths,1983:69). Son olarak, partiler, basınlar tarafından tehlike hisseden ve eleştirilere açık olmayan devlet faaliyetlerini son vererek böylece devlet tarafından birkaç günlüğüne hediye edilen özgürlük ömrünü yitirdi. Şah Mahmut Han, hükümetin ilk adımlarında ayaklanmaların bastırılmasında ve emniyetin temin edilmesinde yükümlüyken şiddet ve zulüm ile görevi yerine getirdi, ancak sadrazam olduktan sonra, yumuşaklık metodunu öne alarak tutukluları serbest bıraktı. Ancak gerçekte demokrasi ve bireysel özgürlüğe inanmadığı için pek uzun sürmeden tekrar hapis kapıları devlete karşı çıkanlara, eleştirenlere ve meşrutiyet isteyenlere açıldı. Genel olarak Fahang'ın dediklerine göre "ondan genel hatırası kalan, bir savaş veziri olarak sıkı yöneten ve bir sadrazam olarak ise yumuşak olan birini şekillendiriyor" (Farhang,1988:457) olmasıdır. Sonuç olarak o planlarda yenilen ve problemlerin örneğin Peştunistan sorunları ki aslında Daud Han'ın kendi tarafından oluşturulan ve hükümete ele almak için Peştunistan'ın özgürlüğü slogan yapan (Farhang,1988:449), gibi sorunların çıkışlarıyla sadrazamlıktan istifa ederek yerini yeğenine (Daud Han)'a vererek siyaset dünyasına veda etti (Misbahzada,2009:109).

### 2.7.3. Mohammad Daud [4] Sadrazamlık Dönemi (1953-1963)

1953'de Zahir Şah'ın amcaları sadrazamlık ve dış ilişkiler bakanlığından çekilerek, Şah'ın aynı yaştaki amca oğullarına sıra geldi. Bu şekilde güce yükselen Mohammad Daud Han, on yıllık devlet, polis ve silahlı askerleri el tutuşacak kadar profesyonel

kişiliğe sahip bir insandı. Diğer yüksek rütbeli pozisyonlar da krallık ailenin elindeydi (Clifford,1989:182). O kabinesini daha önceden planlandığı gibi Milli Clup üyelerinden seçti (Farhang,1988:460). Artık özgürlük, demokrasi vb gibi konular tatil olup sadece iki mesele devletin siyasal konusu olmuştu; biri Peştunistan konusu ve diğeri ise, liderlik etmiş ekonomi ve planlanmış ekonomik işlerinin gelişmesi. Bu işlerin de sadrazam mutlak yönetim altında iki en yakın meslektaşları; Mohammad Naim Han (dışilişkiler bakanı ve sadrazamın kardeşi) ile Abdul Malik Han (maliye bakanı) vasitesile işlenmesini isterdi (Farhang,1988:460). Bundan dolayı aynı yılın 20-25 Kasım ayında görünürde Louy Cerga (Büyük Toplantı)'ı oluşturarak, her ne pahasına olursa olsun silah alınıp Peştunistan savunması konusunda anlaştılar (Farhang,1988:464). O eğitimlilerin güce sahip olmalarına yönelik iştahlarını açarak Abdur Rahman Han'dan sonra ilk on yıllık sadrazamlığında hükümetten itaat etmenin artışını sağlanyan ve feodalların yetkilerini sınırlanan tek ve ilk kişidir (Griffiths,1983:70). Ghubar'a göre gücün merkezileşmesi ve otokratiğin tekrar ortaya çıkması (Ghubar,2000:271), demokrasiden yoksunluk ve özgürlüğün nefes almaması gibi kavramlar ve Haşim Han amcasına benzeyen dönemin tekrar başlanması yine Daud Han tarafından gerçekleşti (Varasci,2002:351).

Daud Han her şeyden önce Amerika yardımına koştu, bu yardım istemeler Amerika tarafından pozitif cevabı olmadı. 1954 yılında Amerika cumhurbaşkanı yardımcısı, Richard Nixson Afgansitan'a gelinde de bu konu açıldı ve yine de kabulü uygun görülmedi. Amerika'nın bu dönemdeki tek işi, harcaması Afgansitan devleti tarafından ödenen, Hilmand projesi üzerinde idi (Farhang,1988:462). Buna ek olarak 1958 yılında Amerika'ya sefer edip her ne kadar ısrarcı olsa da Amerika'nın Peştunistan konusundaki kanaatını alamadı (Farhang,1988:474).

Sovyet Birliği ise tam tersine Afganistan devletiyle Daud Han bizzat kendisiyle sıcak ilişki kurdu. Ruslar Sömürge edilen ülkelerin durumundan, özellikle Daud Han'ın hırslı ahlak ve davranış yapısından da büyük ihtimalle bilgi sahibi di. Dolayısıyla, SB 3.5 milyona aşkın ABD doları fırın Fabrikası ile tahıl deposu için Afganistan'a tahsis ederek caddelerin betonlandırma sorumluluğunu yüklendi (Farhang,1988:462). Bu olaydan önce Sovyet Birliği partisinin lideri ve devlet reisi, Khrushchev, Bulganin'le birlikte Afganistan hükümetin davetiyle Kbil'e gelerek yüz milyon Dolarlık yardım sözünü verdi. Buna ek

olarak Rusya Peştunistan hakkında Afganistan'ı savunduğunu dile getirdi. Böylece 1956'den itibaren her yıl onlarca Rus teknik, bilim vb yüksek rütbeli heyetleri Afganistan'a geliş-gidişi başlayıp Afganistan'dan da karşılık olarak gerek sadrazamın bu yıllar arasında en az iki kere Rusya'ya gidişi ve gerekse heyetlerin bu yola düştüğü olmuştu (Farhang,1988:462). Graffths'ın ifade ettiği gibi, Daud Han, Afganistan'ın gücünden üstün karlılığın peşinde idi, dolayısıyla o Afganistan'ı ekonomik açıdan Rusların pençelerine düşürecek işlerin yapılmasına kalktı ve bundan dolayı Amerikanlar tarafından (Kırmızı Devlet Adamı)'ın lakabı verildi (Graffths:1983:71). Dietl'ın dediklerine göre, o ilişkilerini sürekli kılmak için ilgisi gittikçe artmaktaydı "Daud Han'ın Rusya'ya ilgisinden ve soylu olduğundan kırmızı prens olarak bilinen, hoş görünmeyen ilişkilerini Rusya ile devam ettirirdi" (Dietl,1986: 43). Daud Han'ın Ruslarla ilişkisinin günlendiğinde geldiği nokta, önderlik edilmiş ekonomi teorisi (devlet tarafından ekonomi politikasnın belirlenmesi) olup Afganistan'daki beş yıllık ekonomik gelişmindeki programından yer verilmişti (Juya,2008:272). Daud Han ile Pakistan arasındaki sorun Peştunistan meselesinden dolayı 6 Eylül 1961'de diplomatik ilişki kesmesiyle birlikte transit yolları da kapatılarak ve Amerika tarafından süren altyapı işleyişi hemen durdurulunca Afganistan ekonomik açıdan sıkıştığında Rusya tekrar Afganistan'a yardım fırsatını buldu (Bradsher,1991: 22).

22 Eylül 1956'da ilk beş yıllık Afganistan ekonomi gelişme planı maliye bakanı, Abdul Malik Abdul Rahimzai'ın gözetmenliğinde uygulamaya konuldu (Farhang, 1988: 464). Ancak ilk beş yıllık planın sonlarında, planlamada öngörülmüş konulardan oran olarak daha fazla yatırım yapılmasına rağmen gelişme süreci diğer bir boyut ve yönü aldığını fark ettiler. Yani tarım yerine altyapı işlerinde özellikle cadde ve elektirik üretimi (electric generation)'inde harcanmıştır (Farhang,1988:471). İlk beş yıllık planlamda yenilgi tecrübesi, ikinci beş yıllık planlamanın daha düzenli ve gerçekçi olmasına neden olsa da, yardım eden ülkeler para ödemediğinden ve elindeki paranın büyük bir kısmı cadde ve elektrik tesislerinde kullanımı, yine de belirlenmiş dengeyi tutturamadılar. Bu planlar istenilen hedeflere ulaşmasa da daha sonra tarım, turizm ve küçük sanayilerin gelişmesinde yardımcı olan yan etkileri görünmektedir (Farhang, 1988:472).

Her iki geliştirici planında yenilen Daud Han, bu sefer Zahir Şah'a parti hükümetine temel alan yeni bir anayasanın düzenlenmesinin önerisinde bulunsa da reddedildi. Daud Han'ın böyle yön çevirmesi onun cumhurbaşkanlık döneminden anlaşıldığı gibi, parti hükümetin oluşumundan asıl hedefi, Milli Clup'un hükümete önderlik etmesiydi (Nazarov,2001:522). Parti politik sistemin önerisinde ek olarak, tutuklularının serbest bırakılmasıdır. "diğer programlarında (altyapı planı ve Peştunistan ilke Pakistan sorunun halledilmesi dahil olmak olmak üzere) yenilen Daud Han, yönetiminde değişikliğin getirmesini ve bunu ilk adımı tutukluların serbest bırakılması oldu." Bu dönemde sadrazam ilk olarak özgürlük isteyen elemanlarını yanına almasının gerektiğini düşünerek, bazı siyasi tutuklular, Dr. Abdul Rahman ve Barat Ali Taj gibi kişileri serbest bıraktı (Farhang,1988:475).

Her üç amcaoğlu, kadınların açık olmalarına yönelik izin vermeye karar aldılar. Buna yönelik 1959 yılının bağımsızlık töreninin bir gecesinde sadrazam ve dış ilişkiler eşlerinin açık katılmalarıyla, bu kararı uygulamaya koydular. Buna göre devletin yüksek rütbeli memurları ve komiserler de peşinden gittiler (Farhang, 1988:468). Bu olaydan sonra Daud Han, hicabın kaldırılmasını ilan etttiğinde Kandahar halkının protesto etmelerine ve emre karşı çıkmalarına neden oldu. Ayaklanma, ordunun Muhammad Han komutanlığıyla feci bir şekilde bastırılıp yüzlerce insan toprağa düştüler. Adı geçen komutan orgeneral rütbesini alarak daha sonra savunma bakanlığına yükseldi. Aynı şekilde anti-islamcılığından dolayı karşı çıkan Mangal kabilesini de kötü bastırmanın sonucunda 14 bin aile kaçmak zorunda kaldılar (Misbahzada, 2009:114). Graffthts Kandahar halkının bastırılmasını şöyle anlatır; "yıllar boyunca Kandaharlı zenginler, vergi ödemekten çekinirlerdi ve hükümet de ses çıkarmazdı. 1959 yılında da her zamanki gibi ödemediler, askerleri sıkıştırmak ve dönmesi için kaç günlüğüne camiyi sığınakları olarak kullandılar, camiden çıkınca yolda, yollarını kapatan Daud Han'ın ordusuyla karşılaştığında cereyan savaş akışına dönünce, Daud Han gönül rahatlığıyla onlara ateş açtı, böylece o andan sonra vergiler kısıtlanmadan doğrudan ödenmektedir" (Graffths:1983:70).

Ama Clifford, on yıllık Daud Han sadrazamlığını şöyle anlatmıştır; "1953-1963 on yıllık dönemde, özellikle önemli değişimlere ülke tanıklık etti. 1956'de uygulamaya

konan ilk beş yıllık refah planı, siyasal reformu dikkate almaktan önce, refaha sebep olan ekonomik altyapının planlarının yapılmasına odaklanarak, devletin tüm giderlerinden %30 oranını refah ve ekonomik geliştirmelere ayırt etmişti. 1957 yılında tüm bakanlıklarda yapılan planlarını kontrol etmek için bir (Planlama Bakanlığı/Ministry of Planning) kurdu. Afganistan dış ilişkilerdeki tarafsızlık, doğu ve batı gibi yabancı ülkelerin desteklerinin kendine doğru çekmeyi başardı ve silahlı güçleri Ruslar desteğiyle temelinden, (reengineering) yani yeniden yapılandırdı. Bu yılların geçmesiyle Zahir Şah, yavaş ancak devamlı olarak hem kraliyet ailesinde hem de ülke çapında yetkisini güçlendirmek ve sağlamlaştırmak istemekteydi. Dolayısıyla Zahir Şah'ın isteği üzere, Daud Han, on yıllığına elinde tuttuğu güçten istifa etti" (Clifford,1989:183). Henry Bradsher de "Afghanistan and the Soiet Union" kitabında siyasal sorunlara ek olarak ekonomik sorunları ile güneydeki başkaldırmarı, Daud Han'ın istifa nedenler arasındaki belirgin faktörler olarak anlatmaktadır (Bradsher,1991:22). Diğer yazarımız Nazarov'a göre, Daud Han'ın aslında kendine abartılı güvendiğine kurban gittiğini yazmıştır. Çünkü Davud Han, sadrazamlık için uygun kişinin bulunmadığına ve şahın da istifasını reddederek işin başına dönmesine isteyeceğini düşünmekteydi ancak ne yazık ki yanılmıştı (Nazarov,2001: 522-23).

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

## 3. MEŞRUTİYET DÖNEMİ (1963-1973)

Zahir Şah'ın 30 yıllık krallığının geçmesi, onun gençlere seslerinin duyurulması için demokrasi yoluyla alan hazırlanılmazsa, tekrar kraliyet ailesi teröre maruz kalma riskinin oluşmasına neden oldu. Bu etkiler altında işlerin işleyişi yönetimini krallık aileden olmayan birine vermeye karar aldı (Farhang, 1988:482). John C. Graffths de, Zahir Şah'ın kişisel gücünü sınırlandırılmaya, iki yüz yıllık soyluluğa son nokta koyarak vatanına mutlak monarşinin yapılamadığı bir hizmet vermeye yönelik bir sistem kurduğunu ve tüm bu işlerin yapılımı, yirminci yüz yılın baskıları altında yapıldığını söylemiştir (Graffths,1983:71-72). Lourel Corona da, Zahir Şah'ın, krallık aile üyelerini devlet pozisyonlarından mahrum bırakan meşrutiyet sistemi Afganistan'da kurması Britanya ile Holloanda sırasına getirdiğini ifade etmiştir (Corona,2005:44). Leon Poulada da, egemenlik etniğe (Peştun)'a ait olmayan başbakanın seçilmesi ile, problemlerin halledilmesine yönelik bir çözüm bulma fırsatını yarattığına inanmıştır (Poulada,1989:158).

### 3.1. Dr. MOHAMMAD YUSUF'UN SADRAZAMLIĞI (1963-1965)

Doktor Mohammad Yusuf 13 Mart 1963 yılında kabine üyelerini ilan etti. Kabinesi, her ne kadar kral ailesine mensup olmasa da şah ve krallık ailesinin güvendiği dört adamdan oluşmakta idi. Planların yürüyüşüyle ilgili ilk andan kabine üyeleri arasında tartışmalar çıkmaya başladı, bazıları, muhafazakarlık usulunu koruyup, planların uygulanması aşamalı olmalı derken, ikinci kısım ise hızlıca uygulanmaya konulsun diye inanırlardı (Farhang,1988: 484, ve Devlet Abadi,1992:276). Bu dönemde yeni hükümet iki amaç ekseninde dönerdi; biri Pakistan'la gerginliğin son bulması ve orta çizgide bir dış politikasının belirlenmesi ve ikinci ise, demokrasi değerlerinin girişi için anayasanın değiştirilmesi (Farhang,1988:485, Nazarov, 2001:536 ve Varasci,2002:502).

Louy Cerga (büyük toplantı) 9 Eylül 1964 yılında açılarak yaklaşık on gün süren krallık ailesi, Peştunca, Hanefi mezhebi ve hakemlik bağımsızlığı gibi konular üzerine durularak, 1 Ekim 1964 Zahir Şah'ın mühürlenmesiyle yeni anayasa yürürlüğe girdi. Bu

yeni kanuna göre Afganistan, üçlü birliklerin (icra, yasama ve yargıtay) ayırımı ile birlikte bir meşruti monarşi olarak ilan edildi (Farhang,1988:490, Nazarov,2001:529 ve Sistani,2000:39). Bu anayasa her ne kadar batılı ve Amerika seviyelerine varmasa da, bölgedeki ülkeler arasında özellikle İslam dünyasında en iyi kanunlardan biri olarak sayılırdı. Çünkü şahın tüm yetkilerini sınırlamak, kraliyet ailesinin ellerini devletin işlerinden çekmek, halkın temel özgürlüğünü ve bireysel güvenliğini sağlamak ve iki organın (yasama ve yargıtay)'ın yürütme (şah) organının altından ayrılmasıyla, devlete gerekli sayılır asıl organ ayrımı ortaya çıktı (Farhang,1988:493, Nazarov,2001:531 ve Sistani,2000:39). Clifford da bu kanunun ayrıcalıklarını şöyle beyan etmiştir; "bu anayasanın en belirgin özellikleri; tamamen ve belirgin olarak üçlü organlarının; yürütme, yasama ve yargıtay organlarının ayrılmaları, devletin hiçbir yüksek pozisyonlarının krallık aileye ayrımının yasaklanması ve artık özgür basınlarının ve bağımsız partilerinin oluşturulmasının gerekliliğinin açıklanmasıdan oluşmaktadır gerçi en son kalem, tamamen icraya konulmadı" (Clifford,1989:185).

John C. Graffths, Zahir şahın güçten kenara çekildiğini ifade etmiştir "yeni anayasadan, şah kendisini güçten çektiği, kudretini azaltığı ve kısıtladığı sonucu alınmaktadır" (Graffths:1983:72). O ekler ki; Zahir şah, o zamandaki bazı koşullar, icaplar ve gereksinimlerden ve ayırca kraliyet ailesi arasındaki gerginliklerden dolayı, yeni anayasada bu aileye yetkilendirme görev ve pozisyonlarda atamalarından kaçmaya çalıştı (Graffths:1983:36). Grafttths, bu anayasaya göre şahın kısıtlanmış ayrıcalıklarını da yazmıştır; "bu kanun açıkça bazı koşulları içermekteydi, örneğin; şahın Afgan millete ait olmalı, Nadir şahın ailesinden olmalı, müslüman olup Hanefi mezhebine yolcu olmalı gibi koşullar. Kendisine potansiyel güçleri, bunlardan biri olarak konseyin kurulması ve iptalı gibi güçleri elinde tutmuştu" (Graffths:1983:73). Ancak Ghubar ve Dietl, bu anayasa gerçekte, o otokrasi ve miraslık krallığın çerçevesindeydi, sadece işlerin görünümünde değişimler gerçekleşmişti. Sadrazamlıkta da eskilerden bakan ve büyükelçi olmuş ailelerden kişileri görevlendirmişti (Dietl,1986:44, ve Ghubar,2000:271).

1 Ekim 1964'de Zahir şah yeni anayasayı kurdu, buna dayanan milli konsey meclisi; milli konsey (parlamento ) ve lordlar konseyi (elder house) iki bölüm olmak üzere oluşturuldu. Milli konseyin üyeleri bağımsız, sırrı ve doğrudan seçimle halk tarafından

dört yıllık süreyle kuruldu. ancak lordlar konseyinde 1/3'ü şah, 2/3'ü iller toplantılardan ve o bölgedeki halk seçimiyle seçilerlerdi (Bradsher,1991:27 ve Nazarov,2001:529).

Yürütme Organı (Executive Branch): yeni anayasaya göre Afgansitan bir monarşi ülke olarak hep kalmalıydı ve şah da Nadir Han'ın ailesinden olması zorunluydu ancak eskinin tersine tam yetkililiğini sınırlanmışlardı. Silahlı kuvvetlere komutanlık etmek, savaş ve barış ilanı, Louy Cerga'nın açılışına çağırma, parlamento açılışı ve kapanışı, yasama ve emirlerin verilmesi, uluslararası antlaşmaların müzakeresi ve değişimi, seçimli olmayan Sena Meclisi (loardlar meclisinin) yerleştirilmesi, yargıtay üyelerinin ve askerlik makamlarının seçimi ve son olarak da olağanüstü halleri ilanının verilmesi görevleri ve yetkileriydi (Clifford, 1989:185).

Yasama Organı (Legislature): yasama organı iki meclisi (milli konsey ve lordlar meclisini "elder house/Meshrano Cerga") kapsamaktaydı (Farhang,1988:496).

Yargıtay (supreme court): Bu organ halkın tüm hukuksal istek ve iddialarının incelemesine yetkiye sahiplerdi ki kanun mutabakatıyla ona dönüş yapılırdı. Buna yönelik hapis anahtarları polislerden hakimlerin eline geçti. Bunun yanı sıra halkın can ve mal güvenliği ortaya çıktı (Clifford,1989:191, ve Farhang, 1988:535).

Bu dönemde de bazı eski politikalar takip edildi. Örneğin; bağlantısızlar hareketi (non-aligned movement) ülkelerine üyeliği, kompleks ve önlendirilmiş iktisat politikasının uygulanması, altyapılarının sürdürülmesi ve bunlara ek olarak ülkenin 28 idari üniteye (illere) bölünmesidir. Wilhelm Dietl'in dediklerine göre; 1963 yılında Ruslar, yıllardan bu yana Afganistan'da tüm Türk çalışanları temizleyerek yüzlerce Rus'un yerine Afganistan'ın ordu alanlarında yerleştirerek faaliyete meşgul ettiler. Ayrıca tüm eğitim alanları ve uzay bilimleri işleri Rusların eline düştü (Dietl,1986:44). Rusların ordularda bulunması, bu on yıldaki darbe sebebidir.

### 3.2. HAŞİM MAİWAND WAL SADRAZAMLIĞI (1965-1967)

O yurtiçinde sağcı gruba yönelik ve yurtdışında ise batılı ülkelere doğru hükümet politikasını oluşturdu. Sonra bunun yanlış olduğunun farkına vardı. Çünkü yurtiçinde öğrenciler, partiler ve zıt akımlar bu mevcut olan olayların gelişmesine sebep olduğunu

sanarak gittikçe her gün protestolarda artış gösterirlerdi (Farhang,1988:508 ve Nazarov, 2001:545).

Maiwand Wal, 1967 yılında çoğunda devlet çekirdek adamlarından oluşan Gelişmiş Demokratik Partisi (GDP)'ısını kurdu. Eşitlik (müsavat) gazetesi bunun basın organıydı ve ana sözleşmesinde şimdiye kadar karşı olduğu sosyalizmi, parti konulardan biri olarak önerdi. İşte burada aktif solcular bu sosyalizm iddiasini radikalca saydılar, diğer yandan kraliyet ailesi de bunu bir samimiyetsizlik göstergesi ve makamını elde etmek için hedefinden vazgeçmesi olarak algıladılar. Buna ek olarak daha önceki dönemlerde Vish Gençler Partisinin yanına tutarak sanki bunları kendine ittifak ettiğini gösterdi, ancak şahın ve ailesinin hoşuna gitmedi bu iş. Daha sonra Sardar Wali, şahın damadı, Sardar Walinin tehdidiyle bu partinin üyeleri istifa etmek zorunda kaldılar (Farhang,1988:511, Ataee,2004:358 ve Nazarov, 2001:547,562).

Anayasa'dan anladığı ve tefsir ettiği mesele, parlamentoya haberdar etmeden kabinesine değişimleri getirebime yetkisiydi (Graffths:1983:79). Bu işi ve daha sonra Amerikan Merkezi İstihbarat Ajansı (CIA)'na bağlılığa sanıklığı yetki ve gücünden bir hayli düştürdü (Ataee,2004: 539, Mubariz,1996:282, Nazarov,2001:547) ki sonuç olarak istifa etmek zorunda kaldı.

Etnik bağlantılarını İbrahim Ataee şöyle dile getirmiştir: "Maiwand Wal'ın babası bir Özbek din hocası olarak Peştunların bölgesindeki Mukur (Ghazni)'da oturuyordu, Peştunların etkili biri hoca Gul Akhonzada, kızını buna evlendirerek böylece Maiwand Wal bu kadından dünyaya geldi" (Ataee,2004: 356).

### 3.3. NOOR AHMAD ETİMADİ SADRAZAMLIĞI (1967-1971)

Maiwand Wal'ın istifasından sonra Zahir Şah, Noor Ahmad Etimadi'yı kabinenin oluşturulmasına sorumlu kıldı. O Radyo Kbil'in yayınladığı kaç günlük müzakeresinden sonra parlamentodan oy çoğunluğuyla sadrazam oldu (Farhang,1988:513). Kabinesinde iki Uzbek ve Hazara da yer almıştı "ve hatta mühendis Yaqub Ali'yi Hazaraları hoşnut etmek için kamu hizmetleri başkanlığı (ministry of pulic untilities)'nda veriz olarak

atandı. Şahın güvendiği diğer adam, Abdul Sattar Sirat ] Uzbek [ ise danışmanlık veziri olarak ilan edildi " (Ataee,2004:362).

Onun solcu sponsoru ve sağcı akışına karşı olduğu tanıtılmıştır. O solcularla kolaylık sağlayıp imkanlardan faydalandırırken sağcı ve hocalarla şiddetle davrandı. Marxist ünsurlerine karşı, Kabil'deki Pul Khishti Camisi'nde ve özellikle de Parçam basınında görev yapan İmamları (hocaları) gece vaktinde polisler tarafından camiden çıkarılıp ülkenin köşelerine sürgün etti (Farhang,1988:514, Nazarov,2001: 551, Mubariz,1996:290, Devlet Abadi,1992:286).

Onun sadrazamlık döneminde partiler kanunu iki meclisten geçerken Zahir Şah'ın son dönemine kadar Zahir Şah tarafından onaylanmadı (Graffths: 1983:79, Farhang,1988:514 ve Mubariz,1996:91). Bu dönemde her ne kadar partiler faaliyetleri artırırsa da bunun yanında, islami grupların karşı koymaları hep artış gösterdi, öyle ki üç aylıktan az bir sürede, solcu partiler tarafından grevler başladı ve buna ek olarak, öğrenciler tarafından bu sürede on kereden aşkın protestolar başlayıp sağcı ve solcu taraftarları arasında tartışmada bazıları ölüme gittiler (Farhang,1988:517, Fruzan, 2004: 63 ve Ataee, 2004:361).

Parlamento bazen hükümeti, Peştunistan konusun bir kenara bıraktığı için şiddetle eriştiriyorlardı. Öyle ki 1978 Mayıs ayında sadrazam Etimadi, konseye soruşturularak, Peştunistan'ı yabancılara bıraktığı için sanık ettiler (Poulada,1989:159, ve Mubariz,1996:291). Vatandan huzurun kaçması/gerginliğin şiddetlenmesinden sorna 1971 yılının Mayıs ayında parlamento baskısıyla istifa etmek zorunda kaldı (Farhang,1988:518).

Soyluluğu konusunda İbrahim Ataee şöyle ifadesini kullanmıştır: "Noor Ahmad Etimadi, Sardar Heyder Han'ın oğlu ve Abul Kudus Han Etimad-ul Devleh'ın torunuydu. Nahir Han'ın katili, Abdul Khaliq Hazara'nın idam edildiği zamanda koşa koşa gelip burnunu cepten çıkardığı bıçağıyla keserek böylece kraliyet ailesine bağlılığını/köleliğini açıklayan kişi bunun babasıydı" (Ataee, 2004:361).

### 3.4. Dr. ADUL ZAHİR SADRAZAMLIĞI (1971-1972)

Bu dönemde yine tekrar dil meselesi açıldı, ancak bu sefer, devlet memurlarının iki dili; Peştunca ve Darice'yi bilmeleri gerekliliğiydi. İhtilafın kaynağı, devletin Peştunce dilin kamulaştırılması peşinde olduğu 1936 yılına kadar gider, ki Peştunlar eğitim, memurluk, ordu vb konularda özel ayrıcalığı sahiplerdi (Farhang, 1988:520, ve Devlet Abadi,1992:290).

Bunun sadrazamlık döneminde kıtlığın Aralık 1972 yılına kadar sürecinde, malların enflasyonları nedeniyle yarım milyon kişi açlıktan ölü düşüp halk şehirlere yöneldi. Ortalama olarak devlet durumun iyileşmesinde başarılı olamadı (Graffths: 1983:83, Ataee,2004:364, Fruzan,2004:72, Farhang,1988:520, Mubariz,1996:298 ve Devlet Abadi,1992: 290). Sonuç olarak parlamento ile sadrazam arasındaki ihtilaflar onun istifa edilmesine sebep oldu (Farhang,1988:520).

O etnik olarak Peştun ve Habibiye Lisesinden mezun olduktan sonra, yüksek öğrenimini Amerika'da tıp alanında bitirmişti (Farhang,1988:521 ve Mubariz,1996:297).

### 3.5. MOHAMMAD MUSA ŞAFIQ SADRAZAMLIĞI (1972-1973)

O iki büyük işin yapılmasını istedi; biri emniyet ve iç düzenleme, ve sağcı ve solcu gruplarının tahriklerinden meydana gelen kaosun ortadan kaldırılması, diğeri ise Sovyetler birliğine aşırı eğilim dış politikasından dönerek tarafsızlığı seçmek, ancak batılı tadıyla (Farhang,1988:523 ve Devlet Abadi,1992:291).

Shafiq tüm gücüyle içsel ve dışsal problemlerle mücadele verirdi ve Hilmand suyunu, İran'ın sadece %20'sini kullanılabilirliğini ve gerisi içi fiyat ödemesi gerektiğinde iki devlet arasında anlaşma yaptırdı. Ancak içerdeki rakipleri, bu işin toprak satılmış gibi halkın algılamasını sağladı. Ayrıca Cehalate Karşı Milli İrade Mücadelesini Birleşmiş Milletler organizasyonları yardımıyla kurarak kişilerin 18-28 yıllar arasında eğitimli ve genel olarak kendi mesleğinde eğitilmiş olmalarıydı ve en önemlisi de idari fesatta karşı çıkarak ülkenin ekonomisini re-integre etti (Bradsher,1991:38, Mubariz,1996:301, Fruzan,2004:73). Bu durumun ve dengesizliklerin devamı, yabancıların içsel meselelere ve özellikle Sovyetler Birliğinin karışması 1973 yılının darbesine yol açtı.

### 3.6. ON YILLIK MEŞRUTİYETTE POLİTİK PARTİLER

Bu dönemde Halk Demokratik Partisi (People's Democratic Party of Afghanistan; PDP/HDP) veya birinci Komite, Marxism'in ve Leninizm'in teorilerini haykıran; Nur Mohammad Taraki, Babrak Karmal, Mir Akbar Khabir, Anahita Ratip vs Hasan Sharq, sadrazamin en yakın yardımcısının desteğiyle kuruldu. 1 Ocak 1965 yılında ilk parti kongresini oluşturdular. İlk partinin tüzüğünde, bu partinin işçilerin en yüksek organı olarak tanıtmışlardı. Bu parti 1967 yılında iki gruba; biri Nur Mohammad Taraki liderliğinde ve diğeri ise Babrak Karmal liderliğinde ayrık düştüler. Peştunca konuşanların ve kabilelerin ve köylerine bağlı olanlar Halk grubuna toplandılar ve şehirli temelli Darice konuşanların çoğunluğu Parçam (bayrak) grubunda toplandılar (Farhang, 1988: 496, Ataee,2004:368, Dietl,1986: 45, Graffths:1983:62, Mubariz,1996:278, Devlet Abadi,1992:281 ve Sistani,2000:41). Halk partinin; Halk ve Parçam olarak ikiye ayrılmasından sonra üçüncü grup; Sitam Milli adı ve Tahir Badakhshi liderliğiyle gayrı resmi olarak kuruldu. o "Afganistan sosyal durumundaki majör çekişme, sınıf çatışması değil etnik çatışmadır ve Peştun etniği diğer tüm etniklerinin kayıp haklarının sorumlusu olarak algılanırdı" (Farhang,1988:515). Adı geçen grubun hep Tajikleri, Hazaraları, Özbekleri ve Türkmenleri destekleyerek Peştunların sosyal, siyasal ayrıcalıklara ve daha iyilerine sahip olduklarını iddia ederdi (Nazarov,2001:559). Modern Demokratik Partisi ile Şule Jaavid yayın organı 1968 yılında Çin komünistler tarafından desteklenen Maoist eğilimlekuruldu (Farhang1988:515, Ataee,2004:369,Nazarov,2001:560,Mubariz,1996:29 ve Sistani,2000:40). Böylece partiler komünistlik ve maoistlik eğilimle Afganistan'da gerçek faaliyetlerini başladılar ki bu akışların ve sağcı/solcuların daha sonraki Afganistan genel politika yapısında fazlasıyla etki bıraktılar.

Diğer parti, mühendis Gholam Mohammad Farhad liderliğiyle ortaya çıkıp daha sonra "Afgan Sosyal Demokrat" adını tercih ederek Afgan Millet gazetesini, ülke içinde Peştunların etnik talebi amacıyla ve eski Afganistan sınırlarının sahiplik iddiasıyla kurularak yurtdışında yayın yapmaktaydı (Farhang,1988:499, Ataee,2004:370 ve Nazarov,2001:564). Diğer bir parti ise o zamandaki şahın danışmanı ve bilinen şair; Üstat Khalilullah Khalili tarafından "Milli Birlik" adına ve Zarnigar olarak bilinen, islamcılık eğilimiyle muhafazakarlarca kuruldu. daha sonra bu partinin lider ve üyeleri, Sovyetler

Birliği işgali karşısında cihad zamanında, "Cemiyet-i İslami/İslam Cemiyeti"ni kurdular (Farhang,1988:496, Ataee,2004:372 ve Nazarov,2001:561).

Nahzat-i İslami ve Hizbullah (İslami Ayaklanma ve Allah'ın Partisi), Şah Mahmut Han sadrazamlık döneminde başlamıştı, 1964 yılında Cemiyet İslami'ye adını değiştirdiler. Bu partinin çoğunlukla liderleri, Kabil üniversitesi, İlahiyat fakültesinden oluştururdu, Burhanuddin Rabbani, Seyaf, Mevlevi Nayazi, Mevlana Minhaj-ul Din, Mevlevi Yunus Khalis, Mevlevi Faizani, yargıç Hidayat (Farhang, 1988: 515, Ataee, 2004: 369, Nazarov,2001: 565, Sistani,2000:40). Bunlar solcu güçler ve partiler aleyhine cihad ilan ederek başarılı oldular. Güya İslami devletinin katılaşmasından sonra, aralarında girerek beş yıllık iç savaşlarına neden olan gerginlik ve etnik boşlukları son noktasına kadar götürdüler.

Afganistan'da 1964 yılından önce partilerin kurulması kanunen yasaktı. Bu yılın anayasası partilere kurulma hakkını tanıyarak ardından iki meclis de politik parti kanunu onayladılar ancak Zahir Şah krallığın sonuna kadar bu partileri ne mühürledi ne de geçerliliğini kabul etti. "Zahir Şah, kanunca istemediği kanun tablosunu, onaylamak zorunda değildi ve bu haktan dolayı, partiler kanununu hükümetin sonuna kadar imzalamadı. gerçi o zamanda sağcı ve solcu siyasi partiler gayri resmi ve gayri kanuni olarak faaliyet gösterirlerdi" (Clifford,1989:195). O ekler ki "partilerini onaylanması için geciktirenlere başvururdu, çünkü bu kanunun, taht ve koltuğunu tehdit eden unsurları kaynak eden karşı partilerinin oluşturmasına yol açılacağından endişeleniyordu" (Clifford,1989:241). Bradsher der ki, Zahir Şah, partilerin kanunun onaylamazsa da kurulmasını da engellemedi "o yarım kanuni partilerinin olgunlaşmasını önlemedi ve on yıllık dönemde öyle siyasi eğilimler ortaya çıktı ki siyasal radikallaşmaya ve aşırılığa neden oldu ve marxist ve aşırıcılık gruplar ortaya çıktı" (Bradsher,1991:23).

Toplam olarak anayasaya dayanarak (meşrutiyet) on yıllığında, elde edilen fırsatından dolayı, partilerin faaliyetleri oldukça fazlaydı, ancak sonuçlarıysa bir anarşizmden başka hiçbir şeydi, yani halk için düşünsel ve siyasal akışlarının ve devletçiliğinin üretimini yapamadılar. Tüm sağcı ve solcu partilerinin faaliyetleri, etnik, dil ve mezhep eksenleri etrafında dönerdi.

## 3.7. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE EKONOMİ

Meşrutiyet on yıllığında ekonomi politikası aynı planlama ve önlendirilmiş ve komplex ekonomisine yönelikti (Farhang,1988:526). Meşrutiyet onlukta üç beşer yıllık sosyo-ekonomi planları aşağıdaki gibi uygulamaya konuldu "üç yılda beş yıllık Afganistan sosyal ve ekonomik gelişme planlarına yönelik devletin yatırımı toplam olarak 53 milyar Afgani'den oluşmaktaydı, bunlardan; ilk beş yılda 9.35 milyar Afgani, ikinci beşde 24.6 milyar Afgani ve üçüncü beş yılda 19.35 milyar Afgani istihsal edilmişti" (Nazarov, 2001: 570). Bu dönemde ülkenin altyapı bölümlerinde yapılan yatırımlardan dışında üstyapılarda da işler gerçekleşti, ancak devletin kısıtlı bütçesi ve imkanatlarından dolayı, sadrazamlar kendi dönemlerinde planlarının uygulanmasında pek başarılı olamazlardı.

## 3.8. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE: EİĞTİM, KÜLTÜR VE BASINLAR

Bu dönemde eğitimin şehirlerden mahalle, kasaba ve köylere yayınlanmasıyla birlikte, eğitimin niteliğinde bir düşüş gerçekleşti "çoğu zamanda eğitimin niceliğin artması ile, niteliğin düşüşüyle sonuçlandırılıyordu" (Farhang,1988:529) ve Kabil üniversitesinde farklı farklı fakülteler açıldı. Farhang, solcu ve sağcı akımlarının eğitim ve üniversitelerde müdahalelerini şöyle dile getirmektedir; "ilk adımda hoşnut olmayan ve şikayetçi liderleri solcu Parcham (bayrak), Halk ve Jaavid Şulesiyle idiler ancak 1969'dan sonra okullarda ve üniversitelerde islamcılık partilerini de etkiye sahip olup onları geri çekilmelerine sebep oldular. Aralarında yapılan çatışmalarda gerek Kabil'de gerekse illerde bazıları katledilerek eğitim enstitülerinde bir nevi güvensizlik ve emniyetsizlik durumu oluşturulmasıyla birlikte halkın yeni anayasaya karşı karamsarlığını yarattı ki radikalların tam istediğiydi bu zaten" (Farhang, 1988:532). Clifford, devlet tarafından şiddetli kontrol ve oto-sansürlüğü, yeni hayata ayak basan basınların önüne engel olduğunu dile getirmiştir (Clifford,1989:241) bu dönemde bu kanuna dayalı bazı gazeteler ve dergiler çoğunlukla Kabil'de ve az sayıda ise illerde, partilere, kişiye veya akışlara bağlı yayınlanırlardı.

## 3.9. ZAHİR ŞAH'IN 40 YILLIK KRALLIĞINA GENEL BİR İNCELEME

Zahir Şah'ın kırk yıllık sultanlık dönemini, fırsatların elden kaçması dönemidir diye adlandırılabilmektedir. Teker teker kimlikler yerine Milletleşme ve toplumsal yapısının kurulması oluşabilir bir dönemdi bu. Öyle ki bu zaman aralığında üçüncü dünyasına ait, Türkiye, İran, Güney Asyalı ülkeler ve sömürgecilik döneminden sonraki ülkeler, milletleşme sürecini başlatılmasına üstünlük kazandılar. Her ne kadar diğer konularda sorunlarla mücadele etseler de, en azından toplumsal kimlik (milli kimlik) hissini uyandırdılar. Bu dönemde Afgansitan'da, kraliyet ailesi, kendi çıkarlarını korumak adına kasden (bilerek) sosyal boşluklar (etnik ve mezhep) oluşturuyorlardı, ayrıcalıkların ve özel hakların verilmesi, eşitsizce ve dengesizce akıyordu. Halkın büyük kısmı çekiliş yoluyla askerlik yapmakla mükellef iken, diğer bir kısmı ise bu emirden ömür boyu veya en az on yıllık bir süre ile muaf tutulmuştu. Taşıcı (makledici)nin kurulması ve devlet tarafından kanunla birlikte onaylanması, hükümet zeminleri, asıl zemin sahiplerinden farklı behanelerle alınıp diğer bir etniğe verilmekteydi, onlar da oralarda yerleşince asıl halka eziyet ve zülum etmeye başlardı. Afganistan çoğunlukla konuştuğu Dari Farsçasının yasaklanmasıyla birlikte, her etniğin ait olduğu diller dışında, Peştunca'yı tüm etnikler üstüne genelleştiremedi. Özetle diyebiliriz ki; bu milli kimliği oluşabilen altın süreçte devlet, etnik boşlukları ve gerginlik yaratmaya meşgul olup kasten milli birlik sürecinin önleyicisi oldu, gerçi ülkenin altyapı kısımlarında çalışmalar yapıldı. Meşrutiyet döneminde ise her ne kadar hükümet yabanci (kraliyet aileden olmayan) birine verilirse de son kararı Zahir Şah verirdi. Ghubar bu dönemi şöyle incelemiştir; "1963 yılında yukarıdan devlet tarafından bir demokrasi ilan edildi, bu mesele hükümet yetkileri bazen onu (İslam-Afgan demokrasi) ve bazen de (taçlı demokrasi) diye adlandırırlardı ve bazı eleştirenler ise onu (sahte demokrasi) olarak ad verirlerdi. Bunun yanısıra, devlette bağlı bazı sahte partiler sosyalizm sloganıyla ortaya çıkarak devletin desteğiyle, dürüst ve doğru faaliyetleri olanların yok edilmesine yönelik işlemlere başladılar. Her neyse bu işin görünür kısmıydı ancak içten o eski otokrasi ve oto-bağımsız kraliyet ailesinin sultanlığı hala bakiydi. Hal bu ki sadrazam olmuş olanlar da eski kraliyet ailesine hizmetçileri ve birçok keresine otokratik döneminde büyükelçi ve bakan olmuş olanlardan seçilecekti.

Yusuf Han, Maiwand Wal, Etimadi, Doktor Zahir Han ve Musa Shafiq gibileri" (Ghubar, 2000: 271).

Yurtdışı yazarların kırk yıllık Zahir Şah dönemi hakkındaki görüşleri aşağıdaki gibidir; Zahir Şah'ın kırk yıllık krallığında üç kere Louy Cerga (büyük toplantı) oluşturuldu; ilki; 1941 yılında, Afganistan'ın ikinci dünya savaşına yönelik tarafsızlığını ilan etmek için, ikincisi; adı geçen Peştunistan meselesi hakkında tartışıp karar alınması için ve üçüncüsü ise; 1964 yılında meşruti sistemin organize olması ve anayasasının kurulması için. O bu süreçte, caddelerin tesisleri ve sulama sistemleri projesinin bitirmesiyle Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasına için çalıştı, bunun yanı sıra, ordunun güçlendirilmesine ve kadınların faaliyetlerinin artışına yönelik alan hazırlamaya çalıştı. Son zamanında her ne kadar mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçmek istese de, ülkenin hazırlıklı olmadığı için halk bundan alındı, sosyete için gerekli olan siyasal parti ve örgütlerinin kanunlaştırılmasına yönelik gecikmeleri ve buna ek olarak ekonomik sıkıntılarını artıran ve parlamento ile kabine üyeleri arasındaki bitmeyen gerginliğine sebep olan yönetimdeki yetersizlik, öyle hükümeti sıkıştırmıştı ki, tüm hizmet verme zihniyetine sahip ve halka çalışmaya içten gönül koyan son sadrazam istifa etmek zorunda kaldı (Clifford,1989:190, Corona,2005: 44, Bradsher,1991:36).

# DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

## 4. İKİ FARKLI CUMHURİYET (1973-1992)

Afganistan'daki Sol Cumhuriyet sistemi, toplum, ekonomik ve politika alanlarında değişiklik isteyen radikal, sosyalist ve komünist olarak tanımlanabilir. Afganistan'daki sol kanadın temel özellikleri aşağıdaki gibidir: Tarım arazilerinin edinimi ve göreli eşitliğin kullanımında feodalizme düşmanlıkSınıfsız bir toplum arzusu, Devrim veya reform yoluyla ilerlen inanç, Anti-etnik eğilim, Doğal kaynakların eşit dağıtılması yoluyla, kamu refah devletine ulaşabilir (Bakhshi, 2005: 374). Doğrudan Sovyet desteğiyle iktidara gelen solcu cumhuriyetler Sosyal, politika ve ekonomi alanlarında kapsamlı reformlar yapabıldı. Büyük değişiklikler yapabelseler de Afganistan halkının asla unutamayacağı suçlar ve katliamlar işlediler. Daha sonra detaylı olarak bahsedileceği üzere 12.000 kişiyi diri diri infaz ettiler veya gömdüler. Bu bakımdan Afganistan halkı siyasi partilerden nefret ediyor ve sol partilerden daha çok nefret ediyor.

1973 darbesinde Sovyetler Birliği'nin dolaylı katılımı ve Sol Parti üyelerinin katılımıyla gerçekleşen Davud Han'ın sağcı cumhuriyet muhafazakar olarak sayılabilir, Gerici ve mutlak güç taraftarı, Gelenekçi ve faşist, statükoyu istikrara kavuşturmak ve Al-Ahya ailesinin ve daha geniş ölçekte Muhammedzai kabilesinin ayrıcalıklarını korumak istediğini ve temel reformlara karşı çıktığını söyledi. Bu dönemin genel özellikleri şu şekilde ifade edilebilir: Muhafazakarlık ve otoriterlik, aile ve miras ilkelerinin yükümlülüğü itaate dayanmaktadır (Bakhshi, 2005: 396). Sağcı Davud Han cumhuriyeti, siyasi reformlara getirmek yerine sadece ekonomik reformlara girirek bölge ve dünya ülkelerinden kredi alıp ve yabancı şirketleri ve mühendisleri istihdam ederek ülkenin altyapısını inşa etmeye başladı. Ancak, bu altyapıların bir kısmının inşası etkili olup ve diğerleri başarısız oldu. Sonunda, sol partilerin Sovyetler Birliği'nin doğrudan desteğiyle yaptığı bir darbe, Al-Ahya hanedanının yönetimini sona erdirdi.

## A. Sağcılık

### 4.1. MOHAMMAD DAUD HAN (1973-1978)

1973 yılında Zahir Şah, yaz tatili ve dinlenmek için Avrupa'ya giderek kraliyet işlerini oğlunu bırakır. Bu yılın 17 Temmuz ayında (damat ve amca oğlusu, kendisiyle birlikte okulu Fransa'da bitiren, daha sonra Harbi üniversiteyi birlikte Kabil universitesinde devam eden ve on yıl için başbakan olan) Sardar Mohammad Daud Han emriyle Parçam partinin liderlik güçlerinin birliğiyle darbeyi gerçekleştirdiler. Devlet büyükleri Zahir Şahın oğlu olmak üzere hepsi evlerinde tutuklandırıldılar ve hiçbir karşılık bulmadan ülkenin yönetimine geçtiler, böylece kan dökülmeden darbe (beyaz darbe) gerçekleştirildi. Zahir Şan krallıktan azledilip, anayasa kanunu iptal ve hükümet de cumhuriyet olarak ilan edildi. Daud Han, cumhurbaşkanlığı koltuğuna ek olarak, başbakanlık, dış ilişkileri ve savunma bakanlığının yönetimini de ele aldı (Corona,2005: 44, Arney,1991: 25, Farhang,1988: 524, Mubariz,1996:333, Sistani,2000:56, Roy,1990:117, Clifford, 1989:246, Poulada, 2001:160 ve Dietl,1986:47). Daud Han bu darbe ile güç merkezleştirmesini ortaya çıkarttı ve bu darbeden dolayı anayasa hakimiyeti ve onluk meşrutiyet dönemi sona erdirildi.

Darbenin arka yüzünde olay şöyledir ki, var olan durumunun farkında olan Ruslar, darbenin asıl planını yapan ve daha sonra başbakan olan (Hasan Sharq)'ın fikrinini öne alarak, Parchamlıları bir taraftan Daud Han'a ve diğer taraftan da Sovyetler Birliğine yakınlaştırdılar. Ruslar Halk Partinin her iki yanını (Halk ve Parcham)'ı darbede Daud Han yanına durmaları konusunda yönlendirmişlerdi. Parchamlılar Babrak Karmal liderliğinde bu öneriyi kabul edip yardım etti ancak Halk'lılar Taraki liderliğinde kabul etmeyip sorumluluk almadılar. Diğer taraftan Daud Han bu meseleden habersiz olup planlarının gelişmesinde kendi rolünün olduğunu düşünürdü. Hasan Sharq, ilk önce Daud Han vasitasıyla güç el değiştirsin ve daha sonra onu yok ederek güce sahip olmayı planlıyordu. Bu olay Daud Han tarafından da şekillendirilmiş olabilir, cumhuriyet rejimini ayakta kaldıktan sonra, Parchamlıları bir kenara atıp onların şerrinden kurtulabilmektedir, öyle de yaptı. Daud Han bir zaman geçtikten sonra, Parcham'lıları devletin askerlik, polis ve ordu pozisyonlarının dışında kalan halk ilişkilerindeki pozisyonlardan atmayı

başlatarak Hasan Sharq'ı Jopanya'da büyükelçi olmak üzere diğer Parcham'lı yüksek pozisyonlara diğer ülkelere büyükelçi olarak gönderdi ve düşük pozisyonlardaki çalışanlarını da işten atıverdi. İşte Daud Han'ın Parcham'lıları sadece sosyal ilişkilerdeki çalışanlarını çıkarıp polis ve orduya dokunmadığı için bu plandan habersiz olduğu sonucuna varılabilmektedir. Halk ve Parcham Partilerine ait kişilerin orduda varlığından dolayı ona karşı beş yıl sonra darbeyle sonuçlanarak ordulu bir hükümet zemine ayak bastı ve 1977 yılının Louy Cerge'ye üç gün kala kadar devam etti, milli konsey mülga oldu, olağanüstü hal (OHAL) ilan edildi ve gazetelerin yayılması ve protesto yasaklandı (Graffths:1983:85,Mubariz,1996:328,Sistani,2000:59,Nazarov,2001:597,Harun,1997:123 ve Mubariz, 1996:339).

Ancak Nazarov, 1973 yılındaki darbenin Daud Han ile Zahir Şah arasındaki gizli anlaşmanın sonucunda gerçekleştiğine inanmaktadır. Zahir Şah darbeden haberdar olup bu sefer düşmanların tamamını ihraç edilmeleri ile krallığını sürdürmesini istemekteydi. Farklı kaynaklarda 5 bin ile 60 dolar arasında anlatılan Zahir Şah'a devlet bütçesinden Daud Han tarafından ihtisas edilen paranın buna bir ipucu olduğunu düşünmektedir (Nazarov,2001:596). Ancak Zahir Tanin, Zahir Şah'tan nekl-i kalv ederek bu anlaşmanın olmadığını ifade etmiştir (Tanin,2005:170).

Peştun milliyetçi, dine bağlı olmayan ve islamcılara karşı olan Daud Han, Parcham Partinin kişilerine yaslandı. Parcham'lılar içişleri bakanını ele alarak, islamcılara ve Akhvani (kardeşçileri)nin tutuklanmaları için başvururlar. Rabbani (daha sonralarda cumhurbaşkanı olan) ile Nayazi Daud'a komünistlerle ilişkisinin kesilmesinin bir istekle kapısını çalar ki red cevap alırlar. Daha sonra bunların bazıları tutuklandılar veya idam edildiler ve Rabbani, Masud, Gulbadin Hikmtiar gibi bazıları Pakistan'a kaçıp orada iki dala; biri İslam Cemiyet Partisi, Rabbani liderliğinde ve diğeri ise İslam Partisi, Gulbadin Hikmatiar liderliğinde bölünürler. Zulfikar Ali BHUTOO bu fırsattan yararlanarak kaçakları para ve imkanlar vererek ülkelerine (Afganistan içinde) gerilla olarak saldırmalarını sağladı (Roy,1990:118, Mubariz,1996: 351, Sistani,2000:61, Ataee,2004: 385, Tanin,2005:186). Adı geçen islamcılar bundan böyle Sovyetler Birliğinin ordularının çıkışlarına ve daha sonra Kabil'in tamamen ele geçirmesine ve Afganistan'da

güç sahibi olana kadar devlete ve Sovyetler Birliğine bu gerilla saldırmalarını devam ettirdiler.

30 Ocak 1977 yılındaki gerçekleşen Louy Cergesinde, başbakanlığın kaldırılması, cumhurbaşkanı 6 yıllıkta bir seçilmesi, tek parti (Milli Devrim Partisi)'li olması yeni düzenlenen anayasasında yer aldı. bu değişen anayasanın sonucunda cumhuriyet devletine karşı çıkmak ve eleştirmek suç olarak algılandı ve bundan dolayı da sayısız kişiler, bastırıldı, tutuklandı, emekli veya işten kovuldular. Burada hocalara karşı da mücadele başlatıldı. Genel anlamıyla halkın en büyük korkusu, sanıklığa düşmemeleriydi. Tüm bu halkı baskınlar, sağcılar ve solcular cereyanlarına sıkıştırmalar ve din hocalara baskınlar sosyo-politik durumunu tamamen sarsıntıya uğratmıştı (Clifford,1989:246, Sistani,2000: 69, Mubariz,1996:340, Bradshir,1991:45, Ataee,2004: 389, Harrison,2000: 21, Harun,1997:104 ve Mubariz,1996:357).

Daud Han iç ve dış politikasına değişiklikler getirdi, Sovyetler Birliğinden uzaklaşarak Amerikaya doğru yaklaşımı ve komşu (Pakistan ve İran) ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi. Bu temele dayanarak Hilmand su meselesi üzerine İran'la bir anlaşmaya varıp İran devleti tarafından on yıllık süreyle iki milyar dolar destek sözleşmesi yapıldı, Pakistan'la da Peştunistan sorununu çözmek üzere Deurand sınırı kabul edilmesine yönelik Afganistan devleti tarafından ilan verildi. Aynı şekilde Arabistan Saudi, kuveyt, Irak, OPEC özel fonu ve İslam kalkınması tarafından finansal ve diğer borçlar destekleme sözleri ve anlaşmaları yapıldı. Diğer taraftan Amerika ve İslam ülkelerinin koşulu, Moskova'ya bağlı solcu güçleri devlet yönetiminden atılmasına ve ayrıca iktisadi-siyasi ilişkilerin ve yardımlaşmanın da kesilmesine yönelikti. O devletin iç politikasında da değişiklikler getirdi, o solcu kişileri ya büyükelçiliklere gönderdi ya da işten çıkararak kendine bağlı kişileri yerleştirdi. İç ve dış politikalarda yapılan bu değişimler, Moskova ile danışmadan yapılmıştı ve bu konu Moskova'nın politikası gereği, onun koltuktan kaldırılsın kararının alınmasına neden oldu, halbuki Sovyet Birliği ordusunun çoğunluk olarak Afganistan ordusu ile birlikte faaliyet ve hizmet verirlerdi. Devletin bu strateji değişimi ardından, Daud Han resmi olarak ithal edilen ideolojiye (kamünistlik ideolojiye) karşıolduğunuilaneder(Sistani,2000:66,Bradshir,1991:48,Harrison,2000:14,Poulada,200 1:161,Nazarov,2001:406,Dietl,1986:48,Mubariz,1996:356 ve Tanin,2005:188).

Ruslara göre, Daud ve cumhuriyeti, bütün Afganistan'da egemenlik elde etme ve bu yoluyla Hindistan sıcak denizinde ticaretini geliştirmesi amacına yardım eden bir köprüdür. Gerçi Daud'un iki seferi Moskova'ya oldu, birincisi 1974 yılında ki bu seferde Brezhnev (Leonid Ilyich Brezhnev) tarafından 100 milyon doları aşan faizsiz onyıl içinde paketleri ve 428 milyon dolar da iç farklı akışlara sıcak ilişkilerin kurulması amacına yönelik elde etti. Ancak 1978 yılında ikinci seferinde Brezhnev (Leonid Ilyich Brezhnev)'un direkt batılı ve Amerikalıların Afganistan'dan çıkması talebini Daud Han tarafından şiddetle reddedilince Moskovanın kızgınlığına sebep olur, Rusya onun sahneden atılmasına karar verdi. Bu amaca ulaşmak için Moskova'ya bağlı iki partinin (Halk ve Parcham) arasındaki ihtilaf ortadan kaldırılarak geçici olarak birleşirler. Daud Moskova'ya son seferi ile komünistlik darbe arasındaki zaman aralığında, devletinin orduluk ve ekonomik bağımlılığını Sovyetler Birliğinden azaltmak için uğraştı, bunun için komiserleri harbi eğitim görmek için Hindistan'a, Mısır'a, Amerika Birleşik Devletlerine ve Türkiye'ye gönderdi (Bradshir,1991:50, Harun,1997:127, Harrison,2000:22 ve Corona,2005: 47).

**B. Solculuk**

### 4.2. NUR MOHAMMAD TARAKİ (1978-1979)

17 Nisan 1978 yılında Parcham Parti liderlerinden biri Mir Akbar Khaibar katlediliyor, sanıklar ise Daud hükümetinden alıp, Hikmatiar İslam partisi, Halk partisine ait ve Khaibar'in yakın rakibi olan ve Khaibar'la her ikisi partileri tarafından orduda özgün organize etmeyi sahip olan Hafizullah Amin söylenmiştir. Khaibar'in öldürülmesi eskiden görülmemiş ayaklanmalara sebep oldu ve cenazesinde 15 binden fazla kişi toplanmışlardı. Hafizullah Amin dışında tüm Halk ve Parcham liderleri İslam'a kötü laf etme ve şiddetin taraftarı olma sanığından dolayı tutuklandılar. Amin bu fırsattan yararlanarak 22 ordu subaylarıyla kara kuvvetleri Aslam Vatanjar komutanlığı ve hava kuvvetleri Abdul Kadir komutanlığıyla darbeyi gerçekleştiriyor. Bu darbenin sonucunda Daud ve tüm aile fertleriyle ile bazı yakınları ve askerlerinin öldürülmesiyle,1929'da Nadir Şah tarafından Al-ı Yahya ailevi krallığı son buluyor. Bu günde Taraki, Amin, Karmal vb. Afganistan komünist liderleri hapislerden serbest bırakılıyor ve Nur

Mohammad Taraki cumhurbaşkanı, Devrim Konsey reisi, başbakan olarak Afganistan Demokratik cumhuriyet liderliğini ele alıyor (Harrison,2000:24, Dietl,1986:49, Mubariz,1996:366, Sistani,2000: 57, Clifford,1989:247 ve Bradasher,1991:59). Dietl'in dediği gibi "bu yirmi saatlik kanlı darbede, yaklaşık 1000 bin kişi öldürüldü. Afganistan tarihinde bu en kanlı darbedir" (Dietl,1986: 59).

Taraki güç koltuğunda oturur oturmaz, İslam'a ve Birleşmiş Milletler yasalarına vefadarlığını ilan edip Ruslara bağımlılığını inkar eder. Ayrıca Afganistan Demokratik Halk partisi komünist temelleri, ideolojisi ve inançlarıyla herhangi bir ortaklığı yok olduğunu ifade eder. Ancak Ruslar ve Doğu Avrupa ülkeleri Afganistan'daki bu yeni rejimini resmi olarak tanımlamada ilk ülkeler oldular, bundan böyle yaklaşık 350 Rus müsteşarları ve teknisyenleri Afganistan'a girip çoğu Kabil ve Bagram asker merkezi güçlerinde karasal kontrol ve uçaksavar füzelerin yönlendirme pozisyonlarda destek çalışmalarını başlarlar (Clifford,1989:247, Dietl,1986:62 ve Harrison,2000:30).

Taraki, toprak reformları (her aile 6 hektar zemine sahip olmalı) ve buna dayalı eski borçlanma ve rehin işlemleri iptal edilmesi, (elbette komünist temellerine dayalı) kadınların seçimlere katılımları ve genç-yaşlı, kadın-erkekte eğitimin zorunlu olması , başlık parasının 300 Afgani ve kızların evlenme yaşının 16, erkeklerse 18 olarak belirlenmesi tüm ciddiyetiyle halka uygulanan toplam 20 maddeden oluşan devlet planını ilan etti (Dietl,1986:62, Roy,1990: 134, Bradsher,1991:78ve Mubariz,1996:386). Ancak Sadrazam olan Sultan Ali Keshtmand bu olayı şöyle açıklamaktadır; "ülkenin sosyo-ekonomiğin gelişmesinden daha çok halkın kandırılması amaçlanmaktaydı" (Keshtmand,2002:511). Yukarıdaki reformlara ek olarak Taraki, Özbeklere, Türkmenlere ve diğer etniklere bir emir yoluyla onların ana dilinde sosyal medyanın yayın ve basınlarının yapılacağını söz verdi, bu amaca doğru eğitim kitaplarını yeniden yazdırmak üzere Özbek ve Türkmen danışmanları istihdam edilir (Bradsher,1991:77). Yapılan bu çalışmanın amacını Oliver Roy şöyle anlatmıştır: "Arazi (zemin/toprak) reformu, eğitimsizlikle mücadele ve devletin temellerini sağlamlaştırmak Halk partisinin üç ana eksenidir. Bu amaca ulaşmak üç yoldan geçer: donanımlı ve vefalı asker desteğiyle, devrime karşı olanları bastırmak, toprak reformu -onlara göre bu mesele onlarla halkı arasındaki barışı sağlayacaktır- ve eğitimsizlikle mücadele, yeni ideolojilerinin

yaygınlaştırılmasına ve Ruhani (din hocaları) nin etkilerini zayıflanmalarına neden olup yok etmektedir" (Roy,1990:131-132).

Halk partilerin hükümeti ele aldıktan sonra, iki ay geçmeden Parcham liderleri ve üst üyelerini Kabil'dan büyükelçi olarak veya askerlik üst yönetimden uzaklaştırdılar (Mubariz,1996:408). Daha sonra devlete karşı propaganda yaptıkları sanıklığıyla tutuklanmalarına ve vatana dönmelerine karar verdiler. Bunlar arasında Afganistan'da olanlar ya hapislere düştüler veya da idam edildiler, ancak yurtdışındakileri Sovyetler Birliği kızıl ordusuyla Afganistan'a döndüler (Bradsher,1991:74 ve Sistani,2000:93-94). Parcham'lıları hükümetten attıktan sonra, şimdi Hafizullah Amin, kendi kişilerini sivil ve askeri en üst yönetim koltuklarında oturtarak Taraki'nin artık bir semboldan başka bir anlam ifade etmediğini gösterdi (Sistani,2000:120). Keshtmand bu arıtmaları şöyle ifade etmiştir: "Halk partili özellikle Amin'e bağlı olmayan Halk'lı liderleri, aktifleri ve üyeleri devamlı olarak devletten arıtmaya tabii tutulurlardı, bu arıtmalar ilk günlerden başlamıştı ve sivil toplumda Parcham'lı liderlerine yurtdışına gönderdikten sonra başlatıp hız kazandı" (Keshtmand,2002:497).

Amin'in yönetim altında ve komutanlığını Asadullah Sarwari üstlendiği siyasi polislerini AGSA (Afganistan Halk Faydalarını koruyan) olarak adlandırdı. Bu gizli ordunun görevi bağımsızlık ve içsel emniyet işleminde yeni devletin hata yapmasından korumak ve engellemekti. Ortalama olarak Pul Charkhi hapishanesinde 12 bin kişi tutukluydu halbuki bu hapishane bu sayının yarısı kadar kapasiteye sahip değildi (Bradsher,1991:75 ve Dietl,1986:64-65). Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International)'ın raporuna göre 1978 yılında siyasal tutukluların sayısı binlere ulaşmaktadır, bu arada her gece 50-100 arası insan idam edilmekteydi ki bu arıtma sivil memurlara ve ordu ve polis koltuk sahiplerini de içermekteydi (Bradsher, 1991: 75).

Oliver Roy bu 18 aylık Taraki-Amin dönemini şöyle anlatmıştır "Taraki-Amin 18 aylık döneminde Afganistan halkı berberce bastırma sonucunda katliam ediliyordu. 1980 Şubat'ında, Babrak Karmal 12000 öldürmeyi resmi olarak itiraf eder, ancak bunlar sadece Pul Khishti hapishanesinde kaybolanların sayısıdır. Köylerde kişilerin idam edilmesi veya kaybolmasının sayısı çok fazladır, Kabil'deki öldürülenlerden daha az tanıtılır olmasına

rağmen. Toplam olarak 50 ila100 bin kişi kaybolmuştur. Toplumsal tutuklama 1978 yılından başlayıp sonraki yılında en zirvesine çıkmaktadır. Şehirlerde din büyükleri, karşı olan entellektüeller ve adi insanlar en küçük bir bahaneyle kaçırılırdı. Kabil'de hiçbir ev/aile bu tutuklamalardan dışında kalmadı" (Oliver Roy,1990:146-147).

Abdul Hamid Mubariz sanıklara yapılan cezalar ve soruşturmalar hakkında şöyle demiştir "soruşturma sistemleri sadece vurma, elektrikli şok, parmaklarının tırnaklarını çıkartmalara dayanıyordu, sorusu da sadece hangi islam akışına bağlı olduğuydu veya neden Demokratik halk partisiyle muhalefet etmektedir veya neden bu partiye girmemiştir veya Taraki'ye hakarat etmiştir. Sanık bu sorulara itiraf etmeyince ya işkenc altında can verirdi ya da hiç bir gizli veya açık mahkeme oluşmadan bu soruşturma tarafından idama mahkum olup idam ediliyordu" (Mubariz,1996:391-392).

İşte bunca öldürmelerden, idamlardan ve kaybolmalardan dolayı ilk ayaklanma Herat ilinde ortaya çıktı, buna eş zamanlı olarak Badakhshan'da da halk başkaldırdılar ki bazı tutuklananları, havadan Amu denizine veya dağlara devlet ordunun uçakları tarafından attılar. Herat ili 10 gün boyunca durmadan ateş yağmuruna kalır öyle ki şehrin eski kısmı tamamen zarar görür. Heratı tüm Afganistan halkının dizili ayaklanmasının başlangıcı olarak ad verilmektedir ki 9 ay sonrasında Rusların işgali ile sonuçlandı (Sistani,2000:101, Harrison,2000:41, Roy,1990:165, Dietl,1986:68, Bradsher,1991: 84 ve Mubariz,1996: 380).

Peştunlardan, Ghilzailar ve Logar Peştunları muhalefe karışılar ancak Paktiya fazla Halk partili komiserlere sahip olduğu ve toprak reformu memurlerinin kişiler gönderdikleri için herhangi bir ayaklanma göze çarpmamaktadır (Roy,1990:154).

Bu noktada Özbeklerin durumunu Roy şöyle açıklamıştır; "Özbekler sakin olup isyan etmeye başlamamaktadır, Hazaralar ve Tajiklerin yandaşları (Takhar, Samangan ve Sang Charak Özbekleri) yani Cunbeş partisine ait olanlar dışında. Diğer bölgelerde, Shebir Ghan'dan Kunduz'a kadar onlar sakin ve aktifsizlerdir" (Roy,1990:156)

Ancak "Şii mezhep Hazarajat ayaklanmaların ilkelerinde bağımsız olup öyle de kalırlar" (Roy,1990:156). Bunlara rağmen hükümet tarafından ekonomik kuşatılmaya

kalırlar, bunların yanında devlet etnik-mezhep büyüklerinin tutuklamaya başvurur (Sistani,2000:110, Roy,1990: 148, Mubariz,1996: 379 ve Corona, 2005: 48).

Ancak Kabil ilinde ilk defe Chandawol Hazaraları Ulema, eğitimlileri ve din konuşmacılarının kaybolmasının ardından protesto etmeye başlarlar. Onlar ilk olarak devletin kabuk (military shell) ini ele geçirip silahlarını alırlar daha sonra diğer etnikler de bunlara katılarak binlerce kişilik bir cemiyet veya grup oluştururlar ve devlet tarafından feci bir şekilde bastırırlar ve gece vaktinde da ev taramaya ve hastanelerde kabul görünmeye karşı karşıya kalırlar. Daha sonra ordu subayların var olduğu Bala Hisar bölgelerinde de isyana kalkıştığında Ruslar ve devlet ordusuyla karadan ve havadan ateş altında kalırlar (Sistani,2000:112, Bradsher,1991: 91 ve Roy, 1990: 154).

Bu aralarda gerçek güç Amin'in ellerindedir ve Taraki gün geçtikçe törensel şekli alıverir, bu zamanda Ruslar, Amin'in büyükelçi olarak yurtdışına gönderilmesine ve Karmal'ın başbakan olarak seçilmesi önerisine Taraki'ye sunuyor (Harrison,2000: 46 ve Bradsher,1991:85). Bu haberi alan Amin ona karşı darbeyi gerçekleştirdi ve onu ilk tutuklayarak sonrasında öldürdü. Amin komşu ülkeler (İran ve Pakistan) la sıcak ilişki kurma dış politikası ve içsel politikasında hak ve yasal özgürlüğün halka iadesi sloganıyla gücü ele aldı (Clifford,1989: 248 ve Corona, 2005:49).

### 4.3. HAFİZULLAH AMİN (16 Eylül- 27 Aralık 1979)

Amin Amerika'nın Colombia üniversitesine eğitim gördüğü için Ruslar tarafından CIA'la bağlantılı olduğu saklanırdı (Harrison,2000:19-20). Taraki zamanında başbakan Amin, Rusların kararlarına aykırı Amu deniziden Keşmir Afganistan ve Pakistan gerginlik bölgesi'ne dek Afgan birliği sloganıyla ortalığı karışmaktaydı. Ancak kendisi gücü ele alınca toprak reformunu durdurarak mezhep ve etnik kişiler karşılığında barışsal yüzünü gösterdi (Harrison,2000:45). "daha sonra Amin (mesuniyet, Kanuniyet ve adalet) sloganıyla, Taraki zamanında bu üç temelin dikkatsizlik sonucu halkın hakları zayi, öldürmenin sayısı geniş bir çapı oluşturduğunu ve hapisler suçsuz insanlarla dolduğunu itiraf etti" (Sistani,2000:125). O güç koltuğuna oturduktan sonra, o komşu ülkeleriyle sıcak ilişkiler sloganıyla ve halka kanuni özgürlükler vermesiyle, tüm katliamlara ve facialara Tarakinin boynunda bırakmaya çalışmaktaydı. Bradsher'a göre "eğer Amin

hükümeti tüm bu tatsız olayların sorumluluğunu Taraki hükümeti üstüne bırakmayı düşünmüşse ve kendi durumunu halkın gözünde iyileştirmekse, bu sadece başarısız bir çabaydı, çünkü halk tüm bu gaddarlığı Afganistan Demokratik Halk parti hükümetinin devamlılığı üzerine düşünürdü" (Bradsher,1991:103). Başbakan Keshtmand diyor ki "Hafizullah Amin'in kandırma yoluyla güce varılmasında hiç şüphe yoktur. O tüm kanlı arıtmalarının, sapkınlıklarının ve boğuklarının komutanı ve motoruydu" (Keshtmand, 2002: 494).

Hafizullah istihbarat adını AGSA'dan KAM'a değiştirip komutanlığını da yeğeni Asadulah Amin'e vererek işkencenin en gelişmiş malzeme ve araç gereçlerini K.G.B.'den 6, 7 milyon dolar değerinde satın aldı. içişleri bakanı 16 Kasım Nisan 1978- Eylül 1979'a kadar hapislerde öldürülmüş veya hapiste olmayanlarının listesini yayınlanınca bu rakam 12 bin kişi olarak kaydedilmiştir (Bradsher,1991:103).

Sovyetler Birliğinin 5 binlik bir ordusunun Afganistan'a gönderme isteği Hafizullah tarafından reddedilince, Amin 27 Aralık 1979'da K.G.B özel komando ordusu ve Taj Beg sarayının bombordomanıyla katlediliyor. Rusların göz önünde Amin başarısız bir kişi ve varlığı Kabil'de olduğu müddetçe Moskova komünistlerin güçlendirilmesiyle şekillendiremez. Onun yerine Babrak Karmal partinin genel sekreteri ve cumhurbaşkanı olarak seçiliyor (Dietl,1986:333, Harrison,2000:52, Sistani,2000:136, Clifford,1989:248, Bradsher,1991:117). Amin'in başarısızlığı Sovyetler Birliğinin emirlerine uymaması ve batılı ve Amerikan devletlerine eğilimi olduğu söylenebilir.

## 4.4. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN AFGANİSTAN'A SALDIRISI

Ruslar tarafından, Amin hükümetinin çöküşündeki ve Babrak Karmal hükümetinin ayakbasmasındaki acele mücahedinlerin gittikçe güçlendirmelerinden, devletten gün gittikçe daha fazla toprakları ele almalarından ve en önemlisi her gün daha fazla sivilin mücahedinlere katılmalarından dolayıydı, Ruslar bu akışını sonlandırmak isterdi. Dolayısıyla siyasal komünist merkez ofisi, Amin'in öldürülmesi ve SB'yi açıkça diğer sınırlardan (İran ve Pakistan) dan tehditler alınması yüzünden Rusları çağıran kişi tahta oturması kararını alır ki, ordusunu Afganistan'a gönderebilsin diye (Bradsher,1991:120). Afganistan'a gönderilen SB ordusu sayısının 85 bin kişiye ulaştı ve 30 binlik bir diğer

grupu SB toprağından destek verirlerdi (Bradsher,1991:144). Bunlara ek olarak Bradsher, SB liderleri Afganistan'a ordu göndermenin diğer sebeplerini şöyle aşağıdaki gibi ifade etmiştir;

- SB'nin emniyet faydalarının savunulması
- İdeolojik ve askerlik açıdan bakması

Sıcak sulara doğru tarihsel ilerleme fikrinin varlığı ve o ülkenin ile Hindistan denizi arasındaki bol petrollü bölgelere ve gelir kaynağının elde edilmesi (Bradsher,1991: 112).

Sovyet ordusunun ilk amacı, Kabil devleti için güvenli bir ortam yaratmakla denetim altında şehirlerde, caddelerde, havalimanlarda ve altyapı tesislerinde meşgul olmaktı (Harrison, 2000: 76), böylece devletin ordusu mücahedinlerle savaşabilme şansını bulabilsin. Ancak hypotizin tersi gerçekleşti, gün geçtikçe devletin ordu sayısında azalmalar başladı, onlar tersine mücahedinlere katıldılar (Bradsher,1991:143). İşte bu mesele onların direkt mücahedinler ve ayaklananlarla meydana gelmelerine neden oldu.

Birleşmiş Milletlerin tüzüğünce kimyasal silahların kullanımının yasak olmasına rağmen Ruslar bu silahları Afganistan'da kullandılar. Wilhelm Dietl, mücahedinlerin eline esir düşen Ruslardan biri ağzından yazmıştır ki; Bagram askerlik merkez tutunma noktasında, bu silahlara uzmanlaşmış kişiler yerleşmişti ve operasyonları da gizliydi (Dietl,1986:350). Gün geçtikçe halkın kalkması ve işgalcilere karşı ayaklanma bir garip yüze alınmasına dayanamayan Ruslar, evlerin yıkımına, suçsuz sivilin öldürmelerine el uzattılar, Amerika'nın Vitnam'da yaptığını ayıplayan Ruslar öyle hale düşmüştü ki bu sefer kendileri yaptılar, hedefsiz ve özgürce ateş etmeyi açtılar, mücahedinlerin ruh halini yenmek için her vadiyi ve evleri ateşe verdiler (Dietl, 1986:354).

## 4.5. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE İSLAM ÜLKELERİNİN TEPKİLERİ

20 Kasım 1980'de Birleşmiş Milletler Genel Oturumu oy çoğunluğuyla en hızlı bir şekilde yabancı ordularının Afganistan'dan çıkmasını onaylayarak (Bradsher,1991:141) özel yetkili birinin barışın sağlanmasını önerirler (Harrison2000: 74). Bunlara ek olarak İslam ülkeleri, üçüncü dünya ülkeleri ve ilişkisi olmayan ülkeleri de bu saldırıyı kınayıp kayıtsız ve şartsız tüm asker güçlerinin çıkmalarını talep ettiler (Bradsher,1991: 139).

## 4.6. AMRİKAN VE PAKİSTAN'IN SB'YE YENİLMESİNDEKİ ROLÜ

Amerikan'ın Veintam'daki soğuk savaş dönemindeki yenilgisi Sovyet Birliği desteğiyle gerçekleştiği için, Sovyet askerlerinin Afganistan'a girmesinde, Amerika Ayı Tuzağı doktrinin planı Brzezinski Amerikanlı- Poland'lı vasıtasıyla ve Afganistan mücahedinlere Stinger füzelerinin göndermesiyle (Corona,2005:49-50), Arabistan içermek üzere Arap Birliği finansal desteğiyle ve Pakistan politik yardımıyla, Sovyetler Birlğinin yıkmayı başarabildi. Pakistan istihbarat yönetimin (ISI)'de ayı tuzağı doktrinin uygulayıcısı, 60 subay ve 300 Pakistan ordusuna ait askerler yardımıyla albay Mohammad Yusuf'du (Yousaf ve Adkin, ty:10). O dört yıl zaman aralığında seksen bin mücahid savaş eğitimini aldığını, yüzbinlerce ton silah ve savaş araç gereçleri dağıtıldığını ve kaç milyon dolar lojistik yüksek masrafları için harcandığını yazmıştır (Yousaf ve Adkin, ty:10). Harrison bu harcamalarının rakamlarını açıklamıştır "1991 yılına kadar Amerika ve Arabistan'ın gizli destekleri 2.8 milyar doları aşmaktadır. Bu destekler 1980'de 30 milyon ve 1981 yılında 50 milyon rakamıyla başlamıştı. Bu iki yıl boyunca Pakistan bu desteklerinin geçirilmesine müsaade etti, ancak ondan sonra Amerika Birleşik Devletleriyle pazarlığı girmeye başlayarak buna karşılık 1.5 milyar dolar Pakistan ordusu için Washington'dan talep etti" (Harrison, 2000: 61-62). Pakistan; Amerika'dan, Çin'den, Saudi Arabistan'dan, Mısır'dan ve Kuveyt'ten elde ettiği finansal destekleriyle Afganistan mücahitler için ordusunun tutunum merkezlerinde savaş eğitimini düzenleniyordu (Harrison,2000:39). Amerika Pakistan'ın anlaşmasından sonra, kuzey Pakistan'da elektronik casusluk cihazlarının yerleştirilmesiyle Sovyetlerin füzelerinin denemesinden haberdar olabilmekteydi ve ayrıca sınır içindeki anti -uydu fırlatma platformları olarak da kullanırdı (Harrison, 2000: 64). Bu süreçte Pakistan bir politik anlaşmalı taraf olarak çalışmaktadır. O adı geçen ülkelerinin desteklerini organize ederek karşılığında özellikle Amerika'dan Pakistan ordusuna destek talebine bulunup onların nükler silahına elde etme çabasına göz yummuştur.

## 4.7. İŞGAL PAHASI

Sovyet Birliği kızıl ordusnun, Afganistan'a girmesi Afgansitan halkına paha biçilmez ağırlığa yüz yüze bırakarak din, mezhep, ırk ve dil fark etmeksizin tüm ülkenin ayağa kaldırmalarına neden oldu ve diğer taraftan komşu (İran ve Pakistan) ülkelerine 5 milyon insanın sığmacı olmalarına sebebiyet verdi ve en önemlisi de 2 milyon ölü ve engelli arkasına bıraktı (Sistani,2000: 90). Marek Sliwinski ise bu savaşta ölülerin Afganistan halkının %9'una denk geldiğini yazmıştır (Sliwinski,1988:4). Buna karşılık Sovyet de bu tecavüze karışık politik ve ekonomik alanlarda ağır bir bedel ödedi. Ekonomik harcamaları askerliği kapsam dışında tutarak günlük 10-12 milyon ve toplam olarak 600 milyon ABD dolarını aşmakta olduğu söylenmiştir (Bradsher,1991: 164). Albay Yusuf, kızıl ordunun ölü sayısını 13 bin asker ve 35 bin yaralı olarak kaydetmiştir (Yousaf ve Adkin, ty:14). Buna müteakiben Sovyetler Birliği çöktü ve yıllarca ekonomik sorunlarıyla uğraşıp durdular.

## 4.8. BABRAK KARMAL (1979-1986)

Rusların, Amin'le Afgansitan'da hükümlerini sürdüremediğini ve sıcak sulara kavuşamadığını anlayınca, Hafizullah Amin'in ciddi rakibi olan Babrak Karmal, Amin'in yok edilmesi durumda kızıl ordunun Afganistan'a girmesine zemin hazırlayacağına razi geldi (Sistani,2000:133). Babrak güç koltuğuna oturduktan sonra din, mezhep ve bireysel özgürlüğü ilan etmesiyle birlikte yaklaşık olarak 6 bin tutukluğu da serbest bıraktı. Karmal'ın öneri planında haysiyet ve devrimci yönetim makamının iadesi, refah ve ülke boyunca güvenirlilik ve basın özgürlüğü konuları göze çarpmaktadır (Dietl,1986:334). Karmal, KAM istihbarat reisi Asadullah Amin'i ve katilama karışan bazı diğer kişilerle birlikte idam etti (Sistan, 2000: 138).

Karmal içsel politikasında, açlık ve yoksullukla mücadeleden, ekonominin hızlı geliştirilmesinden ve emekçi sınıfının yaşam tarzının yükselmesinden hep söz ederdi. Bu dönemde 10 bin öğrenci Doğu Avrupa'ya ve Rusya'ya gönderiliyor, devlet yeni neslin komünistliğe inandıran eğitilmeleriyle, ülkenin geleceğini doğurgan/üretken olmasına doğru çabalardı (Dietl, 1986:336). Bu dönemde Sovyet'in ülkenin tüm alanına hakim olduğu için diğer tüm politik akışları yok edilip kayboldular (Sistani,2000:119). Ancak

dış politikasında devlet barışsal, pozitiv ve tarafsız stratejisini seçer. İran'daki yeni gelişen rejimi (Khomeini devrimi)'ni sıcakla karşılayıp Pakistan'la ihtilafin bitmesine talepte bulunuyor ve Çin'den bir komşu olarak taraftarlık ediyor (Bradsher,1991:131). Karmal'ın sorunlara başarılı olamadıktan sonra, Peştun silahlı gruplarının sayı olarak fazla olduğu için Afganistan'ın gelecek lideri, devletle müzakere ve barış yolunu açabilmeyi ve aynı zamanda ırkçı Peştun olmaması icabından bu özellikler Najib'tan başka birinde yoktu (Keshtmand,2002:979). dolayısıyla Karmal'ın istifasından sonra Najib (Doktor Najibullah Ahmadzai) onun yerine seçildi

Babrak Karmal, Mohammad Hussain Oğlu güney Kabil, Kamari mahallesinden, Tajik ve Dari-Farsçası konuşandı ancak siyasal karlılık (meslehet)tan dolayı Tajik olduğunu gizlendirerek Peştun olarak kimliklendirilmiştir (Farhang,1988: 498).

### 4.9. Dr. NAJİBULLAH (1987-1992)

Dr. Najib veya Najibullah olarak bilinen Najib, 1975 yılında Kabil üniversitesi Tıptan mezun oldu, Tahran büyükelçiliğinden sonra, Sofiye'ye ve Moskova'ya giderek Babrak Karmal'ın kızıl ordusu ile dönüşümünde Kabil geri döndü. Najib 1980-1986 Karmal döneminde gizli polis reisi (HAD) olarak görev almaktaydı, ordu eğitiminden bir dershane eğitimi almadığına rağmen, Karmal tarafından tümgeneral (major general) makamı uygun göründü (Mubariz,1996:461 ve Keshtmand,2002:983). Karmal'ın politik işlerde yenilmiştiği için bu sefer bir demokratik sahneleme yoluyla Najib onun yerine cumhurbaşkanı olarak seçildi. Karmal bu isteğin reddedilmesi durumunda Amin'den farklı bir sonuca varmadığını iyi biliyordu.

Najib dış politikasında Cenevre (Geneva) müzakeresinde savaşın bitmesine ve Sovyet ordusunun Afganistan'dan çıkmasına Afganistan devleti ile Pakistan Amerika ve Sovyet Birliğinin garantilendirilmesiyle ve buna dayalı Sovyet ordusun 9 ay zaman içinde Afganistan'ı terk edeceği konusunda 14 Nisan 1988 yılında bir anlaşmayı imzalamaya başardı. Böylece 10 yıllık (27 Aralık 1979-15 Şubat 1989) Sovyet Birliği saldırısı son buldu (Sistani,2000:158). Kızıl ordunun Afganistan'a terk etmesi ardından, Amerika ve buna müteakiben siyasal anlaşmalı tarafları (yani Pakistan ve Arap ülkeleri) politikalarında değişimler görünmeye başlar, öyle ki mücahedinlerin finansal

desteklemelerini keserler ancak buna rağmen 1989 yılının ortasına kadar mücahedinlerin masrafları sadece Amerika için 201 milyar dolar olarak mal olmuştur (Sistani,2000:162, Clifford,1989:250).

Najib, içsel politikasında 15 Ocak 1986'dan sonra milli barışı uzlaşmasını takip etti. Bu planda güç Afganistan'daki meselelerine ilgisi olan tüm politik akımlar arasında dağıtılmalıydı, yani mücahedinlerden ve devlet adamlarından oluşan bir koalisyon devletinin şekillendirilmesi. Buna ek olarak 6 aylık bir ateşkes ve politik bir çözüm bulma için uluslararası konferans organize edilmesinin ve Birleşmiş Milletler denetiminde seçimlerin gerçekleşmesinin opozisyon liderlere (mücahedinlere) önerildi. Ancak bunların hiç birisi cihadist örgütler tarafından kabul edilmedi (Sistani, 2000:159).

Najib, 29-30 Kasım 1978 yılında yeni anayasayı milli barış isteğiyle onaylayıp İslam dinini resmi olarak Afgansitan'ın dini kabul edip ardından parlamentonun oluşturulmasına yön verdi. Bu anayasaya göre, cumhurbaşkanlığı süresi 7 yıl ve millet vekillerini ise 5 yıllık olarak belirlenmişti ve Afganistan ismi de Demokratik Cumhuriyet'ten, Afganistan Cumhuriyeti olarak değiştirildi (Keshtmand,2002: 985 ve Sistani,2000:159).

Afganistan'dan Sovyet Birliği ordusunun çıkması ardından, devlet ordusu tüm şehirlerin emniyetinin sağlanması gerekmekteydi, bundan dolayı kenaralardaki 30 kilometrelik polis çevirmeleri, 60 kilometreliğe genişletildi. Burada, sayasi 52 bin silahlı adamlara varılan ve 11 ve 18 Pakistan ordusundan ve bazi Sudan'lı, Mısır'lı, ve Elcezair'li Arap kişileri tarafından finansal ve silah olarak desteklenen mücadedinlerin şehirlere saldırmasının engellenmesi amaçlanmaktaydı (Sistani, 2000:161). Bu olayların gelişiminde 7 Mart 1990'da savunma bakanı Shahnawaz Tani tarafından başarısız darbe gerçekleşti ancak yenildikten sonra uçakla Pakistan'a kaçar (Keshtmand,2002:1011).

## HAZARALAR

Dönemine ait olan Hazaraların ilk Kişisi Sultan Ali Keshtmand ismlisi olarak ortaya çıkmıştır. Devrimsel Konsey Yardımcısı, Başbakan yardımcısı ve Planlama bakanlığından 11 yıllık başbakanlığa kadar politiğin farklı farklı poziyonlarında

görevlerine üstelenmiştir. Buna ek olarak Hazara bireyleri finans, iktisat, yüksek öğrenim vb bakanlarda aktif oarak rol oynamıştır. diğer Hazaralardan Afganistan'da önde geleni ve göze çarpanı, mücahid Abdul Ali Mazari'dir, o milli birliği, adalet ve eşitlik sloganıyla popular olan ve bunun için devlete karşı olanlardan biriydi ki daha sonra Taliban tarafından barış imzalanacağı behanesiyle terör edildi.

**ÖZBEKLER**

Bu dönemdeki Özbek etniğin General Abdul Raşit Dostum'dur. Doktor Najib dönemindeki mücahedinlere karşı göze çarpıcı rol oynamıştır ancak uzun zaman geçmeden mücahedinlere katılıp Najib'in hükümeti yıkılmaya uğradı ve sonraki cumhurbaşkanı (Sibghatullah Mojaddadi) tarafından orgeneral rütbesini aldı.

**TAJİKLER**

Tajikler arasındaki bu döneme ortaya çıkan iki isimden söz edilebilmektedir; Biri daha sonra cumhur başkanı olan Burhanuddin Rabbani ve diğeri ise Ahmad Şah Mesuttur ki Rabbani'daki cumhurbaşkanlık dönemindeki savunma bakanı idi, o iç çatışmlarında aktiv rol oynamıştır ve en son da Taliban tarafından terör edildi.

**PEŞTUNLER**

Paştunların bu aralıktaki en belirgin ve önde geleni Gulbadin Hikmatiar'dır. O Kabil ilindeki Char Asyab'in, Kabil şehrin ve oturulacak yerlerin üzerinde roketler atılmasıyla meşhur olmuştur.

# BEŞİNCİ BÖLÜM

## 5. AFGANİSTAN'DA İSLAMİ REJİMLER VE İÇ SAVAŞLAR (1992 – 2001)

15 Nisan 1992'de Dr. Najibullah istifa ederek Kabil'deki Birleşmiş Milletler ofisinde sığınma talebinde bulundu. Nejibullah'in iktidardan çekilmesi, ordunun üst düzey yetkilileri için silahlı kuvvetlerin dağılması anlamına gelmekteydi, bu yüzden Halk Partisi yanlısı ordu silahlarını ve mühimmatlarını Gulbuddin Hekmatyar'ın İslami Partisi'ne ve Parçam Partisi yanlısı ordu silahlarını, mühimmatlarını ve tesislerini Burhanuddin Rabbani'nin Cemiyet-i İslami ve Ahmad Şah Mesud'un Şuray-e Nizar' e verdiler (Sistani, 2000:195).

Peştun ve Tacik İslamcılar, Davud Han'in yükselişinden sonra Solcuların (Halk ve Parçam Partileri) İslamcılara yaptığı baskı neticesinde Pakistan'a göç edip Pakistan'da yedi ayrı parti kurdular. Zalmay Khalilzad, ABD'nin isteği ve liderliğinde bu yedi direniş gruplarının bir koalisyon kurduğunu iddia ediyordu (Khalilzad,2016:61). Halk ve Parçam Partilere karşı isyan başladıktan sonra Hazaralar çok büyük bir baskının altında kaldılar ve çoğunluğu İran'a göç edip İran'da sekiz ayrı parti kurdular.

Pakistan 'da kurulan yedili koalisyon (Tacik ve Peştun İslamcılar) İran'da kurulan sekiz partiyi haberdar etmeden, Rawolpindi'de bir araya geldiler. Yedili koalisyon; Sibghatullah Mocadadi, Nicat-i Milli Partisi rehberi, iki ay için geçici olarak Afganistan İslamı Cumhuriyeti temsilcisi olacağı ve iki ay sonra iktidairi Burhaneddin Rabbani Cemiyet-i İslami rehberine devredeceği ve dört ay sonra Burhaneddin Rabbani 'nin İslamı Koalisyonu tarafından Afganistan İsalmı Cumhuriyeti cumhurbaşkanı olarak kabul edileceğine karar verdiler. Bu süre zarfında Gulbuddin Hekmatyar Başbakan olarak ve Ahamd Şah Masud'un ise Savunma Bakanlığı'na atanma kararı da alınmıştır (Mubariz,1999:70, Tanin,2005: 401, Sajjadi,2012: 219). Bu karara dayanarak, Sibghatullah Mocadadi 27 Nisan 'da (İktidari ele geçirmek isteyen cihatçıların arasındaki ilk çatışma sırasında) Kabil'e geldi ve resmi bir miting yapılarak iktidara geçti (Tanin, 2005:393 ve Lalistani,2005: 467).

Böylece 14 sene boyunca çatışma sonrasında iktidar İslamcıların eline geçti. Ancak, İslamcıların başarısız yönetiminden dolayı etnikler arasında bir çatışma başlamıştır. Bu çatışmada (1992-1996) dört büyük etniğe aşağıdaki kişiler rehberlik etmiştir:

Özbekler'i Abdulraşid Dostum (Cunbiş-i Milli-ye İslami Partisi)

Hazaralar'ı Abdul Ali Mazari (Hezb-e Vahdat)

Taciklar'ı Burhanuddin Rabbani (Camiyet-i İslamı) ve Ahmad Şah Masud (Şuray-ı Nizar)

Peştunlar'ı Gulbuddin Hekmatyar (Hezb-e İslamı) ve Sayyaf (İtihad-e İslamı Partisi) rehberlik etmiştir.

### 5.1. SEBGHATULLAH MOCADADİ (28 Nisan 1992- 28 Hazıran 1992)

Sebghatullah Mocadadi, Amanullah Han'ın yaptığı islahata karşı isyanı başlatan ve Amanullah Han'ı tahttan indirilmesine kadar yürüten Şams-ul Maşayekh torunudur. Bir cümle ile geçtiğimiz Amanullah Han'ın tahttan indirilmesi vakasında, Afganistan'ın bağımsızlığı Amanullah Han tarafından ilan edilmesinden dolayı İngiltere'nin önemli rolu da unutulmamalıdır.

Mocaddadi liseyi Kabil'de Habibia Lisesinde bitirdikten sonra Mısır'a gidip Al-Azhar Üniversitesinde yüksek lisans yapmıştır (Mubariz,1999: 67).

Mocaddadi'in iki aylık yönetimi döneminde, Hekmatyar sürekli Kabil'i roket yağmuru altına almıştı ki hatta Mocaddadi'yi taşıyan uçağı bile hedef almıştı ancak Mocaddadi hayatta kaldı. Hekmatyar, Dostum'un Dr. Najibullah yanlısı zamanında Mücahitlere karşı çatıştığı bahanesi ile Dostum ‘un Kabil'den çıkarılmasını istemişti öldürdü (Mubariz,1999:73) Hekmatyar'ın attığı roketlerin çoğu sivilleri hedef alıyordu. Zalmay Khalilzad'ın da bahsettiği gibi, Hekmatyar, Kabil'i bombalayan iç savaşın başlangıcındakilerin en önemli figürüydü (Khalilzad,2016:54). Ama tam tersinde, Mocaddadi Dostum'a General rütbeyi vererek Halit ibne Velid lakabını verdi (Lalistani, 2005: 468).

Mocaddadi döneminde etnikler arasında herhangi bir çatışma yaşanmadı. Genel af kararı verilip içeride Halk ve Parçam yanlısı olanlar, aynı zamanda içeride olan Mucahitler serbest bırakıldı. (Nazrov: 2001:683).

Mocaddadi'nin iki aylık iktidar dönemi sona erdiğinde; Mocaddadi Pakistan'a gidip orada iktidar döneminde Kabil'i bombalayan Hekmatyar ile Rabbani'yi hükümetten indirmek amacıyla koalisyon kuruldu (Mubariz,1999: 69).

## 5.2. BURHANUDDİN RABBANİ (1992-1996)

Rabbani, dört aylık iktidarda kalma süresi sona erdiğinde Rawolpindi anlaşmasına göre iktidarı yedili koalisyona devretmesi gerekirken iktidari devretmedi (Tanin,2005:401). 1993 Ocak ayında Çözme ve Sözleşme Konseyini kurdu ve bu konsey üzerine cumhurbaşkanlığını iki yıl daha uzattı. Konsey İslam Abad ile görüştüğünde bu süre on sekiz aya indirildi (Tanin, 2005:402, Mubariz,1999:158 Ve Lalistani, 2005: 471).

Rabbani ve Masud iktidarı devretmediği zaman Mazari ve Dostum Kuzey İttifak'ından ayrılıp Başbakan Hekmatyar ile beraber Rabbani-Masud hükümetine karşı muhalefet cephesini kuruyorlar ki daha sonra Mocaddadi de katılıyor. Lourel Corona kitabında şöyle diyor" Mücahitler arasında kısa bir sürede savaş başladı. Ruslara karşı olan savaştan daha şiddetli bir savaş''(Corona,2005:54). Corona sözlerine şu şekilde devam ediyor, '' Rabbani'nin başka sorunları da vardı. Halk oyu ile seçilmediği için ABD dahil olmak üzere, çoğu ülkeler bu hükümeti resmi olarak tanımamıştı ve Kabil'de olan büyükelçiliklerini kapatmışlardı" (Corona,2005:57) Böylece iç ve etnik gruplar arası savaş başlamıştı.

## 5.3. İÇ SAVAŞLAR

1992, 25 Nisan ayında Kabil'i ele geçirmek amacıyla Kuzey Muttafikler (Masud, Dostum ve Mazari) ve Hezb-i İslamı yanlısı ordular arasında ağır bir çatışma başladı (Tanin, 2005:385). Bu 5 günlük süren çatışma neticesinde Kuzey Müttafikler Kabil'i ele geçirdi (Mubariz,1999:113). Bu çatışma Kabil'in ilk iç savaşı olmak ile beraber 1996 yılına kadar süren Afganistan'ın dört büyük etniği (Hazara, Özbek, Tacik ve Peştun) arasında savaşın başlangıç noktasıydı. Bu çatışmada ağır silahlar, top, havan ve roket

kullanılmıştır. Çatışmanın neticesinde iki bin dört yüz kişi öldü ve dokuz bin kişi yaralandı. Çatışmada en çok kayıp ve hasara uğrayan sivil insanlardı (Mubariz,1999:114). Bu çatışma aslında, Peştun ve Peştun olmayan siyasi gruplar arasında iktidar ve başkenti ele geçirme mücadelesiydi (Wafayezada,2014: 203).

Sonraki çatışma Hekmatyar ve Rabbani ile arasında yapıldı ki Aralık 1992 ile Mart 1993 arasında devam etti. Bu çatışma neticesinde ve keskin kış soğuğu da eklenince büyük sayıda sivil meskunlar can kaybına uğradı (Mubariz,1999:115).

Rabbani iktidarı devretmedi. 1993 yılında yapılan üçüncü savaşta Mazari ile Hekmatyar ve Sayyaf ile Dostum müttefik olmuşlardı. Bu savaşın bir kazananı olmadı ancak çok sayıda masum sivil halk yaşamlarını yitirmiş, bir kısmı da yaralı ve avare olmuştu (Mubariz,1999:117 ve Roy,1990:233). Bu savaşta Mazari, Hekmatyar ile askeri bir anlaşma imzalamıştı ancak Mazari, Sayyaf ile savaşa girdiği zaman Hekmatyar'ın kuvvetleri gizli bir şekilde Sayyaf ordusu olarak Mazari'ye karşı savaşa girmişlerdi (Sajjadi,2012: 229).

Dördüncü savaşta (Ocak 1994 ile Şubat 1995) Dostum, Mazari ve Hekmatyar ile müttefik oldu ve onların yardımı ile Rabbani-Masud'ye karşı bir darbe girişiminde bulundu ama başaramadı. Bu savaşta binlerce masum, fakir ve masum siviller öldü ve durum o kadar kötüydü ki kimse yerinden hareket etmeyip göç edemiyordu. Ancak uluslararası örgütlerin diplomat ve personeli kurtarmak için Birleşmiş Milletler müdahalesi sonucunda ateşkes ilan edildi. (Mubariz,1999:117).

Beşinci savaş 1995 Baharında Mazari ile Rabbani-Masud arasında açıldı. Bu savaşta Ahmad Şah Masud'un ordusu Kabil'in Afşar ve Çendavul'daki Hazara sivil evlerini ağır bir şekilde topçu ateşine tuttu (Mubariz, 1999:119). Askar Mousavi'in kitabında böyle anlattı" Tahminlere göre bu savaşta 700 kişi öldürülmüş veya kayıp olmuş. Bir sene sonra Hezb-i Vahdat bölgeyi tekrar ele geçirdiğinde 58 kişi defnedilen birkaç toplu mezar buldular" (Mousavi,2000:258). Zalmay Khalilzad kitabında şu şekilde ifade ediyordu" Savaşan gruplar rakipleri olan bölgelerde sivil olmaları gerçeğine dikkat etmeden roket ile saldırıyorlardı" (Khalilzad,2016:84).

Üç yıl süren savaş Kabil'i bir harabeye dönüştürdü, binlerce sivil yaşamını yitirdi ve yaralandı. Bu sürede Taliban, Mücahitleri berteref edeceğiz ve etnik savaşlara son vereceğiz sloganı ile ortaya çıktılar. Mubariz kitabında şöyle yazdı" Söylenmesi gerekiyor ki bu üç sene içerisinde Kabil tamamen bir harabe oldu. [Masud'un attığı roketler] neticesinde Şahr-e Kohna, Çindavul ve Kart-e Çahar tamamen yerle bir oldu'' (Mubariz,1999:119).

### 5.4. MOLLAH MOHAMMAD OMAR (1996-2001)

Mücahitler Kabil'e girdiğinden ve iç savaşlar başladığından itibaren ülkenin her yeri kaos içindeydi. Bir anarşinin hükmü söz konusuydu. Zahir Tanin'e göre "Tam ülke kaosun içindeyken 1994 yılının ortasında, Mücahid gruplarının yağmalamasına karşı mücadelenin sloganıyla Taliban adlı yeni bir grup ortaya çıktı (Tanin,2005:409). Lourel Corona göre de" Taliban Molla Mohammed adlı yerli bir cami hocası tarafından kuruldu. 1994 yılında, Molla Mohammed Omar öğrencilerini ve diğer adamlarını toplayıp Mücahid gruplarının yağmalamasına karşı mücadelenin sloganıyla bir milis örgütü kurdu" (Corona,2005: 55). Fred Halliday ''London School of Economics and Political Science'' öğretim üyesinden alıntılara göre "Pakistan ve Arabistan destekledikleri gruplarının (Hekmatyar ve Sayyaf) iktidari ele geçiremediklerini fark ettikten sonra Pakistan'in siyasal desteği ve Arabistan'in maddi desteği üzerinde bağlantısı olan Mücahitleri ve Pakistan okullarında okuyan Peştun mültecilerin dini eğitim alan öğrencilerini alarak Taliban'i kordular (Tanin,2005:420). Spanta şöyle anlatıyor ''Varolan belgeler ve kanıtlar Taliban'in Pakistan vesilesiyle uygulanan Amerikan, İngiliz ve Arabistan'in ortak projesi olduğu gösteriyor'' (Spanta,2017:84). Lourel Corona bu konuyla ilgili ifadelerine bakacak olursak "Başından beri Taliban, Afganistan'ın istikrarlı ve dostça bir ülke olmasını ancak bağımsız ve güçlü olmamasını hedefleyen Suudi Arabistan ve Pakistan'dan maddi destek alan bir örgüttür''(Corona,2005:55) şeklinde söylemiştir. Zalmay Khalilzad Taliban'ların ortaya çıkmasıyla ilgili ifadeleri ise şöyledir ''Taliban, üyelerini düzeni ve istikrarı yeniden kuracak genç ve idealist Müslüman öğrenciler olarak nitelendirdi''(Khalilzad,2016:84). Robert Nickelsberg ise şu şekilde yorum yapmaktadır ''Taliban Afganistan'da bir düzen kurmaya ve İslam dinlerinin katı bir yorumuna dayanan bir hükümet kurmaya karar verdi. 1996 yılında Taliban, Kabil'i fethetti, İslam

Cumhuriyeti'nin adını Afganistan İslam Emirliği'ne dönüştürdü ve İslam Şeriatını iğrenç biçimlerine uyarladı ve uyguladılar (Nickelsberg,2013:10).

Taliban rejiminde Dışişler Bakanlığında görev yapan Vahid Mojdah kitabında ise; ‘‘ Taliban'ın doğuşunda Pakistan'ın Başbakanı olan Benazir Bhutto 11 Eylül olayında sonra Taliban'ın İngiltere, Amerika ve ISI'in ortak planı olduğunu ifade etti'' (Mojdah,2003:20) Mojdah'a göre Amerika Birleşik Devletlerin isteği, Taliban aracılığıyla Orta Asya'nın güvenliğini tehdit eden Afganistan'da silah toplama ve güvenliği gerçekleştirerek Orta Asya'nın güvenliğini sağlayabilmek için zemin hazırlamak ve böylece Orta Asya'dan Hindistan'a boru hattı petrol ve gaz boru hatlarını genişletmek idi (Mojdah,2003:20).

Diğer taraftan, Taliban kurulduktan sonra Rabbani herhangi bir muhalefette bulunmadı hatta maddi olarak da muhalefet pozisyonlarını bombalamak kadar onları destekledi. Vahid Mojdah'ın sözlerine göre Kabil Taliban'ın eline düştüğünde, geçmiş hakkında hiçbir şey bilmeyen bazı Taliban yetkilileri, Rabbani rejiminin Taliban'ı desteklediği ve katkılarını gösteren belgeleri görünce şaşırdılar (Mojdah,2003:26). Bunun nedeni ise Rabbani'nin Rusya tarafından desteklendiği belgeler ifşa edildiğinde ve Mücahitler buna karşı çıktığında, Taliban ile ittifak kurmak isteği idi ‘‘1995'te, Rabbani iktidarda kalabilmesi için gizlice Rus mali ve askeri desteğinde bulunması inkar edilemez kanıtlarının ortaya çıkması üzerine, Rabbani'ye karşı muhalefet dalgası yoğunlaştı (Corona,2005:58). Rabbani hükümetinin Taliban'ı desteklemesi, sadece hükümetin çökmesine neden olmadı, aynı zamanda Afganistan'daki İslam aşırılıkların zirveye ulaşmasıyla birlikte çalkantılı bir düşünce akışına neden oldu.

## 5.5. KUZEY VE BAMİYAN'IN KATLİAMLARI

Pakistanlı gazeteci Ahmed Rashid, 28 Mayıs 1997'de, Taliban tarafından silahsızlandırılmayı reddeden Hazara bir grup uyuşmazlığa uğradığı ve tam teşekküllü bir savaş başladığını yazmıştı. İlk başta, Mazar-i Şerif'teki Hazaralar sonra diğer halkları da Taliban'a karşı onlara katıldı. Taliban sokaktan sokağa savaşlarına aşina olmadığından dolayı savaşı kaybettiler. 3,000'den fazla Taliban ordusu öldürüldü ve yaralandı. 36.000 kişi tutuklandı ve hapsedildi. Öte yandan, Uluslararası Kızılhaç'a göre, her iki taraftan 7

binden fazla sivil ve ordu yaralandı, 250'den fazla Pakistanlı olan Taliban öldürüdü ve Mayıs ayından Temmuz ayına kadar 550 kişi tutuklandı (Rashid,2003:132). Ancak Taliban geri çekilirken Hazara köyüne giderek katliam gerçekleştirdiler. Geri çekilme sırasında Taliban, Mazar-ı Şerif'in kuzeyinde Qazi abad'da 70'den fazla Şii Hazari'nin kafasını kestiler ve aynı şekilde belki yüzlerce daha kişiyi de öldürdüler" (Rashid,2003:138). Ahmed Rashid, Taliban'ın Hazaraların münafık olduklarına inandığını yazıyor. "Fakat Taliban bu savaşa yeni yoğunluk ve şiddet getirdi, çünkü tüm Şiilerle münafıklar gibi muamele ettiler" (Rashid,2003:151). Ancak Lourel Corona Taliban'ın Hazara halkı kafir olarak kabul ettiğini söylüyor: "Şii mezhebi olan Hazara halkı Taliban tarafından kafir olarak kabul edilmiş ve hep işkence görürlerdi" (Corona,2005: 60).

Ahmed Rashid, Pakistanlı olduğu için Afganistan'daki olayları kolayca kapatabildi. Taliban Mazar-e Şerif'teki Hazaraların katletmesi dahil olmak üzere Özbeklere yapılan zulümleri ve diğer cinayetleri işlediğini söyledi. Batılı Yardım işçilerine göre Fariyab'in kuzeyindeki köyde 600 kadar Özbek siviller Taliban tarafından evlerinden zorla çıkarıldı, daha sonra sılahla öldürüldüler (Rashid,2003:154). Taliban, Mazar ve Faryab katliamına ek olarak, 2001 yılında Bamiyan-Yakavlang'ta yaşayan Hazaraları katlettiler (Wafayezada,2014: 217).

### 5.6. MAZARİ, NAJİB VE MESUD'UN SUİKASTİ

Taliban Herat ve Mazar-i Şerif'i ele geçirdikten sonra Kabil'i çok kolay bir şekilde ele geçirebildi. Masud, Gulbuddin ve Mazari'ye bağlı olan kişiler ve mensuplar birbirini vatana ihanet ile suçlayarak silahlarını ve bakanlıkları bırakıp Kabil'i terk ettiler (Plaston,2001:118). Kabil kentini ele geçirmeden önce, Abdul Ali Mazari Taliban tarafından barış anlaşması görüşmesi bahane edilip çağırılıp tutuklandı ve sonra en yakın arkadaşlarıyla beraber öldürüldü (Lalistani,2005:514). Kabil şehri ele geçirildikten sonra, uluslararası hukuka bakılmaksızın Taliban eski Cumhurbaşkanı Najibullah'ın teslim olduğu Birleşmiş Milletler ofisine saldırdılar ve kardeşiyle beraber herhangi bir mahkeme olmadan infaz edildiler (Lalistani,2005:515) Ancak, daha sonra Pakistan istihbarat dairesinin Najib'in öldürülmesinde önemli bir rol oynadığı ortaya çıktı. Rejimi kurduktan sonra, Taliban bir Kabil spor stadyumunu insanların çeşitli suçlar için infaz edilmesi ve

kınanması için bir mekan olarak kullanıyorlardı ve bu spor alanı rejimin dehşetinin sahnesiydi (Wafayezada,2014:216). Taliban rejiminin son yıllarında, Mesud Al-Kaide muhbir şeklinde gönderilen iki kişi tarafından öldürüldü (Vafayezada,2014:237).

## 5.7. BUDA HEYKELLERİNİN İMH EDİLMESİ

Taliban rejiminin en kötü eylemlerinden biri de, Bamiyan Budist Heykellerin yıkımıdır. Bu iki heykel, Kushani döneminde, 2. Ve 4. Yüzyıllarda Budist Hazaralar tarafından inşa edilmiştir. Abdur Rahman Han, Hazaralara benzemesi nedeniyle Heykellerin yüzünü imha etmiştir. Taliban ise 1 Mart 2001'de tamamen heykeli imha etmiştir. Lourel Corona'nın konu hakkında söyledikleri şu şekildedir "Taliban hükümetinin aşırılığı, birkaç hafta sonra, 1 Mart 2001'de, dünyanın en eskilerinden Bamiyan'ın dev Buda heykellerinin imhasıyla mühürlendi. Molla Omar, buna sadece putları kırmak olarak atıfta bulundu" (Corona,2005:62). Vahid Mojda'ya göre de: Heykellerin yıkılması plansız bir görev değildi. Bu, Taliban'ın arada bir kez de olsa uyguladığı planlanmış bir programın parçasıydı. Fakat Araplar ve Orta Asyalı militanlar, Buda heykellerinin yıkılmasından Taliban'dan daha fazla mutluydular. Molla Muhammed Ömer'e yanıt olarak, Afganistan'da yüzlerce inek kesilmesine ve putların tahrip edilmesindeki gecikmenin kefareti olarak dağıtılmasını emretti (Mojdah,2003:93). Buda'nın gecikmiş yıkımının kefareti olarak ineğin kesilmesi Pakistan tarafından seçildi ve nedeni de ineğin Hint halkının tanrılarından biri olmasıydı.

## 5.8. ERKEKLERİN VE KADINLERIN SINIRLANDIRILMSI

Taliban, Afganistan şehirlerinin çoğuna hâkim olduktan sonra sözde İslami hukuk yasasının getirilmesiyle ilgili ağır bir kısıtlama getirdi. Evin içerisinde kadınlar görünmesin diye pencerelerin siyaha boyanmasından uçurtma oyunu yasağının getirilmesine kadar kısıtlamalar uygulandı. Robert Nickelsberg şu şekilde anlattı "Kızların okula gitmeleri ve çocukların oyun oynamalarının şeriata karşı olduğunu söylediler" (Nickelsberg,2013:10). Kadınları başından ayağına kadar örten Burka resmi hicap olarak bildirildi ve kadınların çalışması ve eğitim alması yasaklandı (Mojdah,2003:41). William Maley'e göre "Neredeyse kırık yıl önce serbestçe dışarıya çıkabilen ve Kabil üniversitesinin çoğu öğrencilerini oluşturan kadınlar sadece Burka giymesi şartıyla

dışarıya çıkabilirlerdi" (Maley,1998:12). Lourel Corona dediğine göre kadın eğitmenlerin çalışamaması nedeniyle okulların çoğunu kapatıldı. Kadınlar eve hapsedilmiş hale geldiler ve hatta alış veriş yapmak için dışarıya çıkmakta zorlanıyorlardı (Corona,2005:71).

Taliban tarafından sadece kadınlara değil aynı şekilde erkeklere de bazı kısıtlamalar uygulandı. "Erkeklerde sakalın tıraş edilmesi yasaklandı ve suç sayılıyordu. Devlet ofislerinde ve okullarda erkeklerin sarık takmaları gerektiği bildirildi" (Mojdah,2003:41). William Maley bu kısıtlamalardan şu şekilde söz ediyor "Erkeklere İslam talimatlarına göre sakal bırakmaları ve aksi takdirde Şeriata göre cezalandırılmaları Taliban tarafından duyuruldu" (Maley,1998:12) Ayrıca yeni doğan çocuklara koyulması gereken isim listesi de Taliban tarafından çıkarılmıştı (Rashid,2003:154)

## 5.9. YABANCI ÜLKELERİN MÜDAHALESİ

Afganistan'ın iç işlerinde yabancı güçlerin müdahalesi göze çarpmayan bir davranış değildir, ancak Sovyet'in Afganistan'dan çekilmesinden sonra bu müdahaleler kurnazca yapıldı. 1991 yılına kadar ABD, Arabistan ve Pakistan ile Mücahitler; Sovyet Birliği ile Afganistan Devleti müdahalelerde önemli rol oynamışlar. Ancak 1992 den sonra yabancı güçler çıkarlarına göre bir gruptan başka gruba desteğini kaydırıyorlardı. Örnek olarak Rusya bir ara Rabbani Partisini destekledi ama daha sonra Dostum'u destekledi (Giustozzi,2007:272). Robert Nickelsberg "Rusya'nın müdahalesinin nedenini Mücahitlerin özgüveninden gelen sloganları aktarıyor. Mücahitler ilk Kabil sonra Buhara derlerdi. Yani ilk başta Kabil'i sonra Buhara'yı Rusya'dan bağımsızlığını alacağız sloganını kullanırlardı" (Nickelsberg,2013:9). Bu sloganlarla, Ruslar katılımlarını haklı görüyordu. William Maley'e göre muhtemelen, enerji kaynaklarının Türkmenistan'dan Afganistan üzerine ve Pakistan'a taşınmasını uman şirketlerin etkisi nedeniyle uyuşturucu ve milliyetçiliğin kısmen de olsa Washington tarafından kabul edildiği görülüyordu (Maley,1998:13). Küresel-bölgesel güçlerdeki bu değişim çatışmaya dâhil olan gücün dengesini kurmaya bağlı gibi görünüyordu. Antonio Giustozzi bu müdahaleleri şöyle anlatır "Arabistan belli bir dönemde Cemiyet'i desteklerdi ama sonra Talibanlar'i destekledi. Pakistan ilk başta Hizb-i İslami'yi ve sonra Taliban'ı destekledi. Afganistan

işlerine karışan örgütler arasında rekabet olduğu dönemde ise ikisini de destekledi. İran ise bir dönemde Vahdat Partisini, sonra Cemiyet'i ve en sonda da Dostum'u destekledi. Sadece Hindistan ve Özbekistan daima Cemiyet'i ve Dostum'u destekledi (Giustozzi,2007:273). Afganistan'ın iç savaşında küresel ve bölgesel güçlerin müdahale etmesi ve yaptıkları mali ve askeri yardımlar iç savaşın devam edilmesine ve Afganistan'da artan etnik-dinsel boşluğa katkıda bulundu.

# ALTINCI BÖLÜM

## 6. DEMOKRASİYE GEÇİŞ DÖNEMİ (2001 SONRASI)

### 6.1. 11 EYLÜL

Tarihin en ölümcül terör saldırısı, dünya ticaret merkezlerini ve ABD savunma bakanlığına (New York ve Pentagon'da) 11 Eylül 2001 yılında El kaide terör örgütünün, Usame-Bin Ladin öncülüğünde yapılmıştır. ABD, Taliban'ın desteğini elinde tutan Usame ve diğer El kaide liderlerinin teslim olmalarını istemiştir (Corona,2005:63). Taliban'ın, Usame'yi ABD'ye tesliminin reddedilmesiyle birlikte, 7 Ekim 2001 yılında başlayan ve yılın sonuna kadar devam eden Taliban ve El Kaide'nin askeri ve gizli üstleri ABD tarafından bombardıman altına alınmıştır. Bu zaman diliminde Taliban ve El kaide gücünü yitirmiş, çoğu esir düşmüş veya öldürülmüştür, ancak liderlerinin Pakistan'a kaçtığı düşünülmüştür (Corona,2005: 66). 11 Eylül saldırısına 19 kişinin katıldığı ve katılanların Arap kökenli oldukları bilinmektedir. Bu saldırıda 3000 kişi yaşamını yitirmiş ve yaklaşık 6000 kişi de yaralanmıştır. Bin ladin, SV'nin Afganistan'dan çıkışından birkaç yıl öncesinde Afganistan'da Komünistlere karşı savaşmak için girmiştir, hâlbuki yıllardır Bin Ladin önderliğinde ve bazı diğer Arap kökenli olan bir grup terör örgütü Afganistan'da komünistlere karşı savaşmaktalardı (Neklesberg,2013:9).

11 Eylülden sonra, Taliban rejimi ABD'nin CIA ve diğer küçük özel harekât Birimi'nin NATO desteği ile iki ayda yıkılmıştır (Sharan,2017:91).

14 Kasım'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1378 anlaşmasını kabul etmiştir. Bu anlaşmada Birleşmiş Milletler önderliğinde Afganistan liderleri için siyasi bir konferansın yapılması ve bu konferansta Afganistan'da naklen ve esaslı bir hükümetin kurulması istenmiştir (Khalilzad,2016:120).

### 6.2. BONN KONFERANSI

9 gün süren Bonn konferansı, Almanya'da Birleşmiş Milletler denetimi altında, Afganistan'da barış ve istikrarın yeniden sağlanması adına yapılmıştır. Aralık 2001 yılında Bonn antlaşması siyasi, kültürel ve sosyal yapının onarımı ve değişimi için tarihi

bir fırsat olarak görülmüştür. Bir asır boyunca sürekli ırkçılık, milliyetçilik karşıtlığı, dil ve din ayrımı devlet ve siyasi nizamın yok olması sebep olmuş, tek ulus inşası düşüncesini tamamen ortadan kaldırmıştır, uluslararası güçlerin müdahalesiyle Afganistan'a yeni bir başlangıç fırsatı doğmuştur. Toplum, Taliban'ın katliamı ve ardı ardına yaşanan iç savaşlardan yorulmuştur (Wafayezada,2014:238).

Bonn oturumuna 4 grubun temsilcileri katılmıştır, Rom (Zahir şah, Afganistan'in eski kralı), Kıbrıs grubu (Homayun Carir önderliğinde, İran bağlantılı), Peşawer grubu (Pir Sayed Ahmad Gilani, Pakistan'da olan 7 grubun temsilcisi) ve Kuzey İtilafı ya da Cebhe-i Müttehit (Tacikler, Üzbekler ve Hazaralar) ve diğer küçük Peştun grupları da içinde barındırmaktadır. Kuzey itilafı cephesi (1992-1996) iç savaşlarında bir birleriyle her ne kadar savaşmış olsa da Taliban'a karşı birlik olup savaşmıştır (Wafayezada,2014:243, Sharan,2017:28ve Khalilzad,2016:123). Taliban bu konferansa katılmaktan mahrum bırakılmıştır ve Hikmetyar da Tahran'a yerleşmiştir. Hikmetyar 2017 yılında Milli Birlik Hükümeti ile anlaşma sonucunda Afganistan'a dönmüştür. Ancak Hekmetyar emrindeki terör örgütü bu zamana kadar birçok kez Afganistan güvenlik güçlerine kanlı saldırılar düzenlenmiş ve bu saldırılarda çok sayı da sivil öldürülmüştür.

Bonn antlaşması, Afganistan'da hükümetin, demokrasinin ve barışın yeniden düzenlenmesi adına çok değerli bir konuma sahiptir. Bonn antlaşmasında, siyasi iktidarın her adımı planlanmıştır. Geçici hükümetin kurulması, naklen gelen hükümetin kurulması ve Loya Cerga (Büyük Meclis)'ın yapılması, yargı sisteminin yeniden yapılması ve yeni anayasanın yapılması tek tek yerine getirilmiştir (Wafayezada,2014:244). Bonn konferansı, Afganistan'da meşru bir hükümetin kanuni çerçevesini oluşturmuş ve Liberal Barış programı adı altına gelecekteki 4 yıl içinde uluslararası güçlerin desteği ile yeni bir siyasi nizamın inşasını yapmıştır (Sharan,2017: 93).

Bonn toplantısında her etniğin tahmini nüfusu iktidar bölüşümünün temel kriteri idi ve Taliban sonrası siyasi yapının örgütlenmesinde etnik en önemli önlemdi (Wafayezada, 2104:245). Toplantıda yapılan açık oy üzerine Profesör Abdul Sattar Sīrat (Üzbik) 9 oy alarak, 2 oy alan Hamid Karzaiy'ye (Peshtun) karşı Cumhurbaşkanlığı

kazanmıştır (Khalilzad,2016:126). Roma grubunun yaptığı baskısı neticesinde (Khalilzad,2016:127) ya da Bileşmiş Milletler tarafından ikna edilerek Sattar Sirat cumhurbaşkanlığından vazgeçti ve sonunda geçici hükümetin başına Hamid Karzai seçildi (Wafaeizada,2014:245). Bu toplantıdan sonra uluslararası topluluklar tarafından aşırı derecede Afganistan'a yardım edilmekteydi. Konferanstan bu yana 18 yıl geçmiştir ve 100 milyar dolardan fazla para harcanmıştır ama ne yazık ki, bu süreçte çok az altyapı kurulmuştur. Ulus-devlet inşası büyük zorluklar çekmektedir. Afganistan'da zayıf devlet kurumları, yolsuzluk, narkotik üretimi, rüşvet ve mafya gruplarının varlığı politik bir düzenin kurulmasına her zaman meydan okumaktadır.

Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nin yedinci bölümü göz önüne alındığında, Afganistan terörün kaynağı ve dünya barışı için bir tehdit olarak belirlendi ve Birleşmiş Milletler tarafından ABD'ye Afganistan'daki terörizmle mücadele görevi verildi ve tüm dünya ülkeleri de bu konuda işbirliği yapmaya yöneltildi (Spanta,2017:225). Bonn Konferansı Afganistan halkının taleplerini yansıtmadı, ancak ABD'nin siyasetini ve çıkarlarını yansıtıyordu. Bonn konferansının sonuçlarının hem Khalilzad (ABD elçisi) hem de Kuzey İttifakı tarafından el konulduğu söylenebilir (Sharan,2017:94).

### 6.3. HAMİD KARZAİ (2001- 2014)

Yukarıda söylendiği gibi 2001'de Birleşmiş Milletler, ABD ve NATO Kuvvetleri desteği ile Hamid Karzai geçici devletin cumhurbaşkanı olarak seçildi. On yıllarca süren kaostan sonra, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklarını güçlendirmek için ilk pratik adımlar atıldı. (Corona,2005:66). Bu dönemde hükümetin önünde büyük bir engel oluşturan savaş ağaları Silahsızlanma ve Yeniden Entegrasyon adlı program (DDR) adı altına ağır ve hafif silahlarını devlete teslim ettiler ve çoğunluğu polis ve orduya alındılar. Bu sorun tam olarak çözülmemiş ve hükümet hala da bu sorunla karşı karşıya olsa da eskiye göre savaş ağaları daha etkisiz hale gelmiştir.

### 6.4. GEÇİCİ HÜKÜMET

Bonn anlaşmasına dayanarak geçici hükümet Cumhurbaşkanı (Peshtun)5 yardımcısı (iki Hazara, bir Tacik, bir Üzbik ve bir Peştun) ve 24 Bakan'dan oluşturmaktayıı.

Toplamda geçici hükümetin üyeleri 11 Peştun, 8 Tacik, 5 Hazara, 3 Üzbik ve de diğer etnik gruplardan da 2 kişiden oluşmuştu (Wafayezada,2014:246 ve Khalilzad,2016:130). Bu düzenleme etnik çatışmasını önlemek amacıyla uygulanmıştı fakat daha sonra bu kriterler Afganistan'da her etnik grubun nüfusunu ve halk dağılımını temsil eden kriter olarak görünmüştü. Siyasi sistemin yapısında halkların dağılımına dair bu geçici kritere herhangi bir değişiklik yapılma varsayımı bile sistemde karışıklık yaratabilirdi.

Geçici bir hükümetin kurulmasıyla iktidarın gücü Karzai'a devredilmiş gibi görünüyordu, ama aslında Kuzey İttifakı'na bağlı olan savaş ağaları egemenliğe sahiptiler. Buna ilaveten, geçici yönetim bakanları yönettiği bakanlığı kendi egemenlik bölgesi olarak görüp kendi etnik grubundan ve bağlı olan partisinin üyelerini bakanlığın çeşitli görevlerine alıyorlardı (Wafayezada,2014:247).

Bonn Anlaşması çerçevesinde, geçici hükümetin kurulmasından sonra Loya Cerga (Büyük Meclis) yapıldı ve bu sefer Hamid Karzai'nin Halk tarafından iki yıl için Geçici Hükümet Başkanı olarak seçildi (Wafayezada,2014:251). Karzai tarafından 35 hukukçu anayasa taslağı hazırlamakla sorumluydu ve yedi ay çalışmadan sonra Başbakanlık ve güçlü bir Temsilciler Meclisi'ne dayalı bir anayasa düzenlendi fakat Karzai tarafından reddedildikten sonra merkezi başkanlık sistemi yerini aldı. Sonunda, 162 maddeli taslak 4 Ocak 2004'te Loya Cerga tarafından onaylandı (Wafayezada,2014:254). 2003 yılı Aralık ayı ortasında yapılan anayasanın Loya Cerga'sı iki meclisli bir sistemi onayladı (en az % 25 kadınların katılım şartı ile 249 seçilmiş üyeye sahip olan "Wolos-i Cerga veya Parlemento ve 102 seçilmiş ve atanmış üyeden oluşan "Meşran-o Cerga" veya Senato) Anayasa ayrıca Wolesi Cerga'ya denetleme yetkisi verirken, bakanların hesap verme sorumluluğu ve kabinlerin onayı da dahildir. Anayasa ayrıca Wolesi Cerga'ya denetleme yetkisi verirken, bakanların hesap verme sorumluluğu ve kabinelerin onay yetkisini de verdi (Sharan,2017:163). Bireyler ve gruplar tarafından siyasi sistemin doğasına (seküler ya da İslami) uyumsuz olarak bakılmasının yanı sıra, etnik-politik grupların siyasal sistem seçim isteği de farklıydı. Hezb-e Vahdat ve Cunbiş-e İslami Federalizm'in bir sisteme güçlü bir şekilde ısrar ederken, Peştunlar anayasal monarşiye sempati duyuyorrdu. Taciklerin isteği ise başbakanlık sistemiydi (Wafayezada,2014:254). Merkezileştirilmiş

başkanlık sistemine rağmen, bu anayasa, İslam ülkeleri ve bölgelerinin en iyi anayasalarından biri olarak bilinmektedir.

### 6.5. TALİBAN

ABD'nin önderliğindeki 11 Eylül 2001 hava saldırısı ve Kuzey Atlantik İttifakı'na yönelik çığır açan saldırıların ardından çökmüş olan Taliban rejimi, 2005'ten sonra birliklerini yeniden topladı ve NATO liderliğindeki kuvvetlere ve uluslararası güçlere karşı ölümcül saldırı başlattı. Wafayezada'nın Bird & Marshal'dan alıntılara göre "2002'den 2005'e kadar uluslararası toplumun siyasi ve stratejik uyumsuzluğu, Taliban'ın devrilmesi ve El Kaide'nin salgınının başarısını ortadan kaldırdı. 2006 sonrasında sonuçları ortaya çıkmaya başladı" (Wafayezada,2014:281). Alıntı şu şekilde devam etmektedir "Ancak 2002'den 2009'a kadar Taliban, Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'nün (ISAF) varlığından, ve iyice eğitilmemiş ordu ve milli polisin güçsüzlüğünden yararlandılar ve faaliyetlerini kısa bir sürede hızlandırdılar"(Wafayezada,2014:281). Savaşın bitmemesi ve Karzay'ın siyasetinden memnun olmayan Peştunlar Karzai hükümetine karşı seferber oldular (Wafayezada,2014:281). Peştunların seferberliği ve Talibanların güçlenmesi Kuzey ve Güney şeklinde bölgelerin bölünmesine sebep oldu. Peştunların evi Hükümete karşı Taliban cephesine dönüşmüştü. (Wafayezada,2014:282) Durum böyle devam ederken 2013 ve 2014 yıllarında ABD'nin ve Afganistan'ın Talibanlara karşı görüşleri değişti. ABD artık Taliban'ı düşman veya terörist olarak adlandırmamaya başladı. ABD'ye göre Taliban ile barış yapılması gereken Afganistan yozlaşmış hükümetine karşı ayaklanan isyancılardı (Spanta,2017: 287). Binlerce asker, ordu ve polisleri öldüren, araçların önüne kesip yolcularını öldüren, canlı bomba ile binlerce masum sivillerin ölmesine sebep olan terörist örgütü ile barış istemek NATO ve ABD'nin savaşı kaybetmesi anlamına gelmekteydi. Talibanların eylemlerine bakılırsa isyancı bir grup olmayıp Richard Charles Albert Holbrooke'un dediği gibi Arabistan ve Katar tarafından maddi desteği (yıllık 300-350 milyon dolar) ve Pakistan tarafından siyasi desteği alan Afganistan halkına karşı faaliyet yürüten terörist örgütüdür (Spanta,2017:417). Bahsedilen ülkelerin desteği yanında narkotik kaçağı ve hüküm altına alınan halktan vergi toplanması da Talibanların gelir kaynaklarını oluşmaktadır. 2014'te uzun bir mücadele ve savaştan sonra ABD ordusunun çoğunu çıkarttıktan sonra Taliban

daha da güçlendirildi (Necklesberg,2013:11). Peştunların Taliban'a katılmasının nedenlerinde etnik ve mezhep benzerliği de yer almaktadır.

### 6.6. SEÇİMLER

Bonn anlaşmasına göre 2001'de geçici hükümetin kurulduktan sonra 2004'te ilk cumhurbaşkanlık seçimi yapıldı. İkinci seçim ise 2009'da ve en son seçim ise 2014'te yapıldı ki neticesinde Milli Birlik Hükümeti oluşturuldu. Ayrıca ilk meclis ve il şurası seçimleri 2005'te ve ikincisi ise 2010'da yapıldı. Ekim 20, 2018'de de üçüncü seçimleri yapılacaktır.

Mücahitler ve etnik rehberlerin kendilerini yeniden etnik temsilci gösterebilmeleri için yapılan seçimler iyi bir fırsattı. Karzai ve gittikçe artan yanlıları için de iktidarı koruma fırsatı idi (Sharan,2017:130) Siyasi partilerin yokluğunda, seçimde ittifaklar etnik kriterlere dayalıydı. 2009 seçimleri gibi, 2014 cumhurbaşkanlığı seçimleri de etnik ve köken faktörleri halkı hareket ettirmede önemli rol oynuyordu (Sharan,2017:152). 2004 cumhurbaşkanlığı seçimleri Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Misyonu (UNAMA) himayesinde gerçekleştirildi, ancak 2009 cumhurbaşkanlığı seçimleri Afganistan Seçim Komisyonu tarafından gerçekleştirildi.

Spanta'nın dediklerine göre ABD adına John Forbes Kerry seçimlerin iki kere yapılmasını istedi, ancak Afganistan Seçim Komisyonu hazır olduğunu açıklayınca seçim desteğinde bulunmadı. ABD 2009 seçimlerine de Milli Birlik Hükümeti'nin kurulmasını önermişti (Sharan,2017:199 ve Spanta,2017:279) fakat Karzai buna karşı çıktıktan sonra başaramadılar, 2014'te kurabildiler. Seçimlerde hile ve sahtecilik yapılması aşikârdı fakat 2014 yılında yapılan seçimlerde belli bir adayın nefi'ne yapılan hile ve sahtecilik sadece adayın yanlıları tarafından değil, basın medyaların yayımladığı gibi, Seçim Komisyonu tarafından da gerçekleştirilmişti ki Seçim Komisyonun meşruluğunu tamamen sorguladı. Oyların sonucunun açıklanması aylarca süren başarısız ve çok tartışılan seçimden sonra ABD vasıtasıyla Milli Birlik Hükümeti kuruldu.

## 6.7. MOHAMMAD ASHRAF GHANİ (21 Eylül 2016 ve Milli Birlik Hükümeti'nin kurulması)

Spanta kitabında Seçim Komisyonu'nun üst yetkililerinden birinin anlattığına göre cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda Abdullah'ın yüzde 52.7 oy aldığını, ancak Uluslararası Toplum adına İngiltere'nin büyükelçisi Seçim Komisyonunun sonuçları açıklamamaya zorladığını anlatmıştır (Spanta,2017:859). Sonunda, seçim komisyonu seçimden 16 ay sonra kazanan Ashraf Ghani'yi ilan etti (Spanta,2017:848). Bu seçimde Taliban, Pakistan'ın emriyle Gani'yi destekledi ve daha fazla oy alabileceği amacıyla tüm tehdit ve eylemlerini açıkça durdurdu. Taliban din âdemleri de Ghani lehine kampanya başlattı (Spanta,2017: 683). Diğer yandan Spanta, Karzai'nin de tüm takımınının Ghani'yi destek olmaya zorladığını söylemektedir (Spanta,2017:544). Anayasaya göre, Karzai'in üçüncü kez adaylık hakkı olmadığı nedeniyle, seçimlerde kimsenin kazanmasını da istemezdi (Sharan,2017:133). Milli Birlik Hükümetinin oluşumu, meşruiyet getirmeyi başaramadı ve Afganistan halkına güvence vermedi. Her ne kadar cumhurbaşkanının (Ghani) otoritesi cumhurbaşkanlığı kuruluşundan gelse de, İcra Direktörlüğünün (Abdullah) hala yasal bir dayanağı yoktu. Yapılan anlaşmada iki yıl içinde Loy Cerga'nın yapılması ve yeni Anayasanın düzenlemesi öngörülmüştür (Sharan,2017:158) ancak Milli Birlik Hükümeti kurulmasının ardından dört yıl geçtikten sonra bu tür değişikliklerin ortaya çıkma ihtimali imkansız görülmektedir.

## SONUÇ

Etnik çatışmaların ve girşimlerin sorun olarak asıl kökeni ayrıca etniklerin siyasal sistem de onlara yer verilmemesi son yüzyılda Abdur Rahman han Sultanlığının dönemine kadar uzanmaktadır. Sultan Abdur Rahman han istibdatçı ve merkeziyetçi sistem elde edebilmek için, Hazarelere, Özbeklere, Taciklere ve Peştünlere karşı organize edilmiş şekilde katliamlar gerçekleştimiştir, fakat Hazareler diğer etnik gruplara göre, oldukça şiddete maruz kalmıştır. Bu bağlamda ifade etmek gerekirse, Hazarelere karşı gerçekleştirilmiş olan etnik temizleme politikası günümüzde insanlığa karşı olan tam bir cinayet olarak belirlenmiştir. Böylece bu cinayete karşı direnen etnikler, farklı etnikler vasıtasıyla bastırılmıştır, ayrıca Makyavelist politika uygulayarak ilk kez Afganistan çapında bütün etnikler arasında nefret geliştirmiştir. Böylece Otokrası sistemi gerçekleştirerek kendisini Allahın gölgesi olarak saptırmıştır, dolayısıyla bu saptırmayı zorunlu bir şartlar altında diğerlerine dayatıp hissettirmeye çaba göstermiştir. Böylece bu durumun sonraki şahlar tarafından da gerçekleştirilmesi aktarılmıştır. Amanullah Han, Abdur Rahman hanın torunu olarak saltanatı ele geçirdikten sonra, önceki bütün kanunları ve kuralları iptal etmiştir, ayrıca bunun ardından Afganistanın bağımsızlığını ilan etmiştir. Amanullah geniş bir şekilde reforme etmeye başlamıştır, fakat İngiltere müdahale yaparak, toplumun tarım ve Molla (Din adamları) sınıfını kışkırtarak iktidardan devirmiştir. Amanullah saltanattan devrildikten sonra, iktidar geçici olarak Peştünlardan Taciklere aktarılmıştır. Ne var ki Habibullah Kalakanın taraftarlarının yaptıkları zülümden dolayı sonunda bu hükümet yalnız 10 ay devam etmiştir. Bundan sonra Nadir han Feodal temelli mezhebe yönelik bir sistem kurarak 1929- 1978 kadar Al-e Ahya ailesi saltanatın kurmuştur. Bu hükümet Abdur Rahmanın aksine katliam yapmaktansa hapisleri ve işkenceleri yükseltmiştir. Buna ek olarak, kütürel çalışan insanları ve bilim adamların nedensiz olarak hapsetmiştir. Sözü geçen politika bir sonraki zamanlarda oğlu vasıtasıyla tekrar gerçekleştirilmiştir, böylece bilim, bilinç ve eliştirel akımı uzun bir süre içerisinde Afganistan'da kapatılmıştır. Adı geçen hanedan öylesine saptırmışlardırki yani Afganistanın gelişmemesinin tek sebebi etnik kitlelerin yüzünden olmuştur. Oysa ki onların yüzünden uygulanmış olduğu nefret edici politikalardan dolayı etnikler arasında girişim ve çatışmalar başlatılmıştır. Peştünça resmi dil ilan edilerek ayrıca eğitim dilinin

bu dilde olmasını ve herkes için zorunlu olduğunun altın çizmişlerdir. Bunun yanısıra Deri Farsçası yasaklanmıştır. Ayrıca Peştün etnik grubuna mensub olanlar askerlikten muaf edilmiştir. Buna ek olarak tarımsal olanaklar Peştünlara ekstra şekilde dağıtılmıştır. Bunun yanı sıra hükümetin yönetiminin altında Peştünların Kuzey bölgesinden Batı bölgesine aktarılmasını amaçlamıştır. Böylece hükümet arzıları asıl sahiplerinden (Hazare, Özbek ve Tacik) alınıp Peştün etnik grup mensuplarına aktarlmıştır, bu şekilde nüfus yapısını manipülasyon etmeye adım atmışlardır. Bu arada en önemli nokta olan şudur ki bu dönemde Afganistan halkının %90 dan fazlası cahildir. Dolayısıyla genel olarak eğitim imkanları ve fırsatları sağlanılmıyordu. Bu durum Meşrüte döneminde az da olsa değiştirilmiştir. Meşrutiyet döneminde hükümetin Al-e Ahya Hanedanından devredilmesine rağmen henüz son karar çıkarılmasında Zahir Şahın etkisi vardı. 1973 te Davud han tarafından kan dökülmeden gerçekleşmiş olan aile arası darbesiyle, Zahir Şahin 40 yıllık saltanatına son verilmiştir, böylece siyasi sistem Meşrutiyetten Cumhuriyete değiştirilmiştir. Davud Han Meşrütiyet dönemindeki olan göreceli özgürlükleri ortadan kaldırmıştır, ve alternative olarak dikdatörlük sistemini canlandırmıştır, sonunda Moskovanın desteyile solcu olan Halk ve Bayrak Partisinin gerçekleştirdiği kanlı bir darbeyle sona ermiştir. Afganistan'ın solcu partileri, 1978- 1992 arası iktidarda bulunmuşlardır. Halbuki yine adı geçen parti siyasi muhaliflere ve sivile karşı katliamlar, acımasız işkenceler ve politikalar yürütmüşlerdir. Bu bağlamda Kızıl ordunun Afganistan'a saldırılmasına alan hazırlamışlardır. Kızıl ordu ise acımasız bir şekilde ve dönemine ait en gelişmiş kimyasal silahlar ile savunmasız sivil halkı bastırıp öldürülmüştür. Sonunda American'ın, Suudi Arabistan'ın, Katarın maddi yardımıyla ve Pakistanın İstihbarat (ISI) gücü ve sağladıkları askeri eğitim vs. dolyaysıyla İslamcılar ve Cihatçılar zaferi elde etmiştir. Dolaysıyıla Kızıl ordu dışlanmıştır. İslamcılar iktidara geldikten sonra, etnik ve cihat liderleri göç dağıtım üzerinde uzlaşamamışlardır. Dolayısıyla 1992-1996 arası iç savaşına neden olmuştur. Bu arada oldukça insan kendinden öldürülmüştür veya mülteci haline getirilmiştir. İç savaşları iki tür farklı çatışmalardan hikaye etmektedir. Birisi, Peştünlar tarafından yeniden hakimiyetin ele geçirilmesi idir, diğeri ise Hazareler, Tacikler ve Özbekler tarafından politikada ve iktidarda etkili rolün olmasın talep edilmesidir. Bu bağlamda iç savaşları Suudi Arabistanın ve Pakistanın maddi ve istihbarati desteği altında Taleban iktidari ele

geçirmiştir. Taleban Afganistana musallat olduktan sonra, Peştünların geçmiş iktidarını canlandırmaya başlamışlardır, fakat yeniden bunun sonucu kanlı savaşla sonuçlanmıştır. Cihatcı haraketin aksine, Taliban'ın karşısında koalisyon yaparak birleşmişlerdir. İşte bu koalisyon 11 Eylül 2001 olayından sonra Talebanın yenilmesine katkıda bulunmuştur.

Taleban sonrası dönemde, küresel örgütler Afganistanı ileriye doğru geliştirmek için askeri, siyasi ve maddi destekler vermeyi amaclamıştır. Oysaki ülke içinde etnik çatışmalar, şövenism gibi haraketler etnik grupların siyasi katılımına engel olmuştur. Bunun yanında Afganistan'da aşırıcılığın kurumsullaşması ile, Amerika Arap ülkeri, Çin ve Pakistan gibi ülkerin desteğyile Sovyetlerin Afganıstan'da kayıp etmesinde başarılı olmuştur. Sonunda Sovyetlerin dağılmasıyla dünyanın lideri Amerikaya geçerek ortaya çıkmıştır, işte bu etken Afganistanın gelişmesinde en önemli engel olarak görülmüştür. Zbigniew Brzezinski'in tasarım etmiş olduğu dizayn Amerikan'ın stratejisi olarak, yalnız Afganistan'a etnik- mezhep aşırıcılık armağan olarak getirmiştir. İşte bu sorun olarak en yakında ortadan kaldırılmasının zor olduğu görünülmektedir. Fakat ulusal ve demokratik devletin gerçekleşmesiyle birlikte, ayrıca bütün etniklerin katılımıyla Afganistan çapında bu Radikal harakete son verilebilir.

Bonn Anlaşmasından sonra, küresel örgütler himayesi altında Afganistan devleti gelişmeye yönelik önemli ve etkili adımlar atmıştır. Fakat etnikçilik, okur-yazar oranının düşük olması vs. sürekli buna engeller yaratmıştır. Günümüze bakacak olursak 2001 anlaşılmış olan Bonn anlaşması, henüz etnik çatışmalarına dair ve çözülmesi için pratikte ve gerçek olarak pozitif bir adım atılmamıştır, ayrıca milyarlaca doların iharc edilmesine rağmen ülkenin alt yapısına fayda sağlayacak bir plan bile yapılmamıştır. Bu bağlamda 2014 yılında NATO güçleri Afganistanı terk ettikten sonra, durum daha berbat hale girmiştir. Sahte bir seçim gerçekleştişilmiştir, ardından Talebana mensup terör grupları canlanmıştır. Dolayısıyla devlet kurumlarının profermansı düşmüştür, hem de siyasi sistemin meşrutiyeti en düşük seviyeye ulaşmıştır. Dolayısıyla insani güçler ikinici göç dalgası olarak ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Afganistanın Göç bakanlığının (MRRA) sunduğu resmi rakamlara göre günümüzde 6 milyondan fazla Afganistanlı göçmen komşu ülkelere ve digger ülkelere sığınmışlardır.

Genel olarak araştırmanın bulgularına göre, son yüzyılda etnik ve siyasi katılım arasında doğrudan ilkişki bulunmaktadır. Her ne kadar hakim tarafından gerçekleşen çeşitli zorunluluk veya hoşgörülüğe bağlı o kadar etnik gruplar tarafından da pozitif veya negatif siyasi katılım olarak tepkiler sağlamıştır. Bunu ek olarak etnik gruplar arasında alt yapı bilinci ve eğtimin yükselişiyle birlikte ve bunun yanısıra küresel ve bölgesel değişim ve dönüşümlerden dolayı etnik talepleri de yükselmiştir. Böylece etnik taleplerin ve bilinç seviyesinin yükselişiyle ayrıca bunu hakim tarafından üst etnik grubu tarafından Kabul edlimemesi için etnik çatışmalara sebep olmuştur. İşin e önemli yanı şudur ki bu süreçte hâkim olan etnik dışında diğer gruplar birleşip böylesine bir fraksiyon kuramamışlardır, sonunda şiddetsiz veya çatışmadan demokratik yol ile siyasi gücü elde edememiştirler. Başka deyişle bakacak olursak, son yüzyılda söz ettiğimiz dört etnik grupları (Hazare, Özbek, Tacik, Peştün), spesifik olarak kendi çıkarlarına göre elde etmiştlerdir, oysaki diğer etnik grupların iktidarda kontenjana sahip olması için onlara fırsat verilmemiştir. Bu bağlamda işin en kötü yanı sözü geçen dört etnik gruplar birbirlerine rakip olarak iktidardan dışlanmışlardır. Buna tam bir örnek verecek olursak gerçekleşmiş olan iç savaşlarda ortaya çıkmıştır. Ne var ki 2001 yılndan sonra gerçekleşimiş olan siyasi sistemde, etnik gruplara siyasette yer ayrılması yalnız etnik liderlerine devredilmiştir, Böylece etnik liderleri bu durumda gerektiği zaman sadece etnikleri araç olarak kullanmıştır. Ayrıca liderelerin kişisel çıkarları tehlikeye girdiği zaman etnik meselesinden sadece kışkırtıcı veya pazarlama gibi olarak, iktidardan pay koparmak amacıyla kullanmışlardır. Bu bağlamda Bonn oturumundan sonra güç dağıtımı, adı geçen dört büyük etnik grupların arasında kontenjan hale girmesi diğer etnik grupların siyasi katılmalarına engel olmuştur. Genel olarak etnik grupların siyasi katılımı yüzyıl içerisinde kalkış ve inişler tecrübe etmiştir. Etnik grupların güç yapıda bulunmaları ve katılım oranı, siyasi sistemin değiştiği kadar her zaman farklı olmuştur. Halihazırdaki çalışmanın bulgularına daynarak, etnik grupların siyasi katılmı her ne kadar yükselirse, o kadar etnik çatışmalar ve bütün gerginlikler düşer, ayrıca bütün son yüzyıl içerisinde gerçekleşmiş olan bunalımlar sona erer. Afganistan'da milli devletin gerçekleşmesi, etnikçilik olgusun getirilmesi, demokrasinin çatısı altında, etnik grupların siyasi katılımının yükselişi ve aktif olmaları umulmaktadır. Böylece Afganistan bütün etniklere ait bir yurt olarak dönüştürülmelidir.

Afganistan devleti Afganistan meselesi için tam bir uluslararası ve bölgesel uzlaşmaya varamadığı taktirde, ayrıca etnik meselsi var olduğu gibi devem ederse ileri zamanlarda bu durum halk tarafından tahammül edilemeyecek hale dönüşecektir. Böylece Afganistanın Kuzey ve Güney bölgesi etnik koridoru olarak parçalanma ihtimali ön görülmektedir. Böylece etnik gruplların siyasi katılımı ilk ve son çözüm yolu olark değerlendirilmektedir. Afganistan'ın iç savaşlarında Abdul Ali Mezarinin ifade ettiği üzere, Afganistanda olan sorunun çözüm yolu yalnız etniklerin siyasete katılmaları gerekmektedir. Ayriyeten bana göre; milli dil ve milli mezhep iptal edilmelidir. Ayrıca bütün savaşta cinayet işlemiş olan kişiler hakim önüne çıkartılmalıdır. Bu bağlamda Lahey uluslararası mahkeme (ICC) olarak buna yönelik 2003den beri adımlar atmıştır, bir milyondan fazla dava açılmıştır. Bütün iç savaşlarda katliamı gerçekleştirenler Lahey mahkemesi tarafından doğrudan değerlendirilip cezalandırılmalıdır.

Hasan yazıcı Hocamızın dedeklerini göre bu konuyu burada bitermek istiyorum: "İnsanlık, birbirine benzer ve benzemez tarafları ile rengârenk bir çiçek demeti gibidir. İdeal kültürel dirilmeyi müjdeleyen bir bahar iklimi doğması yolunda dökülen gözyaşları, ümitsizlik toprağına düşen bahar yağmurları gibi geleceğe ait manevî bereketin müjdesidir" (Yazıcı, 2012: 250).

## ÖNERİLER

Halihazırdaki Konun geniş olduğundan dolayı, geçen yüzyılda her hükümete ait olan dönem ayrı ayrı olarak detaylı bir şekilde tez konuları olarak ele alınması önerilmektedir.

Afganistanın son yüzyılı doğrudan ve bütün olaylarının doğru düzgün analiz edilmesi için bu sürece ait olan belgeleri ve kitapları veri olarak toplanıp değerlendirilmesi önerilmektedir.

Siyasi katılımı etniksel çatışmalarının ortadan kaldırılmasında ve uluslaşmak üzerine önemli etkisi var. Afganistan'da milli birlik gelişmediği için, Rhea Tallea Stewart'ın deyişiyle homojenleşmiş bir ülke değildir. Dolayısıyla etnik grupların siyasi katılımları anhtar çözüm yoludur.

Yıllar boyunca siyasal elitlerinin ve siyasal - etniksel akımlarının tarafından gerçekleşemiş olan zülümlerine ve göz ardı ettikleri insan haklarına göre cezalandırmaları gerekir. Ayrıca bütün mağdurlardan özür dilenerek adalet sürecinin uygulanması balkatırsın. Bu süreç bir yandan milli barışa destek olur, diğer yandan etnik gruplarının bir yüzyıl karanlık ve perişan olan durumlarına son verir. Bu sürecin sonunda ülkedeki genel bağışlama kültürüne (Aff etmek kültürü) son vermiş olur.

Önemli olan nokta şudur ki, ifade ettiğimiz durumlar demokratik ve ulusal bir devletin çatısının altında gerçekleşebilir. Bu süreçte bütün farklı etnik gruplarının mensuplarının payları ve yerleri olmalıdır. Ayrıca her hangi bir devletin resmi diline ve mezhebine göre, değerlendirmeler ve yargılar yapılmamalıdır.

**KAYNAKÇA:**

**Kitaplar**


Adalet Bakanlığının Resmi Gazete (28.01.2004). Afganistan'ın Aanayasası, 818 Sayısı Adalet Bakanlığı Yayınları.

ADAMAC, Ludwing W (1970). Tarikh Rawabit Siyasi Afghanistan az zamani Abdur Rahman ta Astiqlal (Cev. Ali M. Zahma). Kabil: Aghan kitab Yayınları.

ADAMAC, Ludwing W (1998). Rawabit Kharigi Afghanistan dar Nima Qarn Bistum (Cev. M.F.Sahibzada). Peshwar: Fazl Yayınları.

ATAEE, Ebrahim (2009). Tarikh Mukhtasar Afghanistan (Cev.Dr.Jamal Rahman). Peshawar: Maiwand Yayınları.

AHMADİ, Hussain (2008). Tahawulat Mantaqayee Afghanistan. Shurayee Islami Yayınları.

AKRAM, Dr. Asim (2001). Nigahi ba Shakhsiyat, Nazarat va Siyasat S.M. Daud. Peshawar: Saba Yayınları.

ARNEY, George (1991). Afghanistan Guzargah Kishwargushayan (Cev. S.M.Y. Elmi ve H. Hala). Kanun Targuma Aasari Gehad Afghan Yayınları.

BAKHSHİ, Ali Aqa, M. Afsharirad (2005). Farhang-e- Siyasi. Tahran: Paçar Yayınları.

BRADSHER, Henry S.(1991). Afghanistan va Etihad Shurawi (Cev. Shurai Saqafati gihad Afghanistan). Shurai Saqafati gihad Afghanistan Yayınları.

CLİFFORD, Mary Louise (1989). Sarzamin va Mardum Afghanistan (Cev. Murtaza.Asaadi). Elmi Farhangi Yayınları.

CORONA, Lourel (2005). Afghanistan (Cev. Fatema Shadab). Dur ul Nashri Afghanistan Yayınları.

DEVLET ABADİ, Basir Ahmad (1992). Shinasnama Afghanistan. Kum: Shahid Yayınları.

DEVLET ABADİ, Basir Ahmad (2006). Hazaraha az Qatlam ta Ahyaee Huwiyat. Azimi Bilgisayar Yayınları.

DİEGO, Cordorez, Selig S. HARRİSON (2000). Pushti Parde Afghanistan (Cev. Asadullah Shafayee). Alhuda Yayınları.

DİETL, Wilhelm (1986). Guzargah Afghanistn (Cev. S.M.Muhsinyan). Meshhad: Razawi Yayınları.

FARHANG, M.M Sediq (1988). Afghanistan dar Panch Qarni Akhir. Peshawar: Arya Yayınları.

FERRUH, Sayeed Mehdi (1992). Tarikh Siyasi Afghanistan. Kum: Ehsan Yayınları.

FRUZAN, Ahmadshah (2004). Afghanistan za Muqawimat ta Piruzi. Waqt Yayınları.

GHARJİSTANİ, M.Eysa ( 1993). kalla Munarha. Kum: Esmaeliyan Yayınları.

GHUBAR, M.G.Muhammad (1996). Afghanistan dar Masir Tarirhk. C2. Kum: Nahzat Yayınları.

GHUBAR, M.G.Muhammad (2000). Afganistan dar Masir Tarirhk. C2. USA: Virginia, Maiwand Yayınları.

GİDDENS, Anthony (2014). Jamiashinasi (Cev. Manouchehr Sabouri). Tahran: Nai Yayınları.

GİUSTOZZİ,Antonio (2007). Afghanista ( Cev.Asadullah Shafayee). Tahran: Erfan Yayınları.

GRAFFTHS, John C (1983). Afghanistan Kalid yak Qara (Cev. Z.A). G.M.Takhari Yayınları.

GREGORIAN,Vartan (2009). Zuhuri Afghanistan Modern ( Cev. Ali Alimi Kirmani). Kabil: Erfan Yayınları.

HABİBİ, Abulhai (1967). Tarikh Mukhtasar Afghanistan. C2. Kabil: Chap Kitab Yayınları.

HARUN, Alef (1997). Daud khan dar Changal K.G.B. Kabil: Maiwand Yayınları.

KARİMİ, Dr. Ali (2011). Daramdi bar Jamea Shinasi Siyasi Tanavoua Qavmi. Tahran: Samt Yayınları.

KATİB, F.Muhmmad (1952). Seraj-al-Tawarikh. C3. Kabil: Dar ul Saltana Yayınları.

KESHTMAND, Sultan Ali (2002). Yaddashtai Siyasi va Ruydadhai Tarikhi C2,C3. Najib Kabir Yayınları.

KHALİLZAD, Zalmay (2016). Feristada (Cev.Harun Najafızada). Kabil: Aazim Yayınları.

Abdur Rahman Han (1996). Taj- al-Tawarikh. Kabil: Maiwand Yayınları.

KORGON, Viktor G (1986). Afghanistan dar Salhai 20 va 30 Qarn Bistum (Cev. Jalal Sidiqi). Kabil: Matbaa Davlati Yayınları.

KOSHAN, Gholam Hazrat (1999). Sarguzashti Mallat Mazlum Afghanistan dar Masir Sada Bistum. Afghan American Association Yayınları.

KOWSARİ, Masoud (1997). Musharekat Farhangi. Tehran: An Yayınları.

LALİSTANİ (2005). Jangi Qudrat. Kabul: Kokça Yayınları.

MALEY,William (1998). Afghanistan-Taliban va Siyasati Jahani (Cev.A.Muhaqiq). Mashdad: Tarana Yayınları.

MANOUCHEHRİ, Dr. Abas (1989). Farhang Danishgahi. Tahran: Amirkabir Yayınları.

MAREK, Sliwinski (1988). Afghanistan(1978-1987),Gang va Sakhtman Jamiyat (Cev. Kanun Tarjuma va Aasar gihad Afghan). Kanun Tarjuma va Aasar gihad Afghan Yayınları.

MİLBRATH, Laster, Lal Goel (2007). Musharekat Siyasi (Cev. Dr. S.R.Abolhasani). Tahran: Mizan Yayınları.

MİSBAH ZADA, Seeyid Baqir (2009). Tarikh Siyasi Mukhtasar Afghanistan. Markaz Pouzhuhishhai Aftab Yayınları.

MOUSAVİ, Sayed Askar (2000). Hazara hai Afghanistan (Cev. Asadullah Shafayee). Tahran: Simurgh Yayınları.

MOJDAH,Wahid (2003). Afghanistn ve Panj Sal Salta-e-Taliban.Tahran: Nai Yayınları.

MUBARİZ, Abdulhamid (1996). Tahlil Waqiaat Siyasi Afghanistan(1919-1996).Paris.

MUBARİZ, Abdulhamid (1999). Az Suquti Saltanat Ta Ejraat Taliban. C3. Peshawar: Maiwand Yayınları.

MUJADDDİ, F.Ghani (1997). Afghanistan dar Ahdi A.Amanullah khan(1919-1929). USA: Folgergraphics, INC.

NAQİBZADA, Ahmad (2000). Daramadi-bar Jamiashinasi Siyasi. Tehran: Samt Organizasyon Yayınları.

NAYİL, Hussain (1993). Sayee Rawshan hai az Waz Jamiya Hazara. Kum: Esmaeliyan Yayınları.

NAZAROV, Haqnazar (2001). Muqam Tagikan dar Tarikh Afghanistan (Cev. Talib Razi). Shaikh ul Islam Ahmad jam Yayınları.

NİCKELSBERG,Robert (2013). Afganistan yak jang dar khatera ha. Prestel Press.

OLIVER, Roy (1990). Afghanistan, Islam va Nawgarayee Siyasi (Cev. Abul Hassan Sarw Muqaddam). Qudsi Razawi Yayınları.

PLASTON.v, v. INDERYANOV(2001). Afghanistan dar Mangana Zhiyopolitik (Cev. Aziz Aryanfar). Peshawar: Maiwand Yayınları.

POLADİ, Hassan (2008). Hazaraha ( Cev. Ali Alimi Kirmani). Ikinci baskı. Tahran: Erfan Yayınları.

POULADA, Leon (1989). Aslahat va Enqalab1929 (Cev. Dr. B. Yousefzai). Kabil: Afghanaid Yayınları.

POULADA, Leon, Leila POULADA (2001). Kishwar Shahi Afghanistan va USA az Sali(1828-1973)(Cev.G.S. Panchshiri). Peshawar: Fazl Yayınları.

RASH, Michael (2014). Jamea va Siyasat (Cev. Manouchehr Sabouri). Tahran: Samt Yayınları.

Rashid, Ahmed (2003). Taliban (Cev. Dr. Najla Khandaq). Buqaa Yayınları.

RASOULI, Sima (2011). Afghanistan dar Dawra Saltant Amir Habibulla(1901-1919). Kabil: Azadi Yayınları.

SAJJADİ, Dr. S.Abdul Qaioom (2012). Jameaa Shinasi Siyasi Afghanistan. Kabil: M.T.A. Khatamun Nabiyeen Yayınları.

SİSTANİ, E. Afshar (1990). Safarnamaha va Khatirat Amir Abdur Rahman ve Tarikh Afghanistan(1747-1900). Taran: Nasli Danish Yayınları.

SİSTANİ, M.Azam (2000). Muqaddami bar Kudatayee Savr va Payamadhai an. Dur ul Nashri Afghanistan Yayınları.

SHARAN, Dr. Timor (2017). Dawlat Shabakayie (Cev. Hassan Rezaiee). Ikinci baskı. Kabil: Nashri Wazha Yayınları.

SPANTA, Dr. Rangin Dadfar (2017). Siyasat Afghanistan; Revayati az Daron. Kabil: Aazim Yayınları.

STEWART, Rhea Tallea (2001). Garaqahai Atash dar Afghanistn (Cev. Y.M.K. Kabuli). Peshawar: Maiwand Yayınları.

TANIN, Zahir (2005). Afghanistan dar Qarn Bistum. Ikinci baskı.Tahran: Erfan Yayınları.

TEMİRKHANOV, L(1993). Tarikh Milli Hazara (Cev. Aziz Tughyan). Kum: Esmaeliyan Yayınları.

VARASCİ, M. Ibrahim (2002). Gihad Afghanistan ve Gangi Sardi Qudrathai Buzurg. Peshawar: Islami Sabur Yayınları.

VEDAD, Habibullah (1998). Amir Habibullah Kalakani Mardi dar Hariqii Tarikh. Peshawar: Fazl Yayınları.

WAFAYEZADA, Mohammad Qasim (2014). Siyasat Varzi Qawmi va Banai Soulh dar Afghanistan (Cev.S.K.Razawi). Kbil: HREVO Yayınları.

YAZDANİ, Kazim (1989). Puzhuhishi dar Tarikhi Hazaraha. Mahtab Yayınları.

YOUSAF, Mohmmed, Mark ADKİN. Fajiaa Qarnima, Talak Khirs, Shikast Rusha (Cev. Dr. Nesar Ahmad Samad).

**MAKALE KAYNAKÇA:**

YAZICI, Hasan (2012). "Balkanlarda Birlik Formülü". Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Balkan Özel Sayısı-II, s.234 – 251.

**INTERNET KAYNAKÇA:**

[1] The New York Times. 23 Ağustos, 1892.

https://www.nytimes.com/1892/08/23/archives/the-ameer-defeated-another-fight-in-which-the-revolting-troops-were.html

https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1892/08/23/104144345.pdf

The New York Times. 2 Ekim, 1892.

http://query.nytimes.com/gst/abstract.html?res=9D07E6D71238E233A25751C0A9669D94639ED7CF&legacy=true

https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1892/10/02/104148121.pdf

**ILAVE AÇIKLAMALAR:**

[2] Afgan kelimesi daha önce ve tarihçilere göre sadece Paştun etniğe aitti. Bu kelime dışardan tüm Afganistanlılara ait olsa da, hala Afganistan'da tüm etniklerini kapsayıp kapsamadığı hep tartışılmaktadır.

[3] İntisabi (انتصابی); Arapça ve Farsçadan seçilme yolundan değil, doğuştan veya soy hakkından doğan hak veya padişahlar tarafından atanan ve halk tarafından seçilmeyen ve ömür boyunca o mevkiyi sahip olanlardır. Örneğin; sultanlar intisap edilirlerdi.

[4] Daud, Daoud ve Dawood gibi kelimeler kullanılmıştır ancak İngilizce'de en çok rastlanan Daud kelimesi (Mohammad Daud Han hakkında) olmuştur.